

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SAVAŞ ve KADIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

PROF. DR. YAŞAR KAYA

ELİF ÖZLEMİŞ

MALATYA-2025

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

SAVAŞ VE KADIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF ÖZLEMİŞ

DANIŞMAN
PROF. DR. YAŞAR KAYA

MALATYA-2025

ONUR SÖZÜ

Yaşar KAYA danışmanlığında Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Savaş ve Kadın” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım tüm eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilen eserlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Elif ÖZLEMİŞ

ÖZET

Bu çalışma, savaş olgusunu ve sosyal yaşamda kadının konumunu ele alarak, toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde savaş ve kadın etkileşimini çeşitli yönleriyle incelemektedir. İlk bölümde, savaş kavramı detaylı bir şekilde açıklanmış, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik perspektiflerden savaşın nedenleri değerlendirilmiştir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet bağlamında kadının sosyal yaşam içerisindeki yeri ve kadına yönelik şiddet konularına da değinilmektedir. İkinci bölüm, savaş sürecinde kadınların değişen rollerini ve katkılarını ele almaktadır. Kadınların savaş hazırlığındaki rolleri, savaş ekonomisi içerisindeki yerleri, doğrudan savaşan kadınlar ve savaş sırasında karşı karşıya kaldıkları insan hakları ihlalleri detaylandırılmaktadır. Bu bölümde ayrıca, savaş sonrası barış sürecinde kadınların toplumsal dönüşümlerdeki rolü incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise, zorunlu göç sürecinde kadınların sosyal konumu ele alınmaktadır. Göç hareketliliği, mülteciler ve zorla yerinden edilme süreçleri üzerinden kadınların yaşadığı değişimler ve mücadeleler tartışılmaktadır. Mülteci kadınların toplumsal söylemlerdeki temsili ve savaş ile zorunlu göçün kadın sağlığı üzerindeki etkileri değerlendirilerek, bu sürecin kadınların yaşamlarına olan yansımaları analiz edilmektedir. Bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmış olup, akademik çalışmalar, tarihsel belgeler ve uluslararası raporlar incelenerek savaş, zorunlu göç ve kadının sosyal konumu arasındaki ilişki incelenmiştir. Oluşturulan temalar yöntemsel olarak betimleyici bir yaklaşımla oluşturulmuştur. Yapılan çalışmada savaşın, kadınlar için hem yıkıcı hem de dönüşüm sağlayan bir süreç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınlar, geleneksel bakım ve destek rollerini sürdürmeye zorlanırken, aynı zamanda ekonomik ve sosyal yaşamda daha görünür hale gelmektedirler. Ancak bu görünürlük, her zaman kadınların güçlenmesi anlamına gelmemekte; aksine birçok durumda daha fazla kırılganlıkla sonuçlanmaktadır.

Anahtar Kelime: Savaş ve Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Kadına Yönelik Şiddet, Zorunlu Göç, Mülteci Kadınlar

ABSTRACT

This study examines the phenomenon of war and the position of women in social life, exploring the interaction between war and women from various perspectives within the framework of gender relations. In the first chapter, the concept of war is explained in detail, and its causes are evaluated from biological, psychological, and sociological perspectives. Additionally, the role of women in social life and issues of gender-based violence are addressed within the context of gender. The second chapter focuses on the changing roles and contributions of women during wartime. It elaborates on women's roles in war preparations, their place in the wartime economy, women who directly participate in combat, and the human rights violations they face during war. This chapter also examines the role of women in societal transformation processes during post-war peacebuilding. The third chapter discusses the social status of women during forced migration. It explores the changes and struggles women experience in the context of migration, refugees, and forced displacement. By evaluating the representation of refugee women in social discourse and the effects of war and forced migration on women's health, the chapter analyzes the impact of these processes on women's lives. This research employs the document analysis method, drawing on academic studies, historical documents, and international reports to investigate the relationship between war, forced migration, and the social position of women. The themes were developed methodologically using a descriptive approach. The study concludes that war is both a destructive and transformative process for women. While women are compelled to maintain their traditional caregiving and support roles, they also become more visible in economic and social spheres. However, this visibility does not always equate to empowerment; on the contrary, in many cases, it results in increased vulnerability.

Keywords : War and Women, Gender, Violence Against Women, Forced Migration, Refugee Women

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLolar LİSTESİ.....	VII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Savaş Kavramının İzahı.....	4
1.1.1. Savaş Türleri.....	13
1.1.2. Savaşın Nedenleri.....	22
1.1.2.1. Biyolojik Yaklaşımlar.....	23
1.1.2.2. Psikolojik Yaklaşımlar.....	24
1.1.2.3. Sosyolojik Yaklaşımlar.....	26
1.1.2.3.1 Yabancılaşma Yaklaşımı.....	26
1.1.2.3.2. Marksist Yaklaşım.....	27
1.1.2.3.3. Siyasal Rejim Yaklaşımı.....	28
1.1.2.3.4. Nüfus Ve Çevresel Baskılar Yaklaşımı.....	29
1.1.2.3.5. Temel İnsan İhtiyaçları Teorisi.....	30
1.1.2.3.6. Göreceli Mahrumiyet Teorisi.....	31
1.1.2.3.7. Sistemsel Yaklaşım.....	32

1.1.2.3.8. Feminist Yaklaşımlar.....	33
1.2. Sosyal Yaşamda Kadının Konumu.....	35
1.2.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet.....	35
1.2.2. Toplumsal Cinsiyet Rollerı Bağlamında Kadın.....	37
1.2.3. Kadına Yönelık Şiddet.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ VE KADIN: DEĞİŞEN ROLLERİ VE KATKILARI

2.1. Savaş Hazırlığı Sürecinde Kadınlar.....	48
2.2. Savaş Ekonomisi ve Kadınlar.....	49
2.3. Savaşan Kadınlar.....	55
2.4. İnsan Hakları İhlali Kapsamında Cinsel Şiddet Suçlarına Maruz Kalan Kadınlar.....	60
2.5. Barış Sürecinde Kadınlar.....	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZORUNLU GÖÇ SÜRECİNDE KADINLARIN SOSYAL KONUMU

3.1. Göç Hareketliliği: Göçmenler, Mülteciler ve Zorla Yerinden Edilmenin Tanımları Üzerine.....	71
3.2. Zorunlu Göç Sürecinde Kadın.....	73
3.3. Mülteci Kadınların Söylemlerdeki Temsili.....	82
3.4. Savaş, Şiddet ve Zorunlu Göçün Kadın Sağlığı Üzerindeki Etkileri.....	86
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA.....	97

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1: Savaşın Doğası ve Evrimini Açıklamaya Çalışan Teoriler.....13

Tablo 1.2: Savaş Türleri.....15

Tablo 1.3: Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Arasındaki Temel Farklar.....36

ŞEKİLLER LİSTESİ

Görsel 2.1: Sivil Cephe.....51

Görsel 2.2: Fabrika.....52

Görsel 2.3: Fransa'nın Günü.....52

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIDS	: Acquired Immune Deficiency (Edinilmiş Bağışıklık Yetmezliği Sendromu)
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
EYUCM	: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
HIV	: Human Immunodeficiency (İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü)
ICTY	: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi)
LGBTİ+	: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks
M.Ö.	: Milattan Önce
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
n.d.	: No Date (Tarihsiz)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TSSB	: Travma Sonrası Stres Bozukluğu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNOCD	: Resmi olarak UNODA – United Nations Office for Disarmament Affairs (Birleşmiş Milletler Silahsızlanma İşleri Ofisi)
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire

GİRİŞ

Savaş, insanlık tarihinin en yıkıcı ve dönüştürücü olgularından biri olarak devletlerin sınırlarını değiştiren, siyasal sistemleri yeniden şekillendiren ve toplumsal yapıları köklü biçimde dönüştüren bir süreçtir. Savaşlar, yalnızca askeri çatışmalardan ibaret olmayıp, ekonomik dengeleri bozmakta, sosyal yapıların işleyişini değiştirmekte ve bireylerin yaşam koşullarını geri dönüşü olmayan biçimlerde etkilemektedir. Güç dengelerinin yeniden şekillendiği, ekonomik kaynakların farklı biçimlerde kullanıldığı ve sosyal normların değişime uğradığı savaş süreçleri, tarihsel ve siyasal bağlamda geniş bir perspektiften incelenmektedir.

Tarih boyunca savaşların nedenleri üzerine geliştirilen kuramsal yaklaşımlar, savaşın ortaya çıkışını ve devamlılığını açıklamak adına biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve siyasal faktörleri kapsamlı bir çerçevede ele almaktadır. Ancak savaşın bireysel ve toplumsal düzeydeki etkilerini anlamak için yalnızca nedenlerine odaklanmak yeterli olmamakta, savaş süreçlerinde farklı kesimlerin nasıl etkilendiğini ve bu süreçlerin bireysel ve kolektif yaşamı nasıl değiştirdiğini incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda, savaşın toplum üzerindeki yansımalarını analiz ederken özellikle kadınların rolü, deneyimleri ve mücadeleleri üzerinde durmak, savaşın toplumsal boyutunda en fazla etkilenen gruplardan birinin kadınlar olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmak anlamına gelmektedir.

Kadınlar açısından değerlendirildiğinde, savaş yalnızca bir güvenlik meselesi değil; aynı zamanda toplumsal rollerin, ekonomik katılımın ve siyasal temsilin yeniden şekillendiği kritik bir süreçtir. Geleneksel olarak savaşın erkek egemen bir alan olduğu kabul edilse de tarih boyunca kadınlar savaş süreçlerinde çeşitli roller üstlenmişlerdir. Üretim faaliyetlerine katkıda bulunan, cephe gerisinde lojistik destek sağlayan ve doğrudan çatışmalara katılan kadınlar, savaşın aktörleri olarak toplum içindeki konumlarını yeniden tanımlamaktadırlar. Ancak, bu süreçlerde kadınlar sadece özne değil, aynı zamanda mağdur da olabilmektedir.

Savaş dönemlerinde artış gösteren cinsel şiddet suçları, kadınların insan hakları ihlallerine maruz kalmasına neden olmakta ve sosyal statülerini derinden etkilemektedir. Kadınların savaş koşullarında yaşadığı travmalar yalnızca fiziksel şiddetle sınırlı kalmayıp, psikolojik, sosyal ve ekonomik kayıpları da içermektedir. Cinsel şiddet, savaşın bir silahı olarak kullanıldığında, kadınların bireysel kimlikleri, toplumsal statüleri ve ekonomik bağımsızlıkları üzerinde geri dönüşü zor hasarlar bırakmaktadır. Savaş sonrası süreçlerde ise kadınların topluma yeniden entegrasyonu büyük bir sorun haline gelmekte, çoğu kadın savaş mağduru olarak görünmez hale getirilmektedir.

Bu çalışma, savaşın kadınlar üzerindeki etkilerini sistematik biçimde ele alarak kadınların savaş süreçlerindeki değişen rollerini ve toplumsal konumlarını tarihsel ve sosyolojik perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır. Öncelikle, savaşın nedenlerine ilişkin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlar değerlendirilecek, ardından kadınların savaş dönemlerindeki rollerinin farklı düzeylerde nasıl şekillendiği analiz edilecektir. Savaş ve kadın ilişkisi, savaş öncesi, savaş süreci ve savaş sonrası bağlamda ele alınarak, kadınların mücadeleleri, maruz kaldıkları şiddet biçimleri ve savaş sonrası toplumsal dönüşüm süreçlerindeki konumları değerlendirilecektir. Ayrıca, savaşın neden olduğu zorunlu göç hareketliliği içindeki kadınların konumu ve mülteci kadınların toplumsal söylemdeki temsili detaylandırılacaktır. Son olarak savaş, şiddet ve zorunlu göçün kadın sağlığı üzerindeki etkileri ele alınarak, kadınların yaşadığı mağduriyetlerin sağlık boyutu incelenecektir.

Savaşın etkilerini anlamak ve gelecekte kadınların savaş süreçlerinde daha güçlü bir şekilde temsil edilmesini sağlamak için, toplumsal cinsiyet perspektifinden yapılacak analizlerin büyük önem taşıdığı düşünülmektedir. Kadınların tarih boyunca savaş süreçlerindeki mücadelesi, değişen rollerinin ve toplumsal cinsiyet dinamiklerinin incelenmesi, savaşın sadece siyasi bir mesele değil, aynı zamanda bir toplumsal olgu olduğunu da gözler önüne sermektedir.

Bu bağlamda, çalışma savaşın ve savaşın tetiklediği zorunlu göç süreçlerinin kadınlar üzerindeki etkisini detaylandırarak, toplumsal cinsiyet

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Savaş Kavramının İzahı

Savaş kavramı, farklı dillerde benzer biçimde ortaya çıkmıştır ve kökeni genellikle şiddetle ilişkilendirilir. Eski Türkçe’de sav kökünden türeyerek vuruşma anlamını kazanmış, zamanla savaş kelimesine dönüşmüştür (Eyuboğlu, 1995, s. 586). Sıddıkov (2007), kelimenin tokı veya sok kökünden evrimleştiğini belirtir. Latince bellum terimi, yok etmek anlamına gelen duellum kökünden gelirken, İngilizce war kelimesi, Frenkçe werro (isyan, kargaşa) kökünden türemiştir. Almanca krieg kelimesi çaba ve kavga anlamlarını içerirken, Arapça harp kelimesi, hrb köküne dayanır (Güven, 2018). Genel olarak savaş kavramı, köken itibarıyla mücadele ve şiddetle bağlantılıdır.

TDK’ya göre tanım kelimesi; bir kavramın niteliklerinin eksiksiz olarak belirtilmesi veya açıklanması, tarif edilmesi anlamına gelmektedir. Farklı bakış açıları sebebiyle tek bir kavramın çeşitli tanımları ile karşılaşmamız ise sıkça karşılaşılan bir durumdur. Ele alacağımız savaş kavramı da bu çerçevede, sosyal bilimlerde karşımıza çıkacak kavramların hemen hemen hepsinde olduğu gibi çeşitli disiplinler tarafından ele alınmış ve birçok bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Kapsamı itibarıyla savaşın, biyolojik, psikolojik, sosyolojik, etnolojik, antropolojik, ekonomik, coğrafi, tarihi ve siyasi yönleri bulunan çok yönlü bir kavram olduğu bilinmektedir. Savaş konusunda kavramsal tartışmalar ise Tuciddes’e kadar uzanır. Uluslararası İlişkiler teorilerinden realizmin ilk yazılı eseri olarak bilinen ‘Peleponnez Savaşları’, savaşta strateji düşüncesinin temellerini atmaktadır. Diğer en eski ve en önemli eserlerden biri ise Sun Tzu’nun kaleme aldığı ‘‘Savaş Sanatı’’ adlı eserdir. Bu eserde yazar, savaşta sevk ve idarenin önemi üzerinde durur. Savaş hakkında önemli görülen bir diğer eser Machiavelli’nin ‘‘Prens’’ adlı eseridir. Bu eserde ordunun teşkilatlanması ve etkin liderlik olmazsa olmaz unsurlar olarak görülmektedir. Clausewitz Savaş Üzerine adlı eserinde savaşın karmaşıklığı ve politik bağlantılarını derinlemesine analiz eder (Sokullu, 2019, s. 2). Bu tarihi

ve stratejik eserler ve daha birçok eser ile savaş kavramı, geniş bir yelpazede değerlendirilmiştir.

Günlük kullanımda dahi karşımıza çıkan; hastalıklarla savaşmak, kötülüklerle savaşmak, yoksullukla savaşmak gibi söylemlerin tümü incelendiğinde içeriğinde ortak bir mücadele vurgusu görülmektedir. Quincy Wright 1942 yılında kaleme aldığı ‘A Study of War’ adlı eserinde savaşı, aynı tür içerisinde farklı bireyler arasında ortaya çıkan çatışmalar şeklinde tanımlamıştır. Bu tanım dahilinde; aslanlar ve kaplanlar arasındaki kavga, ilkel iki kabile arasındaki mücadele ve iki modern devlet arasındaki düşmanlıklar bulunmaktadır (Wright, 1942, s. 8). Savaş, bir yaşam mücadelesi olarak ele alındığı takdirde, ilk insanların yaşamında insan-doğa ve insan-hayvan arasında yaşananlara dayandırılabilir kadar tarihsel açıdan oldukça geriye götürülebilir. Antik ya da primatif dönemde savaşlar incelenmiş ve savaşlara kaynak olarak ‘insan doğası’ gösterilmiştir. Bu düşünce savaşların insanın var oluşundan kaynaklanan doğal bir durum olduğunu ortaya koymuştur (Myers, 2005, s. 1). Yazılı dönem öncesi süreçten günümüze hiyeroglif, mozaik ve farklı tasvirlerle aktarılan çeşitli savaş türleri bulunmaktadır. Bu bağlamda savaş, zaman ve mekân fark etmeksizin en az iki aktör arasında gerçekleşen şiddet içerikli çatışma hali olarak tanımlanmaktadır. Bahsi geçen aktörler kimi zaman insanlar, yerel topluluklar ve küçük savaş grupları iken kimi zaman şehir devletleri, krallıklar veya imparatorluklar ile modern çağda ulus devletler olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaşın yoğunluk derecesi, kullanılan araçlar, uyuşmazlıklar ve çatışan çıkarlar temel etmenler olarak varlığını devam ettirmektedir (Eker, 2015, s. 34). Savaş, şiddet içeren bir durumdur ve savaşta kuvvet kullanımı esastır. Nitekim Çiçero, savaşı; “‘ tarafların kuvvet kullanarak çatışması” olarak tanımlamıştır (Keskin, 1998, s. 68). Savaşta şiddet kullanımı asli bir unsur olsa da bu şiddetin düzeyi, niteliği ve meşruiyeti tartışmaya açıktır ve zaman içerisinde değişime uğramaktadır.

Tarihsel süreç, toplumsal yapıların gelişimi göz önünde bulundurularak incelendiğinde; İlk Çağlarda savaş kavramının kabileler arası çatışmalardan ibaret olduğu görülür. Orta Çağda ise şehir milisleri ve paralı askerlerin oluşturduğu özel ordular tarafından küçük alanlarda, düşük yoğunlukta ancak uzun sürede meydana

gelen silahlı bir mücadeleye dönüşmüştür (Tilly, 2001, s. 63). Yeni Çağda ulus devletlerin kurulması ile milli ordular, savaş kavramını hükümdarların mücadelesinden milletlerin savaşımına dönüştürmüştür. Bu dönemde savaş topyekûn bir hal alarak kesin sonuçlu yıkıcı bir nitelik kazanmıştır (Varlık, 2013, s. 117). 21. yüzyıla girerken ise savaşın tekrar sınırlı bir hale döndüğü ancak toplumun savaşa ilgisinin azalmadığı bilinmektedir (Yalçınkaya ve Türkeş, 2008, s. 60). Pratikte savaş, teknolojik ve toplumsal değişimin etkisiyle sürekli olarak başkalaşmaktadır. Bununla birlikte tanımının da değiştiği görülür. Geleneksel uluslararası hukuka göre savaş kavramının tanımlanabilmesi için gerekli olan kriterler şunlardır; iki veya daha fazla devlet arasında gerçekleşmesi, savaşın ilan edilmesi, tarafların amaç ve niyetlerini açıkça ortaya koymaları, çatışmaların süresi ve yoğunluğu. Gaye ne olursa olsun, savaş ilan edilsin veya edilmesin eğer ortada bir çatışma varsa ve uzun süre devam eden bir yoğunluğa sahipse bu çatışmanın savaş olarak kabul edilebileceği ileri sürülmüştür (Keskin, 1998, s. 65-68). Geleneksel anlayışta savaş özetle; iki veya daha fazla hasım devlet arasındaki silahlı kuvvetler aracılığıyla gerçekleşen uzun süreli ve yoğun çatışma durumudur.

Tarihsel çalışmalarda savaşlar incelenirken çoğunlukla uluslararası savaşlar ele alınmaktadır. Sebebi ise Soğuk Savaş sonrası dönemin aksine tarih boyunca iç savaşlara sıkça rastlanılmamış olunmasıdır. Son yıllarda meydana gelen zayıf ve problemli devletlerdeki çatışmalarda görülen devlet dışı aktörler de tarih boyunca savaş tanımlamalarında yer almamıştır (Yalçınkaya ve Türkeş, 2008, s. 31-32). Soğuk Savaş döneminde NATO kaynaklarında savaş; ‘‘Barış yolu ile halledilemeyen mesele veya meselelerin halli için bir devlet veya devletler grubunun diğer bir devlet veya devletler grubuna karşı milli güçlerinin tamamını veya bir kısmını kullanarak yaptıkları bir mücadeledir’’ (Eslen, 2005, s. 19) şeklinde tanımlanmaktaydı. Soğuk Savaş döneminde geçerli olan ‘barış yolu ile halledilemeyen mesele veya meselelerin halli için’ ifadesi günümüz savaşlarını tanımlamada kullanılamamaktadır. Günümüzde diplomat ve askerlerin devletlerarası uyuşmazlıkları çözmede savaşı, alternatifler arasında lüks bir çare olarak gördükleri söylenebilir. Diğer bir ifade olan ‘bir devlet veya devletler grubuna karşı’ ifadesi ise günümüzde istisnai bir durum haline gelmiştir. Savaşın

failinin devlet olması geleneksel savaş tanımlarında yaygın kullanılmaktadır. Sebebi ise 1910'lu yıllara kadar savaşın devletler için bir hak olarak görülmesidir. O dönem devlet dışı aktörlerin etkinliği de henüz günümüzdeki boyutlara ulaşmamıştır. Artık savaşların çoğunda aktörlerden en az biri devlet dışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanımda yer alan diğer bir 'milli güçlerinin tamamını veya bir kısmını kullanarak yaptıkları' ifadesi de tartışmaya açılabilir bir ifadedir. Nitekim günümüz orduları milli olmasına rağmen savaşların milli olmaktan çıktığı görüşü mevcuttur. Sonuç olarak bu tanımda elimizde yalnızca 'mücadele' ifadesi kalmaktadır. Savaş kavramı için yapılacak olan tanımda; iki taraf, mücadele ve çatışma kavramları mutlaka olmalıdır.

Bir başka tanım olan ICTY'nin tanımı değerlendirilecek olursa savaş; hükümetlere bağlı veya hükümet oluşturmaya istekli organize gruplar arasındaki büyük ölçekli şiddetli çatışma durumudur. Bu tanımda belirtilmesi gereken en önemli nokta çatışan tarafların meşruiyeti durumudur. 'Hükümet olmaya istekli organize gruplar' ın meşruiyetinin kabul edilebilmesi için bu grupların bir terörist organizasyon olmaması gerekir. Tanımda geçen 'hükümet' kavramından ise hem yönettiği hem de diğer hükümetler tarafından tanınan ve yönettiği grubun düzeni hakkında karar verme yetkisine sahip olan birey veya yönetici grubun genel adının bulunduğu yönetim sistemi anlaşılmalıdır. Çatışmanın ölçeğine bakacak olursak, 'büyük ölçekli şiddetli çatışma' ifadesi göreceli bir kavramdır. Çatışma büyüklüğünün tespiti bir sorun olarak görülmüştür. Bazı tarihçiler bu noktada belli sayıda katılan veya ölü olmasını esas almışlardır. Ancak tarihin belirli dönemlerinde nitelik ve nicelik açısından rakamlar tartışmalı bir konumdadır. Yapılan tanımda değinilmesi gereken bir diğer nokta savaşın organize olmuş gruplar arasında meydana gelerek bağlı bulundukları siyasi otorite tarafından desteklenmeleri gerektiğidir. Başlarında bir lider ile emrinde askerlerin bulunması gerekmektedir. Bu değerlendirmelerin ışığında savaş 'hükümetlere bağlı veya hükümet oluşturmaya istekli meşru organize gruplar arasındaki büyük ölçekli şiddetli çatışma durumu' dur (Yalçınkaya ve Türkeş, 2008, s. 33-40). Görüldüğü üzere yapılan tanımlamalar dönemsel olarak değişime açık bir özelliğe sahiptir.

19. yüzyılda yaşayan ve o döneme değin yaşanan savaşlardan yola çıkarak bir teori

ortaya koyan Clausewitz ise savaşı düello üzerinden tanımlar. Savaş Üzerine adlı eserinde Causewitz:

Savaş, çok daha büyük çapta olmak üzere, düellodan başka bir şey değildir. Bir savaşı oluşturan sayısız kişisel düelloları tek bir kavram içinde toplamak istersek, iki güreşçi düşünmemiz uygun olur. Her biri, fiziki gücü sayesinde, diğerini iradesine boyun eğdirmeye çalışır; yakın amacı hasmını alt etmek, yıkmak, böylece tüm direnişini yok etmektir. Demek oluyor ki, savaş, hasmı irademizi yerine getirmeye zorlayan bir şiddet hareketidir (Clausewitz, 2003, s. 13-14) demektir.

Clausewitz'e göre savaş aynı zamanda bir bukalemuna benzer. Var olduğu ortama uyum sağlayarak dış görünümünde değişikliğe uğrayan bukalemun doğasının sabit kalışı yönüyle savaşa benzetilir. Savaşın niteliği değişse dahi doğası sabit kalmaktadır (Yalçinkaya, 2010, s. 14). Sabitliği değişmeyen doğasında ise şiddeti görmek her zaman mümkündür. Adı geçen eserde Clausewitz'in savaş kavramını, politikanın başka araçlar ile devamı olarak farklı bir açıdan tekrar tanımladığı görülmektedir. Bir araç olarak kullanılan politika, savaşın amacını ve şiddet düzeyini belirler. Politikanın devamı niteliğinde olan savaş, politikaya bağlı olarak onun karakterini taşır. Bu özellikler dikkate alındığında savaş, politik bir amaç için organize olan şiddetin kullanımı şeklinde tanımlanabilir.

John Keegan, Clausewitz'in savaş tanımlamasını hatalı bulmaktadır. Keegan'a göre, şiddete başvurma ve savaşın temelinde kültürel farklılıklar mevcuttur. Esasında Batı kültürünün, Doğu'da tezahür eden savaşları barbarlıkla paralel görerek, Batı'nın savaşçıların amacının medeniyet yaymak olduğunu, savunan bir bakış açısına sahip olduğunu belirtmek gerekir. Samuel Huntington'un yakın geçmişte ortaya atmış olduğu 'Medeniyetler Çatışması' tezi de savaşın kültür boyutunu ortaya çıkarma amacına işaret etmektedir. Savaş hususunda kutuplaştırıcı söylemler dile getirilirken, günümüze dek en fazla can kaybına sebep olan iki büyük savaşın Avrupa'da Batı kültürüne ait devletler arasında meydana geldiği ve bu savaşlarda toplam yetmiş milyon insanın hayatını kaybettiğini belirtmek gerekir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sivilleri de hedef alan topyekûn bir savaş olarak tarihe geçmiş ve ilk nükleer silah Japonya'da sivillere karşı Batılılar tarafından kullanılmıştır (Eslen, 2003, s. 15-16). Savaşı ve stratejiyi etkileyen önemli unsurlardan biri olarak görülen kültürün incelenmesi gerektiği söylenebilir ancak

tek unsurun kültür olduğu söylenemez.

Öte yandan ekonomi esas alınarak yapılan bir tanıma bakacak olursak, Wallerstein'ın ifadelerini görebiliriz. Wallerstein'a göre savaş, “mevcut ekonomik aktörlerin lehine işleyen bir dünya pazarı oluşturmaya maksadıyla kapitalist dünya ekonomisinin kurumsal yapılarını şekillendirme mücadelesidir.” (Cashman, 1993; aktaran Yalçinkaya, 2004, s. 20). Yine Hançerlioğlu da Toplumbilim Sözlüğü'nde (1986) savaş, “ülkeler arasında ekonomik nedenle yapılan silahlı kavga” olarak tanımlamıştır. Ancak savaşın üç evrensel yasadaki biri olan, ‘karşıtların birliği ve savaşımı’ yasadaki savaşım ya da çatışma kavramıyla karıştırılmaması gerektiğini belirtmiştir. Clausewitz'in tanımını tekraren savaş, barış kavramının karşıtı olarak siyasetin farklı araçlarla süregelişi ifadesiyle tanımlanmıştır. Savaşlar kendilerini doğuran siyasal sistemlerden ayrılamazlar. Dolayısıyla savaş, siyasal, ekonomik ve tarihsel bir olgudur. İlk insanların doğaya karşı savaştığını belirten Hançerlioğlu insanlar arasındaki savaşların mal edinme olgusunun gerçekleşmesi ile açığa çıktığını söyler. Bu durum yayılcı ülkeler ile doruğa ulaşmıştır. Tüm savaşların kaynağı ekonomik olarak görülür. Kimi savaşlar başka bir ülkeyi yağmalama amacıyla yapılırken kimileri başka ülke veya ülkelerin ekonomik sömürsünden kurtulmak için yapılır. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen Kurtuluş Savaşı farklı ülkelerin ekonomik sömürsünden kurtulmak amacıyla yapılan savaşların en belirgin örneğidir. Kapitalizmin ilk evresinde savaşlar, bir ülkeyi sömürmek veya başka bir ülkenin sömürgesini kendi ülkesinin boyunduruğı altına alabilmek amacıyla yapılır. Kapitalizmin mevcut emperyalist aşamasında ise savaşlar büyük emperyalist ülkelerin dünyayı paylaşmaları ve yeniden paylaşmaları maksadıyla yapılmaktadır.

Kimi kapitalist ülkeler ise bölgesel savaşlar çıkarırlar. Bu savaşların gayesi kendi üretimlerine pazar sağlamaktır. Emperyalist aşamada silahlanma sanayii neredeyse zorunlu bir hale geldiğinden silah üretimine pazar açmak amacıyla savaşlar çıkarılır ve sürdürülür. Böylece silahlanma ekonomisi ile savaş aşırı kapitalize edilen büyük tekellerin anamallarını değerlendirme zorunluluğunu üstlenir. Hançerlioğlu'nun deyimiyle anamalcılık (kapitalizm) yapısı gereği, tek sözle savaş demektir”. İlk olarak serbest rekabet piyasasında kapitalistler arası

savaş, ardından yoksul ülkeleri sömürgeleştirme savaşı, dünyanın yeniden paylaşılması savaşı, bağımsızlık savaşları ve devler arasında ezilmemek adına bir ülkenin uydusu olarak dahil olunan zorunlu savaşlar karşımıza çıkar. Gelecekte tüm bu insanlar arası savaşların sona ereceğini düşünen yazar, ilk çağlardaki gibi doğaya savaş açılacağını ve evrensel süreçte insanlık çağının başa saracağını iddia etmektedir.

Özer Ozankaya, Toplumbilim Terimleri Sözlüğü'nde savaşı tanımlarken şu ifadeleri kullanmıştır; “savaş, başka toplumları, kümeleri sömürmek için ya da onların sömürsünden kurtulmak için insan toplumlarının, kümelerinin giriştikleri silahlı kavga”dır. Şiddet, kapitalizm, emperyalizm, sömürgecilik gibi kavramlarla tanımlanmaya çalışılan savaş, kimi sosyologlarca övülerek doğal ve zorunlu görülmüştür. Malthusçuluk olarak bilinen ekonomik doktrinin takipçileri örnek olarak gösterilebilir. Ekonomist ve nüfus bilimci olan Thomas Malthus, yiyecek maddelere oranla nüfusun hızla arttığı temel görüşü üzerine kurulan bir teori ortaya atmıştır. Toplumun Gelecekteki Gelişmesine Etkileri Açısından Nüfus Üzerine Bir Deneme ve Mr Godwin, M.Condorcet ve Başka Yazarların Tahminleri Üzerine Görüşler adlı yapıtının özeti şudur:

İnsanların sınırsız mutlulukla ilgili beklentileri temelden yoksundur. Çünkü nüfus her zaman üretimden hızlı çoğalmaktadır. Nüfus denetim altında tutulmadığı sürece geometrik dizi biçiminde, besin özdeleri ise aritmetik dizi biçiminde artacaktır. Nüfus sürekli olarak en düşük yaşam düzeyinin gerektirdiği sınırın üzerinde artma eğilimi gösterir. Fakat kıtlıklar, savaşlar ve sayrılık bu sınırın aşılmasını önler. Nüfusun aşırı büyümesini ancak doğum denetimi gibi “kötülükler”, “sefalet” ve üremekten “sakınma” önleyebilir (Güney, 2021).

Malthus, nüfus ve yiyecek dengesi açısından yaşanmış ve yaşanacak olan savaşları gerekli görmüştür. İfade ettiği düşünceler ile Malthus; Darwin'in ‘Yaşam İçin Savaşım’ tezinin kaynağını oluşturmuştur. Darwinci ve ırkçı toplumbilim kuramcıları da benzer bir biçimde toplumsal gelişmeyi, biyolojik gelişmeye indirgemektedir. Var olma savaşı ve doğal ayıklanma süreci, doğada ve toplumda ilerlemeyi sağlayan temel itici faktör olarak görülür. Var olma savaşı; “canlı örgenliklerin, yaşamlarına ve çoğalmalarına elverişsiz olan çevre etkenlerine karşı

direnmesi; yaşama ve çoğalma için gerekli olanakları elde etmek ve korumak üzere gerek öbür canlı türleriyle gerekse kendi türlerinin üyeleri ile savaşıması” anlamına gelirken doğal seçim; “doğada ve toplumda canlı türleri arasındaki var olma savaşını en güçlülerin, çevreye en iyi uyabilenlerin kazandıklarını, güçsüzlerin, çevreye uyamayanların ise ortadan kalktıklarını savunan öğretisi” anlamına gelmektedir.

Bahsi geçen Darwinci bilim dışı anlayış ilk olarak 19. yüzyılda Friedrich Lange, Otto Ammon ve Benjamin Kidd gibi sosyologlar tarafından ortaya atılmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru bu anlayış yaygınlık kazanmıştır. Elmer Pendell, Francis Montagu, J. Novicov, J.A. Thompson, Mitchell, A. Constantin, Vaccaro, Sombart gibi birçok sosyolog Darwinci düşüncüyü geliştirmeye çalışmıştır (Ülken, 1969, s. 79). Prof. Nurettin Şazi Kösemihal, Sosyoloji Tarihi (1968) adlı eserinde Darwinci sosyoloji anlayışı için kimilerinin ‘Kavga Toplumbilimi’ deyimini kullandıklarını ve bunların çok sayıda olduğunu belirtir.

Örneğin Novicow, yaşama kavgasının evrensel bir yasa olduğunu ifade etmiştir. Bu kavga yeteneksizleri yok ederek insanların her an daha güçlü olan dünyaya uyum sağlamalarına sebep olur. Gelişim ise bu uyumun hızlanması anlamına gelir. İnsanlar arasındaki kavga dört alanda gerçekleşir. Bunlar; fizyolojik, ekonomik, siyasal ve ansal (entelektüel) kavgalardır. Fizyolojik kavga, besin elde etmek ve yok etmek sonuçlarıyla karşımıza çıkar. Yamyamlık ve öldürme biçimlerinde olur. Ekonomik kavga, zenginlik elde etmek amacıyla yapılır. Rekabet, baskı ve eşkıyalık biçimlerinde gerçekleşir. Siyasal kavga, egemenlik elde edildiğinde ayrıcalıklar (imtiyazlar) sunulmasını vadeder. Fetihler, zorla almalar ve tutsaklamalar şeklinde karşımıza çıkar. Anlıksal kavgalar ise din, kültür, uygarlık, ideoloji gibi sebeplerle yapılır. Yöntemsel olarak propaganda, eğitim, eleştiri ve temsil ile ortaya çıkar. Düşünsel çekişmeler, rekabet, din ve devrim savaşları biçimlerinde görülür. Novicow’a göre kavganın biçimi yumuşayarak zaman içerisinde fizyolojik kavganın yerini anlıksal kavga almıştır.

İtalyan sosyolog M. Vaccaro’ya göre de kavga evrenseldir ve böylece kavga toplumsal yapılar için de geçerlidir. İnsanlar arasındaki kavga uyum sağlamaya

yöneliktir. Çevresi ile denge kuramayan insanlar varlıklarını koruyamazlar. Bu uyumu yakalamak için insan, kozmik güçlerle, doğayla ve nihayetinde kendi türü ile savaşmak zorunda kalır. Toplumlar da bu sebeple birbirleri ile savaşır. Gelişme ise güçsüz insan ve toplumların yok edilmesiyle gerçekleşir (Ülken, 1969, s. 80-81). Bu görüşlerin tümü esasında savaş ve güç dinamikleri çerçevesinde değerlendirilebilir. Yaşanan gerek fizyolojik, ekonomik, gerek siyasal ve entelektüel savaşların tümü kendi bağlamında güç elde etmeye yöneliktir. Savaşı överek topluma yararlarından bahseden; Joseph de Maistre'in *Consideration sur la France*, Steinmetz'in *Die Philosophie des Krieges*, Proudhon'un *La Guerre et la Paix*, Jahns'ın *Über Krieg, Frieden und Kultur*, Sombart'ın *Krieg und Kapitalismus* adlı eserleri, Ratzenhofer'in tüm eserleri ve G. Valbert, Gustave le Bon, L. Ward, E. Renan, Nietzsche, Bernardi vb. gibi birçok düşünürün eseri mevcuttur. Yine savaşı toplumsallaşmanın başlıca etkeni sayan Ludwig Gumplowicz gibi sosyologlar da vardır (Hançerlioğlu, 1986, s. 345-346). Vaccaro ve diğer düşünürler için toplumsal ve bireysel uyum sağlama sürecinin bir parçası olarak görülen savaş oldukça gereklidir. Bu bakış açısına göre varlığın sürdürülebilmesi sürekli mücadeleye bağlıdır. Ancak bu görüş savaşın yıkıcı ve travmatik etkilerini göz ardı etmektedir. Toplumsal gelişimin barışçıl yöntemler ve iş birliği ile de sağlanabilmesi ihtimal dahilindedir. Günümüz dünyasında, barış ve sürdürülebilir çözümler oldukça önemlidir.

Savaş kavramı, Sadowski ve Becker (2010, s. 5) tarafından maddesel ve bilişsel olarak iki temel yaklaşım ile açıklanmaktadır. Maddesel yaklaşım; düşman karşısında teknolojik, ekonomik ve fiziksel güce sahip olmayı gerekli kılar. Esas amaç ise düşmanın ağırlık merkezini oluşturan politik, askeri ve ekonomik değerlerin yok edilmesidir. Bu yaklaşım sert gücün kullanımı ile düşmanı mağlup etmeyi hedeflemektedir. Bilişsel yaklaşımda ise savaşın merkezinde düşmanın niyeti, düşünceleri ve fikirleri yer almaktadır. Bu yaklaşım içerisinde düşmanın zihinsel durumu, hisleri, fikirleri, algıları, davranışları ve kültürü yer alır. Maddesel yaklaşıma göre daha az maliyet gerektirdiği söylenebilir.

Bilişsel yaklaşımda hedef; düşmanın kandırılması, gözünün korkutulması, caydırılması, azim ve iradesinin kırılmasıdır. Her iki yaklaşım ile yapılan stratejik

açıklamaların savaşın başarısını artırmaya yönelik olduğu görülmektedir. Savaşın neliğine dair yapılan açıklamalar, ele alınan olgunun farklı türlerine yönelik analizler ile derinleştirilmiştir. Savaşı daha iyi anlayabilmek adına savaş çeşitleri genel bir bakış ile ele alınacaktır.

1.1.1. Savaş Türleri

Geçmişten günümüze savaşlar farklı türlerde farklı araç ve amaçlar doğrultusunda açığa çıkmıştır. Savaşın türlerine yönelik sınıflandırmalar ise; tanım ve tasniflere, kullanılan güç düzeyine, savaşan taraflara, hangi yöntemlerin kullanıldığına, kronolojiye, coğrafi koşullara, teknoloji seviyesine, sahip olunan kaynakların ne kadarının kullanılıyor olduğuna ve uygulanan taktiklere göre değişiklik göstermiştir (Akça ve Vurucu, 2016, s. 17). Savaş türlerini açıklamadan önce savaş olgusunun doğuşu ve insanlık tarihi içerisindeki gelişimini ele alarak belirli aşamalar ile gösterme gayretinde olan düşünürlerin teorilerine dair bir tabloya yer verilecektir. Nitekim bazı savaş türleri açıklanırken kimi teorilerin belirli aşamalarında yer aldığına dair bilgiler mevcuttur. Aşağıda yer alan tablo ile türlere dair yapılan açıklamaların daha anlaşılır olması amaçlanmaktadır.

Tablo 1.1

Savaşın Doğası ve Evrimini Açıklamaya Çalışan Teoriler

Teorisyen	1. Aşama	2. Aşama	3. Aşama	4. Aşama	5. Aşama
Lind, Nightengale, Schmitt, Sutton (1989)	Ulus-devlet öncesi savaşlar	1.Nesil Savaş Klasik savaşlar (1648-1830) Zirvesi: Napolyon Savaşları	2.Nesil Savaş Topyekûn Endüstri Savaşları (1830-1918) Zirvesi: 1.Dünya Savaşı	3.Nesil Savaş Manevra Savaşları (1918-1948) Zirvesi: Körfez Savaşı	4.Nesil Savaş Gayri-Nizami Harp Türevleri (1948'den bugüne özellikle 11 Eylül sonrası) Zirvesi:

					ABD'nin Irak ve Afganistan İşgalleri
Martin Van Creveld (1991)	Aletler Çağı	Makineler Çağı		Sistemler Çağı	Otomasyon Çağı
J. Hanle (1989)	Orta Çağ Dönemi (Fiziksel beceriler)	Klasik Dönem (Grup becerileri)	Erken Modern Dönem (Teknik beceriler)	Geç Modern Dönem (Sevk ve idare becerileri)	Nükleer Dönem (Sosyal beceriler)
Toffler (1993)	1.Dalga: Tarım Toplumu	2.Dalga: Endüstri Toplumu		3. Dalga: Bilgi Toplumu	
Arquilla ve Rondfelt (2000)	Kılıç Dönemi	Kitle ve Endüstri Savaşları Dönemi		Manevra Savaşları Dönemi	Birbirinden Türeyen Savaşsı Çatışmalar
Qiao Liang ve Wang Xiangsui	Sınırlı Orta Çağ Savaşları	Sınırlı imparatorluklar ve ulus-devlet savaşları Zirvesi: 1991 Körfez Savaşı ve Kara-Hava Muharebe doktrini			Sınırsız Post-modern Savaşlar

Tablo Kaynak: Gurcan, M. (tarihsiz). *Savaşın evrimi ve teorik yaklaşımlar*.

Her bir teorisyen, savaşın tarihsel evrimini ve çeşitli dönemlerde nasıl farklılaştığını tanımlamak adına bir çerçeve oluşturmuştur. Her dönemin kendine özgü savaş türü ve stratejisi olduğu aynı zamanda dönemin sosyal, ekonomik ve teknolojik dinamikleri tarafından şekillendiği düşünülmüştür. Bu bağlamda savaş olgusu yalnızca askeri taktikler ile değil aynı zamanda toplumların ve teknolojilerin gelişiminin bir yansıması olarak görülmektedir.

Savaşların kategorize edilmesinde temel eğilim, savaşın baskın özelliğinin dikkate alınarak tanımlanmasıdır. Birden fazla özellik taşıyan savaşların, nadiren tek bir özellik taşıdığı görülür. Örneğin bir savaş katılım sağlayan kuvvetler bakımından 'koalisyon harbi', alan bakımından 'bölgesel savaş', kullanılan araçlar

bakımından ise ‘sınırlı savaş’ özelliği taşıyabilir. Diğer bir ifadeyle, savaş kavramına ilişkin literatürde var olan karışıklıkların nedeni, inceleme düzey ve birimlerindeki farklılıklar sebebiyle tahlil ve değerlendirmelerde açığa çıkan sonuçların çeşitliliğidir. Öte yandan savaşların nitelendirilmelerine dair bazı kavramlar zaman içerisinde girift bir hal aldığından bugün çoğunu birbirinden ayırıp tanımlamak zorlaşmıştır. Örneğin belirli bir coğrafi bölgede gerçekleşen savaşlar, kapsamı dar, belli başlı kuvvetlerin katıldığı savaşlar ve konvansiyonel silahların kullanıldığı savaşlar; ‘sınırlı savaş’ terimi ile tanımlanır (Varlık, 2013, s.120-121).

Savaş türlerinin sınıflandırılmasına ilişkin yapılan çalışmalardan çıkarılan sonuçlar derlenerek aşağıda yer alan tablo oluşturulmuştur. Bu bağlamda tabloda yer alan savaşlar tanımlanarak açıklanacaktır.

Tablo 1.2

Savaş Türleri

Büyüklüğüne Göre		Kapsam ve Niteliğine Göre	
Mevzii/Yerel	Ana Gayeyi Niteleyen Sebepler Bakımından	Ekonomik Hukuk Veraset İç Savaşlar	Kuvvetler, Harp Silah Araçları ve Dönüşüm Bakımından
Bölgesel			
Sınırlı			
Genel	Sınır/Toprak İhtilal/İdeoloji Bağımsızlık Hegemonya Din/Mezhep		Nizami/Konvansiyonel Gayri Nizami Koalisyon ve İttifak Nükleer Topyekûn Asimetrik Hibrit

İlk olarak büyüklüğüne göre savaş türlerine bakacak olursak; mevzii savaş, belirli bir bölge ile sınırlanmış ve çoğunlukla iki düşman devlet arasında gerçekleşen savaşlardır. Uluslararası aktörlerin doğrudan müdahil olmadığı bir savaş türüdür. Diğer devletlere sirayet etmez ve genel harbe dönüşmez. Mevzii

savaşta genellikle tek bir harekât bölgesi bulunur. Mevzii terimi savaşın küçüklüğüne ya da önemsiz olduğuna işaret etmemektedir. Nispeten sınırlanmış bir sahada yalnızca klasik silahların kullanıldığı küçük kuvvetler arasında meydana gelebileceği gibi belirli geniş bir sahada büyük kuvvetler arasında da meydana gelebilir. (Varlık, 2013, s. 121). Falkland Savaşı (1982), Gürcistan-Abhazya Savaşı (1992-1993) ve Çin- Vietnam Savaşı (1979) mevzii savaş türüne örnek olarak gösterilebilir.

Sınırlı savaş, amaç, kapsam ve taraflar bakımından kısıtlı savaşlardır. Hedef, uzun süreli işgal veya düzen kurma değildir. Uzun soluklu operasyonlar yürütülmez. Aynı zamanda düşmanın askeri, ekonomik ve toplumsal/kültürel kaynaklarının topyekûn tahribatı hedeflenmez (Sokullu, 2019, s. 5). Kore Savaşı (1950-1953), Sırbistan Savaşı (1998-1999) ve Körfez Savaşı (1991) dahil olan kuvvetler açısından koalisyon savaşları olmasına karşın amaç bakımından sınırlı savaşlara örnek olarak gösterilebilir.

Bölgesel savaş, bölgesel güçler ve bu güçlere coğrafi olarak yakın, belirli çıkar ve amaçlar doğrultusunda iş birliği içerisinde olan ülkelerin katılımı ile gerçekleşir. Bölgesel savaşlar, mevzii savaşlardan daha geniş bir alanda gerçekleşir. Devlet katılımı da mevzii savaşlara nazaran daha fazladır ancak genel harbe dönüşmez. Truva Savaşı (M.Ö. 1184), Kartaca Roma Savaşları (M.Ö. 265-M.Ö. 146), Malazgirt Meydan Muharebesi (1071), Napolyon Savaşları (1803-1815) ve 1948 Arap-İsrail Savaşı bölgesel savaşlara örnektir.

Genel savaş, küresel ölçekte muhasım devlet grupları veya ittifakları arasında gerçekleşen savaş türüdür. Genel savaşta kuvvet kullanımında çoğunlukla sınırlamaya gidilmemiştir. Düşman tarafın mutlak mağlubiyeti sağlanana kadar savaş devam ettirilir. Genel savaşlar, küresel hegemonya savaşlarıdır. 1. ve 2. Dünya Savaşları genel savaşlara örnek olarak verilebilir.

Kapsamı ve niteliğine göre savaşlar iki ana gruba ayrılır. Birinci grup savaşın ana gayesini niteleyen sebepler bakımından yapılan sınıflandırmayı içerir. Bu sınıflandırmada yer alan savaş türlerini açıklamaya sınır toprak savaşları ile başlayabiliriz. Aidiyeti tartışmalı topraklar ve sınırlar sebebiyle veya bir başka ülke

topraklarında yaşayan halkın topraklar ile birlikte ana yurda katılması iddiası ile açığa çıkan savaşlardır. Çoğunlukla mevzii/yerel nitelikte savaşlar olarak karşımıza çıkar ancak bölgesel savaşlara dönüştüğü de görülmüştür. Fransa ve Almanya arasında Alsace-Lorraine, ABD ve Meksika arasında Teksas, Hindistan ve Pakistan arasında Keşmir, Bulgaristan ve Romanya arasında Dobruca bölgeleri sınır savaşlarına neden olmuştur. Bir başka örnek ise Irak'ın Kuveyt üzerindeki toprak talepleri sonucunda meydana gelen 1990 Körfez Savaşıdır.

İhtilal/ideoloji savaşlarında amaç; yönetimi bir iç savaş ile yıkarak ihtilal gerçekleştirmek veya gerçekleşen ihtilal sonrası istenen ideolojinin yayılması ya da diğer ülkelere ihraç edilmesidir. 1789 Fransız İhtilali ve takiben Fransa'nın Avrupa monarşileri ile aralarında meydana gelen İhtilal Savaşları (1792-1802), Ekim Devrimi (Rus İç Savaşı) (1917-1918), İspanya İç Savaşı (1936-1939), Yunanistan İç Savaşı (1946-1949) ve Çin İç Savaşı (1945-1949) ihtilal/ideoloji savaşlarına örnektir.

Bağımsızlık savaşları, sömürgeci devletlerin boyunduruğundan kurtulmak veya bir imparatorluktan ayrılmak amacıyla gerçekleştirilen savaşlardır. Bu tür savaşların bir kısmı iç savaş şeklinde gerçekleşmiştir. Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-1783), Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminde gerçekleşen parçalanmalar ve işgal altında olan Anadolu topraklarında Türk halkının gerçekleştirdiği Kurtuluş Savaşı bu kapsamda gerçekleşen savaşlara örnektir (Varlık, 2013, s. 122).

Hegemonya savaşları, coğrafi sınırları olmaksızın az sayıda büyük güçlü devletin diğer aktörlere karşı yürüttüğü, dünya devleti kurmak amacıyla gerçekleştirilen savaşlardır. Jül Sezar'ın tüm Avrupa, Kuzey Afrika ve Anadolu'yu Roma İmparatorluğu'na katmak amacıyla gerçekleştirdiği savaşlar, Napolyon'un tüm Avrupa'yı Fransız İmparatorluğu'na dahil etmek amacıyla giriştiği savaşlar, Hitler'in Büyük Alman İmparatorluğu'nu kurmak için başlattığı 2. Dünya Savaşı, hegemonya savaşlarına örnektir. Bu tür savaşlar aynı zamanda, uygulanan strateji ve kullanılan araçlar açısından en üst seviyede teknoloji kullanımının entegre edildiği savaşlardır (Sokullu, 2019, s. 5).

Din/mezhep savaşları, bir dinin/mezhebin yaygınlaştırılmasını hedeflemektedir. Ancak bu savaşlarda tek itici güç, belirli bir din veya mezhebin güç kazanması değildir. Tarihsel süreçlerde örnek savaşlar incelendiğinde gizli sebebin zenginlik ve siyasi gücü ele geçirmek olduğu sıkça görülmüştür. Bu tür savaşların aynı zamanda ideolojik ve etnik ögeler taşıdığı da görülür. Din/mezhep savaşları, iç savaş şeklinde gerçekleşebileceği gibi küresel ölçekte de gerçekleşebilir. Doğu dünyasının zenginliklerinin ele geçirilmesi (gizli) amacıyla yapılan Haçlı Seferleri (1096-1550), Avrupa’da XV-XVII. yüzyıllar boyunca meydana gelen Katolikler ve Kalvenciler ile Protestanlar ve Katolikler arasındaki savaşlar, din/mezhep savaşlarının örnekleri olarak gösterilebilir.

Ekonomik temelli savaşlar, ticarete zorlama, stratejik bölgelerdeki hammadde ve enerji kaynaklarını ele geçirme gibi ekonomik çıkarlar elde etmek amacıyla gerçekleştirilir. Bu tür savaşlar yazında ‘ticaret savaşları’, ‘kaynak savaşları’, ‘enerji/petrol savaşları’ olarak isimlendirilir. Esasında ekonomik sebepler, tüm savaşların doğrudan veya dolaylı olarak nedenleri/amaçları arasında yer almaktadır. Genellikle hegemonyacı ve emperyalist ögeler taşıdığı görülür. İngiltere’nin Çin’i ticarete zorlamak amacıyla meydana gelen Afyon Savaşları (1839-1842), Rusya’nın Sincan’a eşit olmayan bir ticaret anlaşması dayatarak Çin’e saldırması (1858), Fransa’nın Vietnam’daki etkisini pekiştirmek amacıyla giriştiği Çin-Hindi Savaşı (1884-1885), Avrupalı devletlerin Japonya’ya karşı 1895’te başlattıkları savaş, ekonomik temelli savaşlara örnektir. Aynı zamanda 1. ve 2. Dünya Savaşları’nda Batılı devletlerin Orta Doğu’daki mücadelesi ile ABD’nin Irak’a müdahalesi stratejik enerji kaynaklarına sahip olma amacı taşıdığından bu kapsamda değerlendirilebilir.

Hukuk temelli savaşlar adıyla yazında tanımlanmış bir sınıflandırma mevcut değildir ancak tarihsel süreç analizinde bu başlık altında toplanabilecek hukuk tabanlı savaşların olduğu görülür. Bu tür savaşlar, hukuksal gerekçelere dayandırılarak meşruiyet iddiasıyla meydana gelir. Hukuk temelli savaşlar üç kısımda incelenebilir; ikisi BM hukukunun gereği olarak icra edilir, üçüncü ve diğer ise gücünün hukukuna dayanır. BM hukuku savaşı iki istisna haricinde yasaklamıştır. Bu istisnaların ilki öz savunma hakkı, ikincisi ise Güvenlik

Konseyi'nin aldığı kararın neticesidir. İnsani müdahale amacıyla gerçekleştirilen savaşlar Güvenlik Konseyi'nin kararlarına bağlıdır. Ancak bazı durumlarda devletler, kendi analizleri neticesinde insani müdahale amacıyla savaşlar başlatmıştır. Örneğin; Sırbistan'ın ülkedeki Müslümanlara yönelik katliamlarını durdurmak için NATO'nun 1998-1999 yılları arasında başlattığı Kosova Harekâtı bu kapsama dahil bir savaştır.

Veraset savaşları, hükümdarın vefatının ardından hanedan üyeleri arasında devlet otoritesini ele geçirmek amacıyla yapılan savaşlardır. Bu tür savaşlar aynı zamanda iç savaş olarak da görülür. Ancak iç savaşlar her zaman veraset savaşı biçiminde meydana gelmez. İspanya'da 1702-1714, Lehistan'da 1733-1738, Avusturya'da 1740-1748 yılları arasında ortaya çıkan savaşlar bu savaş türüne örnek olarak verilebilir. Örnek gösterilen savaşlar ayrıca bölgesel savaşlara da örnektir.

Ana gayeyi niteleyen sebepler bakımından açığa çıkan savaş türlerinin sonuncusu iç savaşlardır. İç savaşlar, bir devlet içerisinde politik, dini/mezhepsel, etnik, sınıfsal gruplar arasında idareyi ele geçirmek veya devletin bölünmesi amacıyla gerçekleştirilir. Terör örgütlerinin faaliyetleri iç savaş kapsamına girmemektedir. Gerçekleşen çatışmanın iç savaş sayılabilmesi için devletin, savaşan güçlere 'savaşan statüsü' vermesi gerekir. İç savaşlarda dış güçlerden destek almak sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Örnek olarak, İspanya İç Savaşı (1935-1938), Çin İç Savaşı (1921-1949), Yugoslavya İç Savaşı (1991-1999) gösterilebilir.

Kapsamı ve niteliği bakımından değerlendirilen savaşlarda ikinci grup, kullanılan kuvvetler, harp silah araçları ve göstermiş olduğu dönüşümü bakımından savaş türleridir. Bu kapsamda açıklanacak ilk tür; nizami/konvansiyonel savaş türüdür (Varlık, 2013, s. 122-123). Konvansiyonel savaş, düzenli ordular arasında belirli kurallar çerçevesinde yürütülen geleneksel savaş türüdür. İki veya daha fazla devlet arasında taarruz, savunma, geri çekilme ve askeri birlik geçişleri temel alınır. Stratejik hedefler doğrultusunda ve belirli bir plan çerçevesinde mekanize ve zırhlı ağırlıklı konvansiyonel kara, hava ve deniz birliklerinin kolektif olarak kullanıldığı

silahlı mücadele şeklidir. Savaşdaki esas hedef, Lind ve arkadaşlarının ortaya koyduğu teorinin 1. ve 2. nesil savaşlar kısmında, düşmanın fiziksel varlığının yok edilmesi olarak karşımıza çıkar. 3. nesil savaşlara gelindiğinde ise düşmanın doğrudan fiziksel varlığına yönelmek yerine akıllı ve kuşatıcı manevralar ile savaşma azim ve iradesinin kırılması amaçlanmaktadır. Bu sebeple savaşı kazanabilmek adına hem nitelik hem de nicelik olarak düşmandan üstün olmak gerekmektedir (Gurcan, s. 114). Ayrıca konvansiyonel savaş türünde kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer silah kullanımının geleneksel savaş hukuku anlaşmaları çerçevesinde yasaklandığını ifade etmek gerekir.

Gayrinizami savaş, düşman hedefi yok etmek veya ulaşmak istenen hedefi gerçekleştirmek gayesiyle, büyük ve tam teçhizatlı ordu yerine küçük ancak işlevsel ve pratik usta birlikler ile yapılır. Düşman psikolojik açıdan yıpratılarak, stratejik bölgeler imha edilir. Bu süreçte savaşta zaman kazanılır. Kısaca vur-kaç taktiği uygulanan özel bir savaş türüdür. Askeri bir terim olarak ‘düşük yoğunluklu çatışma’ anlamına gelir. Millî mücadele döneminde oluşturulan Kuvay-ı Milliye birlikleri gayrinizami savaş vermişlerdir. Düşman yıpratılmış, cephanelikler, stratejik yol ve köprüler ele geçirilmiştir. Vur-kaç taktiği ile zaman kazanılmıştır. Gerilla harekâtı, yıkıcı faaliyetler ve kurtarma kaçırma gibi stratejiler gayrinizami savaşlarda görülmektedir (Çimen, 2020). Bu tür savaşın en yaygın örnekleri 2. Dünya Savaşı esnasında Yugoslavya’da, Ernesto Che Guevara’nın 1957-1958 yılları arasında Küba’da, 1965’de Kongo’da, 1966-1967 yıllarında Bolivya’da, Mao Zedong’un 1947-1950 yılları arasında Çin’de gerçekleştirdiği savaşlardır.

Koalisyon ve ittifak savaşları, koalisyon veya müttefik yapıda bir araya gelen, iki ya da daha fazla devlet kuvvetinin meydana getirdiği savaştır. Bu savaş türü; mevzii, bölgesel veya küresel ölçekte gerçekleşebilir. Bir savaşın koalisyon ve ittifak savaş türüne dahil olabilmesi için yalnızca bir tarafın koalisyon veya ittifak kurmuş olması yeterlidir. Haçlı Seferleri, Napolyon Savaşları (1800-1815), 1. ve 2. Dünya Savaşları, Körfez Savaşı (1990-1991) bu savaş türüne örnek olarak gösterilebilir.

Nükleer savaş, nizami veya gayrinizami olarak gerçekleşebilir. Bu savaş

türünde nükleer silahlar kullanılmaktadır. 2. Dünya Savaşı esnasında Japonya'nın Hiroşima ve Nagasaki şehirlerine atılan ve sırasıyla 90.000 ve 74.000 kişinin ölümüne sebep olan atom bombalarının kullanımı, ilk ve son nükleer savaş örneği olmuştur. Benzer bir biçimde kullanılan 'kimyasal savaş' ve 'biyolojik savaş' terimleri araçsal olarak kullanıldıkları muharebeleri niteler. Ancak savaş neticesini doğrudan belirleyemediğinden bir savaş türü olarak karşımıza çıkmaz (Varlık, 2013, s. 124-125).

Topyekûn savaş, karşı tarafın askeri gücünü yok etmek ve kendi iradesini kabul ettirmek amacıyla bir ülkenin bütün kaynaklarını seferber etmesi anlamına gelir. Bu savaş türünde mutlak galibiyet ve mağlubiyet vardır. Savaşın sınırı yoktur ve ahlak önemini yitirmiştir, siviller ise topyekûn savaşlarda hedef haline getirilmiştir. Bu noktada propaganda etkili bir araçtır ve siviller üzerinde kullanılır. Yine ideolojiler de kendine cephede yer edinmektedir. Tarihteki en eski örnek, M.Ö. 431-404 yıllarında Atina ve Sparta arasında gerçekleşen Mora (Pelepones) Savaşlarıdır. Yine Otuz Yıl Savaşları ve 20. yüzyılda gerçekleşen 1. Dünya Savaşı bu savaş türü için birer örnek olarak verilebilir. Türk tarihinde ise verilebilecek en belirgin örnek Kurtuluş Savaşı'dır (Akça ve Vurucu, 2016, s. 17).

Asimetrik savaş, savaşan tarafların güçlerinin nitelik ve nicelik açısından farklı olduğu savaş türüdür. Taraflardan biri güçlü, diğeri güçsüz iken bir taraf nizami diğeri ise gayrinizamidir. Özetle her iki taraf arasında asimetri söz konusudur. Tanıma bakıldığında asimetrik savaşların savaş tarihi kadar eski olduğu sonucuna varılabilir. Bir imparatorluğa karşı steplerden gelen atlı akıncıların çatışması da asimetrik savaş olarak değerlendirilir. Ya da ateşli silahlara sahip bir ordu karşısında kesici ve delici silah kullanan bir ordunun varlığı örnek olarak gösterilebilir. Bu bağlamda savaşan tarafların kullanmış oldukları silahlar bakımından da bir asimetri söz konusudur (Yalçın, 2020, s. 13). Asimetrik savaş, Soğuk Savaş döneminin ardından devlet dışı aktörlerin zafiyetlerini kapatabilmek amacıyla; terör, kitle imha silahları ve bilgi harekâtının asimetrik bir biçimde uygulanması neticesinde daha derin bir boyut kazanmıştır (Varlık, 2013, s. 125).

Açıklanacak olan savaş türlerinin sonuncusu hibrit savaştır. Hibrit savaş, üzerinde anlaşmaya varılmış bir tanıma sahip olmamakla birlikte ilk defa Frank

Hoffman'ın 2007 yılında yazdığı 'Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars' başlıklı çalışmasında tanımlanmıştır. Yazara göre, devletler arasında gerçekleşen klasik savaşlar yerini; sivil, asker, terör, suç, organize gruplar gibi kesin ayrımların olmadığı hibrit savaflara bırakmıştır. Bu çerçevede hibrit savaş; konvansiyonel güç, düzensiz taktik ve oluşumlar, şiddet, zorlama ve kriminal kargaşa içeren terörist faaliyetler barındıran bir savaş türü olarak tanımlanmıştır (s. 29). Stratejik açıdan ele alındığında içerisinde karışık kuvvetlerin yer aldığı görülmektedir. Hibrit savaflarda medyaya kadar uzanan çeşitli yöntem ve bu yöntemleri uygulayan savaşçılar mevcuttur. Bu savaşçılar teknolojik yetkinlikler ile donatılmış, dini, etnik ve ideolojik sebeplerle hareket eden gerilla, terörist ve yabancı savaşçılar da olabilmektedir (Özer, 2018, s. 30). Netice itibariyle hibrit savaşlar, geleneksel ve modern savaş teknik ve taktiklerinin iç içe geçtiği karmaşık bir savaş türüdür.

Savaş türlerinin ele alınmasının ardından savaşların arka planındaki nedenlere odaklanmak önem arz etmektedir. Bu kapsamda takip eden bölümde savaşın nedenleri değerlendirilecektir.

1.1.2. Savaşın Nedenleri

Savaş olgusu hakkında yapılan değerlendirmelerin bir kısmı da nedenleri üzerinedir. Her savaşın haklı veya haksız birden fazla nedeni vardır. Bu nedenler görünür neden ve asıl neden çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu değerlendirmede akla gelen ilk örnek 1. Dünya Savaşı'nın başlangıcıdır. Bu savaşta görünür neden, Avusturya Arşidükünün öldürülmesi iken asıl nedene bakıldığında ham madde ve sömürge arayışı, silahlanmanın yayılışı, İngiltere ve Almanya gibi ülkeler arasında yaşanan rekabet gibi pek çok faktörün arka planda yer aldığı görülür. Savaşların nedenleri arasında benzerlikler var olsa dahi her savaş tarihsel ve mekânsal olarak farklı nedenlere sahiptir. Bu noktada savaşların zaman ve mekân ayrımı yapılmaksızın ortak nedenleri üzerine düşünülmüştür (İren, 2022, s. 9). Bahsi geçen savaşa dair ortak nedenlerin ele alınacağı bu bölümde biyolojik, psikolojik ve sosyolojik iddialar olmak üzere üç ayrı kategori üzerinden var olan düşünceler

analiz edilecektir.

1.1.2.1. Biyolojik Yaklaşımlar

Savaş nedenlerine dair temel ve yaygın olan açıklamalar, ‘insan doğası’ na yönelik düşünceler üzerine kuruludur. İnsan doğası ve savaş arasındaki ilişkiyi keşfetmek adına Thomas Hobbes tarafından oluşturulan zeminde tasvir edilen bir ‘doğa durumu’ mevcuttur. Bu tasvirde insanın ‘gerçek’ ya da ‘altta yatan’ doğasına odaklanılmıştır. Hobbes, yasaları dayatan bir dış güç (devlet) olmadığı müddetçe doğa durumunun, savaş hali dışına çıkamayacağını savunur (Yıldırım, 2024). Hobbes insanların bedensel ve zihinsel açıdan eşit yaratıldığını, başka bir deyişle sahip olunan zihinsel ve bedensel güçler arasındaki farkın, hesaba katılamayacak düzeyde önemsiz olduğunu, düşünür. Yazar, bu eşitlik neticesinde amaçlara ulaşma noktasındaki umut düzeyinin de eşitliğinden söz eder. Böylesi bir durumda ise aynı şeyi arzulayan insanlar arasında birbirlerini yok etmeye veya birbirlerine boyun eğdirmeye yönelik bir mücadele baş gösterir.

Thomas Hobbes, ortaya çıkan savaşların, insan doğasında üç ana sebebi olduğunu belirtir. Bunlar; rekabet, çekingenlik, şan ve şöhrettir. Bu sebepler sırasıyla, insanları kazanç, güvenlik ve itibar için istilaya zorlamaktadır. Ancak ölüm korkusu ve refah içerisinde bir yaşam sürme arzusu ve ihtiyaçların çalışkanlık ile giderilebileceğine dair umudun varlığı insanları barışa yönlendirmiştir. Hobbes barışın sağlanabilmesi noktasında doğa yasalarından bahsetmiştir (Hobbes, 1651, s. 76-79). Hobbes’un insan doğasına dair görüşleri bir başlangıç noktası olarak kabul edilir. Locke, Rousseau ve Kant dahil olmak üzere izinden giden pek çok filozof, Hobbes’un görüşleri ile bir dereceye kadar hem fikirdir.

Locke, tam kaos ve savaş benzeri durum tespiti ve topyekûn mücadeleci devlet fikrini reddederken aynı zamanda yasama ve yürütme eksikliğinden faydalanacak olan insanların her daim var olacağını da belirtir. Rousseau ise Hobbes’un görüşlerini tersine çevirmektedir. İnsanların doğal olarak barışçıl olduğunu ifade eden düşünür, politika incelemesinde devletlerin aktif olarak saldırgan olması gerektiğini öne sürer. Ayrıca Rousseau, bir toplum sözleşmesine

dayalı olarak insanların eşit ve özgür yaşadığı bir toplum yapısı kurgulamıştır. Bir başka filozof, Immanuel Kant'ın da kötümser bir insan doğası anlayışına sahip olduğu görülür. Kant'a göre insanlar ve ardından devletler arasında gerçekleşen çatışmalar, neticede barış ve birleşme arayışına yönelme ile sonuçlanmaktadır. Barışçıl bir uzlaşma için ise kapsayıcı bir yapı gereklidir (Yıldırım, 2024). Her bir düşünür, yaşadıkları dönem ve kişisel bakış açılarının etkisiyle, savaş ve barış, devletlerin rolü ve insan doğasına dair düşüncelerini aktarmıştır.

İnsan doğası hakkında yapılan açıklamaların tanınmış temsilcilerinden bir diğer isim, Konrad Lorenz'dir. Lorenz, insan ve hayvan davranışları arasında bir paralellik olduğunu belirterek saldırganlığı tür içi bir davranış şeklinde tanımlamıştır. Tür içi saldırganlığın temel nedenini ise yaşam kaynağı olan bölgelerin korunma güdüsüne bağlamıştır. Bu noktada saldırganlığın fonksiyonel olduğu belirtilir. Türlerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için bu güdüye ihtiyaçları vardır. Lorenz'in görüşleri kapsamında en çok tartışma sebebi olanı ise saldırganlığın bir potansiyel olarak insanlarda var olduğu ifadesidir. Bu görüş çerçevesinde insanlar ve hatta uluslar arasında ortaya çıkan çatışmaların temel nedeni içgüdüsel saldırganlıktır (Yılmaz, 2010, s. 7-8). İnsan doğası ve savaş olgusu arasındaki ilişkiye dair aktarılan görüşlerin tümü, elbette oldukça karmaşık bir yapıya sahip ve evrensel düzeyde ele alınabilecek savaş kavramının anlaşılmasında eksik kalacaktır. Savaşın nedenlerinin ele alınacağı bir diğer kategori olan psikolojik iddialar ile olgunun ortaya çıkışının anlaşılması üzerine mevcut eksikliklerin bir kısmı daha giderilmeye çalışılacaktır.

1.1.2.2. Psikolojik Yaklaşımlar

Psikolojik iddiaların bir kısmı, Sigmund Freud ve takipçileri tarafından savunulan psikanalitik yaklaşımdır. Katı biyolojik düzeyde olmasa da savaşların sebebi yine insan doğasında aranır. Yaklaşımına göre insanlar sürekli olarak farklı sebeplerle cinsel arzularının tatminini engellemektedirler. Engellenen arzular ise travmatik bir biçimde bilinçaltında öfkeye sebebiyet verir. Bu öfke benliğe veya dışa yansıtılabilir. Bu bağlamda savaş kolektif bilinçaltının boşaltım mekanizması

olarak görülür. Medeni dünyanın insan içgüdüleri üzerindeki baskıların bir çıktısı olarak da ifade edilebilir. Yaklaşım, baskıların devam ettiği sürece savaşların önlenmesinin ihtimal dahilinde olmadığını belirtir. Radikal olarak değerlendirilebilecek bu fikirler çokça eleştiri almıştır (Yılmaz, 2010, s. 9-10)

Freud'un izinde bazı bilim adamları, cinsel tatminsizliğe odaklanan çizginin dışına çıkarak insan doğası ve motivasyon ilişkisine dair çalışmalar yapmışlardır. Neo-psikanaliz olarak anılan kapsam içerisinde değerlendirilen çalışmalara ciddi katkıları olan isimlerden biri Vamik Volkan'dır. Volkan, (1994, aktaran Yılmaz, s. 12) çatışmaların temelini insan gelişiminde arar. Kişiliğin oluşması sürecinde yerleşen dost ve düşman kavramları yaşamda yansıtılabilecek hedefler bulur. Düşman kavramı çatışma yaratıcı bir etkiye sahiptir. Çatışmalar, mağlubiyet ekseninde seçilmiş travma veya galibiyet ve refah dönemlerinden gelen seçilmiş övünçler ile meydana çıkar.

Psikolojik iddialar içerisinde yer alan bir diğer yaklaşım psikolojik tuzak yaklaşımıdır. Yaklaşım Joel Brockner ve Jeffrey Z. Rubin tarafından şekillendirilmiştir. Birçok bilim insanının desteklediği yaklaşım; çatışmaya dahil olduktan sonra süreç içerisinde artan kazanma hırsı ve maliyet sebebiyle geriye dönüşün zorluğunu konu edinmektedir. Bu süreçte çatışmalar tırmanarak içinden çıkılamaz bir hal alır. 1. Dünya Savaşı başlarında, İngilizler 'bu iş yıl sonuna biter', ve Almanlar birliklerine 'sonbahar yapraklarıyla birlikte zaferle Berlin'de olacaksınız' temennilerinde bulunurken; yaşanan mağlubiyetler ve artan maliyetler ile ülkeler dönüşü zor bir yola girmiştir. Neticede yıllarca devam eden savaşlar, milyonlarca can kaybına ve maddi hasara sebep olmuştur. Öte yandan savaş sürecinde psikolojik tuzağın öngörülen seçenekleri azalttığı söylenebilir. Fiziksel ve psikolojik maliyetlerin artışı savaşlarda sonuç bakımından iki seçenek sunmaktadır. Bu seçenekler; toptan kazanç ve kayıp biçimindedir. Çatışan taraflar en az zarardan dönerek farklı alternatifler aramak yerine bahsi geçen iki seçenek ile yetinirler. Rasyonel davranışlar yerini hırs ve duygusallığa bıraktığından genellikle toptan kayıp ile sonuçlanan savaşlar yaşanmaktadır (Yılmaz, 2010, s. 16-18).

İnsan doğasının psikolojik analizi üzerine yapılan çalışmalar birçok açıdan eleştirilmiş olsa da literatüre sağlamış olduğu katkı yadsınamaz bir gerçektir. Savaş

nedenlerini irdelerken son değerlendirme kategorimiz olan sosyolojik iddialar ile yapılacak olan analizin düzeyi bireyden topluma kaydırılarak olguya dair bilgilerin derinleşmesi amaçlanmaktadır.

1.1.2.3. Sosyolojik Yaklaşımlar

Savaşın nedenlerinin toplumsal çerçevede değerlendirildiği çeşitli teori ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu kapsamda sosyolojik iddialar yedi farklı yaklaşım ve teori ile açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1.2.3.1. Yabancılaşma Yaklaşımı

Toplumsal bağlamda analiz edilecek yaklaşımların ilki ‘yabancılaşma’ (alienation) yaklaşımıdır. Sistematiik ve negatif psikolojik bir olgu olarak, yabancılaşma kavramı ilk defa Karl Marks’ın yazılarında yer almıştır. Marks, endüstrileşme sonucu bireyin, üretim zincirinin bir parçası haline gelerek hem kendinden hem de işlenen üründen uzaklaşıp, mutsuz, tatminsiz ve çatışmaya açık bir varlık haline geldiğini belirtmiştir.

Marks’ın ardından olgu, sosyal değişimin olumsuz etkilerine odaklanan bir diğer sosyolog olan Emile Durkheim tarafından ele alınmıştır. Endüstrileşme süreci ile mekanik dayanışmaya sahip küçük toplumsal yapılardan organik dayanışmaya dayalı modern ve karmaşık toplumlara geçiş yaşanmıştır. Bu süreçte iş bölümü ve uzmanlaşmanın da etkisi ile mekanik toplumsal yapıda var olan normlar çözülmekte ve ‘anomi’ yaşanmaktadır. Yani insanlar, artık etik kurallara aldırış etmemekte ve kendilerini yaşam mücadelesine bırakmaktadır. Neticede ise şiddet ve suça yönelim artmaktadır.

Yabancılaşma sorununun Erich From’un çalışmaları ile detaylandırıldığı ifade edilebilir. Fromm, Batı tarihi modernleşme sürecini değerlendirirken bu sürecin bir taraftan bireyin refah seviyesini yükselttiği diğer taraftan ise iç güvenliğini yıkararak yalnızlığa ittiğini belirtmiştir. Modernleşme sürecinde geçmişten gelen tabular yanlış bile olsalar yıkıldıkları takdirde bireyleri psikolojik

güvenlik duygusundan yoksun bırakmıştır. Tabuların yeri bilim ile doldurulamadığından kimlik ve güven bunalımı açığa çıkmıştır. Bunalımlara ek olarak üretim çarkına dahil olan bireyin kontrol sağlayamadığı bu yapıdan dolayı psikolojik yükler edindiği söylenebilir. Birey, mutsuz, güvensiz, zayıf ve endişeli bir varlık haline gelmiştir. Bu durumda kaçış mekanizması olarak karşımıza; işkoliklik, madde bağımlılığı, radikal ideolojilere bağlılık, dinsel fanatizm, intihar ve şiddete başvurma çıkmaktadır.

Fromm, toplumsal düzeyde ise savaşa yatkınlık halinin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bireylerin toplumsal yaşamda ihtiyaç duyduğu güven duygusu; askeri üniforma ve hiyerarşi ile oluşturulan birlik ve beraberlik duygusu ile karşılanmaktadır. Moderniteye karşı beslenen öfkenin hedefi, farklı uluslara yönlendirilmiştir. Modern, kitle toplumunda birey, savaşı adeta coşku ile karşılamaktadır. Bu bağlamda savaş ortamı bireyi, sivil yaşama nazaran daha çok tatmin etmektedir. Nazi Almanyası ve Mussolini İtalya'sında idari kesimin sık sık üniforma giyerek birbirlerini selamlamaları, sivil yaşamda var olmayan birlik duygusunu yaşatmalarına örnek olarak gösterilebilir.

1.1.2.3.2. Marksist Yaklaşım

Savaşların nedenini açıklamada iddialı bir diğer yaklaşım; temelini Karl Marks'ın düşüncelerinden alan Marksist yaklaşımdır. Marks, çatışmaların kaynağını yapısal düzeyde değerlendirerek, tarihin sınıf çatışmalarından ibaret olduğunu belirtmiştir. Ayrıcalıklı ve ayrıcalıksız olan sınıflar arasında devam edegelen bu çatışma Marks'a göre sınıfsız bir toplum yapısı olan komünizme kadar devam edecektir. Bahsi geçen çatışma sömüren-sömürülen ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Marks, uluslararası çatışmalar hakkında fikir beyan etmemiştir. Uluslararası çatışmalara değinenler Marks'ın takipçileri yani Marksistlerdir.

Bu noktada değinilecek isimler emperyalizm olgusunu formüle eden John A. Hobson ve Vladimir I. Lenin'dir. Bu kapsamda uluslararası çatışmalar kapitalist sistemin bir uzantısı olarak değerlendirilmiştir. Emperyalizm, iki sebeple uluslararası çatışmalara yol açmaktadır. İlki; ülke içerisinde zenginleşerek yatırım

alanları daralan sermaye sahiplerinin, dış pazarlara yönelerek az gelişmiş ülkelere yatırım yapması sonucu, dış sermayelerinin güvence altına alınması gerekliliği ile doğmaktadır. Yatırım yapılan ülkelerin iç işlerine karışmaya başlayan sermaye sahipleri, sahip oldukları güç ile kendilerine ‘dost’ hükümetleri başa getirmektedir. Eğer bunu başaramaz ise savaş kararı alarak, çıkarlarına hizmet edecek hükümetler kurmayı hedeflemektedir.

İkinci sebep ise, doğrudan emperyalist devletler arasında ortaya çıkan mücadeledir. Güçlü kapitalist devletler sayıca birden fazla olduğundan sömürge alanları giderek daralmaktadır. Pazar ve ucuz hammadde ihtiyacı ise sömürge alanları üzerinde amansız bir rekabetin doğmasına neden olmaktadır. Lenin başta olmak üzere birçok Marksist, 1. Dünya Savaşı’nın, kolayca sömürülecek alanların azalmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Dolayısıyla Marks ve takipçilerine göre hem toplumsal hem de uluslararası çatışmalar sınıf çatışmaları ile doğrudan ilişkilidir. Bu sebeple kapitalizm ortadan kalkmadıkça sorun kalıcı bir çözüme ulaşamaz.

1.1.2.3.3. Siyasal Rejim Yaklaşımı

Bazı bilim insanlarına göre savaşlar, bir rejim sorunu olarak görülür. Belirli niteliklere sahip olan rejimlerin savaşların meydana gelmesine zemin hazırladığı düşünülür. Bu kapsamda demokratik, otoriter ve totaliter rejimler arasında ayırım yapılmaktadır. Otoriter ve totaliter rejimlerin yapısının savaşlara neden olduğu belirtilmektedir.

Söz konusu görüşe göre demokratik rejimler, problemleri çatışma düzeyine varmadan çözebilecek araçlara sahiptir. Uluslararası problemlerin çözümü için; diplomatik düzeyde tartışılabilir, parlamento ve uzman kuruluşlara danışılabilir, uluslararası mahkeme ve örgütler faaliyete geçirilebilir. Aynı zamanda arabuluculuk ve hakemlik gibi girişimler denenebilir. Güce başvurarak çatışmaya girmek ise son çare olarak görülmektedir.

Demokrasilerin zaman içerisinde barış destekçisi bir ‘demokrasi kültürü’ oluşturdukları iddia edilmektedir. Söz konusu kültür; anlaşmazlıklara barışçıl bir

yaklaşım, akıl dışı ihtilaflardan kaçınma, daima iletişime açık olma, çözüm sürecinde adil davranma gibi esas kaidelerin halk arasında genel kabulüne işaret etmektedir. Kültür, bahsi geçen özelliklerinden dolayı savaştan kaçınma eğilimine sahip görülmektedir.

Merkezi karar alma yetkisinin bir veya sınırlı sayıda kişide toplandığı otoriter ve totaliter rejimler için ifade edilen görüşler ise demokrasi rejimi için belirtilen görüşlerin tem tersidir. Problemlerin çözümünde başvurulacak araçların yokluğu veya yok düzeyinde zayıflığı öne sürülerek problemlerin kolaylıkla çatışmaya dönüşeceği ifade edilir. Ayrıca bu tür rejimlerde sistem tıkalı olduğundan köklü değişimlerin ancak devrimle gerçekleştirilebileceği ve esasında devrimlerin de böylesi rejimlerin ürünü olduğu iddia edilir. Otoriter ve totaliter rejimlerin sahip olduğu kültürün de şiddet ve çatışmayı yaşama dahil ettiği belirtilir. Anti-demokratik, baskıcı ve ayrımcı, insan haklarına saygısı olmayan bir kültürel yapıdan bahsedilmektedir. Siyasal rejim yaklaşımının bir uzantısı olarak küresel çapta demokratik rejimlerin yayılması ile barışın güvence altına alınacağı ileri sürülmektedir.

1.1.2.3.4. Nüfus ve Çevresel Baskılar Yaklaşımı

Makro seviyede çatışmaların nedenlerini ele alan bir diğer yaklaşım, 'Savaşın İzahı' başlığı altında bahsi geçen Thomas R. Malthus'un görüşlerine dayalı, nüfus ve çevresel baskılar yaklaşımıdır. Nüfus ve çevre dinamiklerinde meydana gelen hızlı ve olumsuz yöndeki radikal değişimlerin savaşa kaynak teşkil edebileceği düşüncesi yaklaşımın zeminini oluşturmaktadır. Malthus 19. yüzyılda, yazılarında ilk kez hızlı nüfus artışının dünya barışını tehdit edeceğini ifade etmiştir. Nüfus geometrik olarak artarken kaynakların aritmetik olarak çoğalması aradaki dengeyi bozacak niteliktedir. İhtiyaç duyulan kaynakların ele geçirilememesi durumunda şiddet ve rekabetin açığa çıkması olası bir netice olarak değerlendirilmektedir. Çatışma her ne kadar arzu edilmeyen bir durum olsa dahi kaçınılması mümkün görülmemektedir.

Öne sürülen tez basit bir içeriğe sahip görülse de birçok bilim insanını

etkilediği söylenebilir. Nazli Choucri, Robert North, Paul Kennedy gibi isimler de nüfusun doğal kaynaklar üzerine yapacağı baskı sonucu meydana gelecek çatışmalar hakkında fikir beyan etmişlerdir.

Yaklaşım çerçevesinde; nüfus artışının doğal kaynaklar üzerinde büyük bir daralma ve rekabete yol açacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda olası rekabet ve çatışmalar sonucunda göçü körükleyeceği, yaşam alanlarını kısıtlayacağı da ifade edilmektedir. Dünya Bankası verilerine göre yiyecek talebi, artan nüfusa bağlı olarak hızla artış göstermekte ve çevre sorunları da başta su sıkıntısı olmak üzere hızla artmaktadır. Küresel ısınma ve kuraklığın da etkisiyle içme ve tarımsal kullanım için su rezervlerinin azalması öte yandan enerji gereksiniminin karşılanması amacıyla baraj sayılarının artırılması kaynak tüketimini hızlandırmaktadır.

1.1.2.3.5. Temel İnsan İhtiyaçları Teorisi

Teori, John W. Burton ismi ile özdeşleşmiş olmasına karşın temelde insan motivasyonu ve ihtiyaçlarından bahseden Abraham Maslow ve Paul Sites gibi bilim insanlarının çalışmalarına dayanmaktadır. Bu çalışmalar esasında, evrensel bir dizi genetik ihtiyacın varlığı ve bu ihtiyaçların giderilmediği takdirde kaçınılması güç çatışmaların açığa çıkacağı görüşlerini kapsamaktadır.

Burton, insan ihtiyaçları konusunda genel bir teori sunmuş ancak bu ihtiyaçların net bir listesini oluşturmamıştır. İhtiyaçları liste halinde sunmanın, önemli gördüğü bu paradigmayı daraltacağı düşüncesine sahiptir. Temel gereksinimlerin insan motivasyonunu anlama noktasında oldukça önemli olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda toplumsal kriz ve savaşların, arka planda toplumsal düzeyde mahrumiyet içerdiği ve analiz edilmesi gerektiği de Burton'un ifadeleri arasında yer almaktadır.

Bu noktada Burton'ın insan doğasına dair görüşlerinin iyimser yönde olduğunu belirtmek gerekir. Öyle ki insan özünde iyidir ve ihtiyaçları karşılandığı takdirde mutlu ve uyumlu olduğu söylenebilir. Bu insanlardan oluşan toplumlar arasında savaş gerçekleşmez. Savaşan toplumların ise ihtiyaçları karşılanmamış,

yoksunluk yaşıyan toplumlar olarak karşımıza çıktığı iddia edilmektedir.

1.1.2.3.6. Göreceli Mahrumiyet Teorisi

Son dönemde grup ya da toplumlar düzeyinde var olan çatışmalar ile isyan ve devrimlerin açıklanmasında sıkça kullanılan göreceli mahrumiyet teorisinin kökeni, James C. Davies'in devrimler üzerine yaptığı araştırmalara dayanır. Teori genel olarak, beklentiler ve beklentileri karşılayacak olan kapasite arasındaki farka işaret etmektedir. Beklentiler ile realite arasındaki fark ölçüsünde ise bireylerin göreceli mahrumiyet yaşayacağı ve bu mahrumiyetin çatışmalara yol açacağı ifade edilmiştir.

Teori, Ted Robert Gurr tarafından 1960'lı yılların sonlarına doğru daha sistematik bir biçimde yeniden formüle edilmiştir. Gurr, Why Men Rebel? (İnsanlar Neden İsyân Eder?) isimli eserinde göreceli mahrumiyeti, üç tür üzerinden izah etmiştir. Mahrumiyet türlerinin ilki; azalan kapasiteye dayalı mahrumiyettir. Beklentiler hemen hemen sabit kalırken kapasitenin eskiye oranla azalması durumu ifade edilir. Neticede bireyler ya da toplumlar geçmişte sahip oldukları değerlerden mahrum kalmaktadırlar. Gurr'a göre bu durum, güç kaybeden devletlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır.

İkinci mahrumiyet türü; yükselen beklentilere dayalı mahrumiyettir. Bu kez kapasite sabit kalırken beklentiler yükselmektedir. Geleceğe dönük subjektif iyimserlik hali veya dışardan gelen vaatler ile beklentilerin yükselmesi söz konusu olabilir. Beklentiler karşılanmadığında yaşanacak olan hayal kırıklığı uluslararası ilişkilerde militarist bir eğilime neden olarak çatışmalara sebebiyet verebilir. Örneğin, 1. Dünya Savaşı'nda İtalya'ya vadedilen Osmanlı topraklarının verilmemesi büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştur. Böylesi bir ortamda milliyetçi akımlar hızla yükselmiş ve 1922 yılında Mussolini önderliğinde Ulusal Faşist Parti kurulmuştur.

Gurr'un yazılarında geçen son mahrumiyet türü; ilerlemeye dayalı mahrumiyettir. Bu türde, bir süre hem beklentiler hem de kapasite artış göstermektedir. Zamanla beklentiler yükselmeye devam ederken kapasitenin

azaldığı görülür. Beklenti ve kapasite arasındaki farkın artması sonucu ortaya çıkan mahrumiyetin de olumsuz sonuçlar doğuracağı iddia edilir.

1.1.2.3.7. Sistemsel Yaklaşım

Sistemsel yaklaşıma göre toplumlar, tercihleri farklı olsa dahi bir sistem içerisinde hareket etmekte ve sisteme uyum sağlamaktadır. Yaklaşım çerçevesinde, analiz edilen uluslararası sistem, bünyesinde alt sistemleri barındıran bir yapı olarak açıklanmaktadır. Genel olarak coğrafi ve fonksiyonel olmak üzere iki alt sistem mevcuttur. Bir coğrafyaya yoğunlaşan Avrupa Sistemi, Güneydoğu Asya Sistemi gibi örgütlenmeler, coğrafi alt sistemleri oluştururken, belirli amaç veya fonksiyonları yerine getirmek için kurulan Birleşmiş Milletler, NATO gibi kuruluşlar, fonksiyonel alt sistemleri oluşturur. Üst ve alt sistemler arasında karşılıklı etkileşim mevcuttur. Bu bağlamda üst sistem; güç dengesi sistemi, iki kutuplu sistem, hiyerarşik ya da tek kutuplu sistem ve çok kutuplu sistem türlerine ayrılarak analiz edilmiştir.

Güç dengesi, uluslararası sistemde yer alan aktörlerin gücünün dengelenmesiyle oluşan bir yapıdır ve amaç tek bir aktörün aşırı güç kazanarak hegemonya kurmasını engellemektir. Aynı şekilde sistem içerisinde hiçbir gücün tamamen yok olmasına da izin verilmez. Böylesi bir durumda ortaya çıkacak güç boşluğunu bir diğer devletin doldurması sistemi riske atmaktadır. Amaç çatışmaları sınırlandırarak sistemde istikrarı korumaktır.

İki kutuplu sistem, iki büyük gücün veya bloğun dünya siyasetini şekillendirdiği bir güç dağılımı modelidir. Bu sistem genellikle diğer sistem türlerine kıyasla daha istikrarlı kabul edilmektedir. Bloklar kendilerinin de sonlarının geleceğini düşündüklerinden büyük çaplı savaşlardan, özellikle nükleer savaştan kaçınırlar. Fakat aralarında ‘perifer’ bölgelerde sınırlı savaşlar meydana gelebilmektedir.

Hiyerarşik (tek kutuplu) sistem, askeri, ekonomik ve siyasi olarak bir devletin diğer devletlere üstünlük sağladığı ve küresel düzeni belirlediği sistemdir. Hegemon güç ile diğer güçler arasında çıkarlara dayalı bir ilişki olduğu belirtilir.

Bununla birlikte hegemonun, belirgin baskın bir gücü olduğu söylenebilir. Ona yakınlık avantaj olarak görülürken, karşı çıkış ise oldukça riskli bir çatışma ortamı doğurabilir. Zaman içerisinde, sisteme dahil hegemonu yakın güçler sivrilerek paralel bir güç dengesi oluşturabilirler.

Son olarak çok kutuplu sistem, üç veya daha fazla büyük gücün veya kutbun var olduğu, güçlerin daha dengeli biçimde dağıldığı bir modeldir. Her büyük güç öteki ile rekabet edebilecek düzeydedir. Statükonun devamı, büyük güçlerin ortak çıkarıdır. Güçler arası konsensus derinden etkilenmediği müddetçe sistem istikrarı korunur. Ancak herhangi bir sebep ile büyük güçler arasında çıkacak bir savaş sistemi çökertecek düzeyde büyük olabilir (Yılmaz, 2010, s. 18-54). Bahsi geçen üst sistem türleri ve alt sistemler kısaca aktarılmıştır. Sonuç olarak, uluslararası sistem ve savaş yaklaşımı devletlerin güç, çıkar ve güvenlik dengesi içerisinde nasıl davrandığını ve savaşların neden ortaya çıktığını açıklamaktadır.

Yukarıda değinilen tüm yaklaşım ve teoriler ışığında savaşın çok nedenli, girift bir problem olduğu ve hiçbir teorinin, olguyu tek başına açıklayamayacağı sonucuna ulaşmak mümkündür. Her teori ortaya koyduğu görüşler neticesinde eleştirilmiş ve süreç içerisinde savaşın nedenlerine ilişkin perspektifler artarak günümüze ulaşmıştır. Savaşın, nedeni her ne olursa olsun toplumsal yapı içerisinde, başta dezavantajlı gruplar (kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelli bireyler, azınlıklar, göçmenler, mülteciler, vs) olmak üzere, her kesimde büyük bir yıkıma sebep olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu çalışmada bahsi geçen gruplardan ‘kadınlar’ üzerine eğilerek, ‘savaş ve kadın’ etkileşimi çeşitli yönlerden analiz edilmeye gayret edilecektir.

1.1.2.3.8. Feminist Yaklaşımlar

Feminist kuramlar, savaşın yalnızca politik ya da ekonomik bir olgu olmadığını; aynı zamanda ataerkil yapılar, toplumsal cinsiyet rolleri ve eril şiddet kültürüyle iç içe geçmiş bir toplumsal süreç olduğunu savunur (Yıldırım, 2020, s. 4). Feminist düşünceye göre savaş, erkekliğin güç, kontrol ve saldırganlıkla özdeşleştirildiği bir sistemin ürünüdür. Bu bağlamda savaş, yalnızca fiziksel bir çatışma değil, aynı zamanda erkek

egemenliğinin yeniden üretildiği bir alandır. Kadınların savaşta çoğunlukla mağdur, erkeklerin ise fail olarak konumlandırılması, bu ataerkil yapının sürekliliğini sağlar (Sağlam, 2020, s. 398). Feminist kuramlar, bu durumu yalnızca sonuç olarak değil, savaşın bizzat nedeni olarak da ele alır.

Kadınların siyasi karar alma süreçlerinden dışlanması, feminist kuramlar açısından savaşın nedenlerinden biridir. Kadınların barış süreçlerine katılımı, daha kapsayıcı ve sürdürülebilir çözümler üretilmesini sağlayabilir. Bu görüş, liberal feminist düşüncenin temelini oluşturur ve kadınların kamusal alanda daha görünür hale gelmesini savunur (Akademik Sunum, 2020, s. 3). Ancak bu yaklaşım, bazı eleştirmenlerce kapitalist sistemin sınırları içinde kaldığı gerekçesiyle yetersiz bulunur.

Marksist ve sosyalist feminist yaklaşımlar ise savaşın nedenlerini ekonomik temelde açıklar. Kapitalist sistemin, kadın emeğini hem görünmez kıldığı hem de sömürdüğü savunulur. Savaş dönemlerinde kadınlar, hem üretim hem de yeniden üretim süreçlerinde daha fazla sömürüye maruz kalır. Bu bağlamda savaş, sınıf temelli eşitsizliklerin toplumsal cinsiyetle kesiştiği bir alan olarak değerlendirilir (Sağlam, 2020, s. 400).

Postyapısalcı ve eleştirel feminist yaklaşımlar ise savaşın söylemsel boyutuna odaklanır. “Vatan, namus, fedakârlık” gibi kavramların kadın bedeni üzerinden sembolleştirilmesi, savaşın toplumsal cinsiyetle nasıl iç içe geçtiğini gösterir. Bu yaklaşıma göre savaş, yalnızca fiziksel bir çatışma değil, aynı zamanda anlam üretimi ve kimlik inşası sürecidir (Yıldırım, 2020, s. 7).

Sonuç olarak feminist kuramlar, savaşın nedenlerini açıklarken yalnızca devletler arası çıkar çatışmalarına değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine, ataerkil normlara ve yapısal şiddet biçimlerine odaklanır. Bu yaklaşım, savaşın hem nedenlerini hem de sonuçlarını daha bütüncül bir şekilde değerlendirmeye olanak tanır. Kadınların savaş süreçlerinde yalnızca mağdur değil, aynı zamanda barışın inşasında da aktif özne olabileceği vurgulanır.

1.2. Sosyal Yaşamda Kadının Konumu

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nun 2022 yılındaki açıklaması ile dünya nüfusunun 8 milyara ulaştığı bilinmektedir. Her an savaşlar, doğal afetler, hastalıklar, salgınlar gibi birçok neden ile kayıplar yaşanırken aynı zamanda değişen oranlarda doğumlar da gerçekleşmektedir. Dünya nüfusu kadın ve erkek cinsiyeti bakımından değerlendirildiğinde dengeli bir orana sahip görülür. Tüm nüfus içerisinde 100 kadına 101 erkek düştüğü mevcut bilgiler dahilindedir. Dünya nüfusu içerisinde %50.5 dolaylarında bir orana tekabül eden kadınların, toplumsal düzeyde varlığı kadar yer edinip edinmediği ise geçmişten bugüne gelen bir tartışma konusudur. Bu doğrultuda toplumsal yapı içerisinde, kadının varlığına dair analizler cinsiyet ve toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınacaktır.

1.2.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet terimini sosyolojiye kazandıran Ann Oakley'e göre cinsiyet (sex), biyolojik olarak erkek ve kadın ayrımını anlatmaktadır. Toplumsal cinsiyet (gender) ise kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların, toplumsal düzeyde eşitsiz bölünümüne karşılık gelmektedir. Farklılıkların toplumsal boyutuna dikkat çeken bu kavram, süreç içerisinde erkekliğin ve kadınlığın kültürel idealleri, stereotipleri ve yapısal düzeyde kurumlar ile örgütlerdeki cinsel iş bölümünü içine alacak kadar genişlemiştir (Marshall, 1999, s. 98). Gender ve sex kelimelerinin Türkçe karşılığı, Türköne tarafından cinsiyet ve cins olarak belirtilmiştir. Düşünöre göre cins; biyolojik olarak dişilik ve erkeklik anlamına gelirken, cinsiyet; sosyokültürel özellikleri ihtiva etmektedir. Dökmen (2009, s. 19-26) ise Batılı modeller gibi 'sex' için cinsiyet, 'gender' için toplumsal cinsiyet kavramlarını kullanmıştır.

Dökmen, toplumsal cinsiyet farklılıklarını gerçek farklılık olarak görmemektedir. Kültürden-toplumdan kaynaklı farklılıkların değişebileceği belirtilmektedir. Gerçek farklılık ise doğuştan gelen, öğrenilmemiş ve değiştirilemez, kalıcı farklılıklardır. Biyolojik yapıya bağlı olarak kadınlar ile

erkekler arasında cinsiyet farklılıkları mevcuttur. Kromozom farklılıkları ve buna bağlı olarak cinsiyet organlarındaki farklılıklar, hormonal ve üreme fonksiyonundaki farklılıklar; birincil cinsiyet özelliklerine bağlı farklılıklardır. Vücut yapıları ve vücudun tüylü bölgelerinin farklılığı, ses farklılığı, göğüs ve âdemelması gibi farklılıklar ise ikincil cinsiyet özelliklerine bağlı farklılıklardır. İkincil farklılıklar, kalıtıma bağlı olarak çeşitlenebilmektedir.

Gerçek olmayan farklılıklar olarak aktarılan toplumsal cinsiyet farklılıkları ise sosyalleşme sürecinde öğrenilen, toplum tarafından cinsiyete ‘uygun’ bulunan duygu, tutum, davranış ve rolleri kapsamaktadır. Kadınlar daha duyarlı, ilgili ve bakım verici olarak algılanmaları sebebiyle ev kadını, öğretmen ve hemşire gibi mesleklere uygun görülürken, erkekler bağımsız, atılgan ve kuvvetli olarak algılanmakta ve asker, mühendis ve tüccar gibi mesleklerde olmaları beklenmektedir. Ancak bahsi geçen özellikler değişim gösterebilmektedir. Örneğin çok duygulu kadınlar olabileceği gibi duygusuz kadınlar da olabilir ya da çok güçlü erkekler olabileceği gibi güçsüz erkekler de görülmektedir. Mesleki düzeyde kadına atfedilen hemşirelik veya öğretmenlik gibi mesleklerde erkekleri görmek mümkünken, polis, asker, mühendis gibi erkeğe ‘uygun’ görülen mesleklerde de kadınları görmek mümkündür. Bhasin (2003, s. 11), cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki farkları aşağıdaki tabloda yer verildiği üzere özetlemektedir.

Tablo 1.3

Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Arasındaki Temel Farklar

Cinsiyet	Toplumsal Cinsiyet
Doğaldır.	Sosyo-kültürel, insan icadıdır.
Biyolojiktir	Sosyo-kültürel, eril ve dişil niteliklere, davranış modellerine, rollere, sorumluluklara vs. işaret eder.
Değişmez, her yerde aynıdır.	Değişkendir, zamana, kültüre hatta aileye göre değişir.
Değiştirilemez.	Değiştirilebilir.

Toplumsal cinsiyet kimine göre (örneğin Deaux ve Şerif'e göre) bir sosyal kategoriye karşılık gelmektedir. 'Bir sosyal kategori olarak cinsiyet' yaklaşımı; insanların duygu, düşünce ve davranışlarının kadın ve erkek arasındaki kategorik bölünme ile ilgili sosyal ve kültürel faktörlerden etkilenecek bir toplumsal cinsiyet şeması oluşturur.

Güngör (1998, s. 81) ise cinsiyeti alt-kültür grubu olarak ifade etmiştir. Düşünceye göre kadınlar ve erkekler iki alt-kültür grubu oluşturmaktadır. Bu gruplar her toplumsal yapıda kendine has değer ve davranış tarzları ile var olmaktadır. Kadınlar ve erkekler arasındaki kültürel farklılıkların bizim yaratımımız olduğunu belirten Güngör, her toplumun cinsiyeti, sosyal bir statü kabul ederek belirli roller attığını ifade etmiştir. Bu bakış açısı, toplumsal cinsiyetin dinamik ve değişken olduğunu, normlar ve değerler tarafından belirlendiğinin ifadesidir. Toplumun cinsiyetlere yüklediği roller çerçevesinde kadının sosyal yaşamdaki rolünü ve konumunu anlamak, bu konudaki bilgilerin derinlemesine incelenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu inceleme, toplumsal yapıda kadınların durumunu daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir.

1.2.2. Toplumsal Cinsiyet Rollerinde Kadın

Rol kavramı, bireylerin dahil olduğu yapı içerisinde belirli kalıplara göre hareket etmesini ifade etmektedir. Cinsiyet rolleri; erkekler ve kadınların sosyal yaşamda nasıl davranması gerektiği ile gerçekleştirmeleri beklenen görevleri ortaya koyar (Marshall, 1999; s. 100). Doğum ile başlayan süreçte insan yaşamı göz önünde bulundurulduğunda, bebeklik ve ilk çocukluk çağlarında bir dizi sözle ifade edilemeyen sinyaller alınır (Çelik, 2008, s. 17). Dökmen (2009, s. 29), çocukların, cinsiyetle ilgili kültürel anlamları, toplumsal yapıda kız ve erkek olarak etiketlenme süreciyle öğrenmeye başladıklarını ifade etmektedir. Sosyalleşme sürecinde kız ve erkek çocuklar, çeşitli nesneler, etkinlikler, oyunlar, meslekler ve kişilik özelliklerini kendileri için 'uygun' ve 'uygun değil' olarak kategorize etmeyi öğrenirler.

Kız ve erkek çocukları için belirlenmiş 'pembe' ve 'mavi' renkler,

oyuncaklarda yerini erkek çocuklar için; araba, kamyon, oyuncak asker ve polis gibi figürlere bırakırken, kız çocuklar için; oyuncak bebekler, bakım ve ev temalı oyuncaklara bırakmaktadır. Kız çocuklarının, erkek cinsiyetine uygun olduğu düşünülen oyuncak veya eşyaları tercih etmesi toplum tarafından garipsenmekte ve bu durum yetişkinlik çağında devam etmektedir.

Çocukluk çağında edinilmeye başlanan toplumsal cinsiyet rolleri, bir kısım kalıp yargılar ile tutum ve davranışlara yansımaktadır. Bu süreçte biz ve öteki algısı oluşur. Böylece kadınsı ve erkeksi olarak görülen tutum ve davranışlar öğrenilmiş olur. Çocukken kurulan ayrı oyun grupları, yetişkinlikte yerini kadın ve erkek gruplarına bırakır. Bu gruplarda gerçekleştirilen sohbetlerin konuları, ilgi alanları ve aktiviteler kabullenilen roller kapsamında farklılık göstermektedir (Çelik, 2008, s.44- 45). Toplumsal yapıda açığa çıkan bu roller, genellikle ataerkil sistemin de etkisi ile erkeği egemen hale getirirken kadını daha aşağı bir konumda değerlendirmiştir.

Gelenekselleşmiş ayrımcı tutumlara maruz kalan kadınlardan beklenen; çocukları, eşleri ve ev işleri ile ilgilenmeleri, erkeğe bağlı olmaları, sessiz, sakin, fedakâr, anlayışlı, sabırlı ve duyarlı olmalarıdır (Saraç, 2013, s.29). Kadın cinselliğinin denetiminde kültürel ve dini değerlerin etkisi ile ortaya çıkmış olan namus kavramı da kadına atfedilmektedir. Kadının namusu (cinsel denetimi-bekareti) kaybedildiğinde, değerinin kaybedildiği düşünülür. Bu noktada kaybedilen namus, esasında erkeğin şeref ve namusunu lekelemiş görülmektedir. Genel anlamıyla namus kavramı kadınların davranışlarını sınırlandırmak adına kullanılmaktadır (Yıldırım, 2016, s. 96). Yetişkinliğe dek tanımlanan ve öğrenilen cinsiyet rolleri ile kadın, evlilik ile yeni bir aşamaya geçmiş bulunur. Özellikle erkek egemen toplum yapısında, Bilgin ve Doğan'ın (2020, s. 117) da ifadesi ile kadınlar için belirlenmiş alanlar ev içi ile sınırlandırılmış, annelik ve karılık rolleri ile sosyal düzeyde gelişim engellenmiştir. Her iki cins arasında açığa çıkan bu ayrım saygınlık ve güç bakımından kadınların kendilerini yetersiz görmelerine neden olmuştur. Ortaya çıkan bu iş bölümünün, erkek egemen toplum yapısına bir dayanak noktası olduğu söylenebilir.

Kadınların toplumsal yapı içerisinde mevcudiyetini göstermesi bir hayli

zaman almıştır. Özellikle Fransız İhtilali sonrası dönemde kadın öznelliğinin hissedilmesi söz konusu olmuştur. Modern yaşam ile birlikte kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinden kısmen sıyrıldığını söylemek mümkündür. Kapitalizm öncesi dönemde kadınların; ev içi, toplayıcılık, tarımsal faaliyetler ve hayvancılık gibi işler yapması olağan bir durumdur. Binlerce yıl kadın, tarım toplumlarında çalışma yaşamının bir parçası olmuştur. Bu durum genellikle aile içi ve ücretsiz işçi pozisyonlarında gerçekleştirildiğinden dolayı ise sarfedilen emeğin karşılığı alınamamıştır. Sanayi toplumlarına geçişte ise kadınlar; kent yaşamında, ev dışı mal ve hizmet üretiminde bir takım dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalmıştır. Yine de sanayinin yükselişi ile beraber kadın, iş yaşamından ayrı tutulmamıştır (Selçuk ve Tuzlukaya, 2013, s. 4-5). Ancak iş bölümü konusunda erkekler ile benzer işlerde çalışmaya başlayan kadınlar, geleneksel rollerin tam olarak değişmediği ortamlarda, ev içi sorumluluklara ek olarak yeni bir yük altına girmiştir. Bu sürecin desteklenmediği ailelerde ise huzursuzluklar ve çatışmalar yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir (Ersoy, 2009, s. 217-218). Kadınlar aile içi ilişkilerde olduğu gibi iş yaşamında da birçok zorluk ile karşı karşıya kalmaktadır.

İş ve aile dengesine ek olarak iş koşulları, düşük ücret sorunu, işe alım, terfi ve işten çıkarılma süreçlerinde ayrımcılıklar yaşayan kadınlar, cam tavan sendromu gibi problemlerle başa çıkmak zorunda kalmaktadır. İş koşullarının kadınlara göre düzenlenmemesi veya zorlaştırılması durumu gizli ya da açık cinsiyet ayrımcılığının bir göstergesidir. Doğum izninin yeteri kadar olmaması, ücretsiz iznin ise aile gelirini azaltması söz konusudur. Kreş, anaokulu gibi düzenlemelerin gerekliliklere cevap veremeyişi çoğu annenin kariyerine ara vermesine veya verimli çalışamamasına sebep olmakla birlikte iş yaşamında yükselmesine engel olmaktadır. Çoğunluğu erkek olan işyerleri veya kurumlarda kadınların dinlenmesi veya özel ihtiyaçlarını gidermeleri için uygun alanlar bulunmamaktadır.

Kadınların üst konumlara gelmelerinin çeşitli yollarla engellenmesi ‘cam tavan etkisi’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Amir ve yönetici gibi konumlara gelmelerinin yolu, iş yaşamında görünmez engellerle kapanmaktadır. Çoğu mevkide erkeklerle aynı işi yapan kadınlara düşük ücret verilmesi de kadınların

maruz kaldığı ayrımcılıklardan biri olarak gösterilebilir. İşten çıkarılma oranlarının kadınlarda daha fazla olması (Dökmen, 2009, s.121-123) aynı zamanda mobbing ve tacize maruz kalınması yine bu ayrımcılıklar dahilindedir.

2020 TÜİK verilerine göre; akademik personel, büyükelçi, rektör, cumhuriyet savcısı, hâkim gibi seçilmiş mesleklerde erkeklerin, kadınlardan daha yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bahsi geçen raporda kadınların, insan sağlığı ve sosyal hizmetler faaliyetleri ile eğitim alanında istihdam oranı ise erkeklere nazaran daha fazladır.¹ Kadınlar evde, kayıt dışı sektörlerde, geçici, gündelik ve kötü koşullu işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır.

Kadın ve erkeğin duygusal anlamdaki rollerinde de farklılıklar mevcuttur. Kadınların sinirlenmediği, erkeklerin ağlamadığı bir toplumsal cinsiyet algısı inşa edilmiştir. Yine yapılan bazı araştırmalarda kadınların aileyi daha fazla önemsedikleri sonucu, toplumsal beklentiler ile uyum içerisinde (Pekel, 2019, s. 32). Sosyal yaşamda kadınlar duygusal olarak açık ve diğerlerine karşı ilgili olarak tanımlanmıştır. Kendine aşırı güven ve aktiflik ise erkeğe has kılınmıştır. Olumsuz özelliklere bakıldığında kadınlar, cesaretsizlik ve sızlanan bir kişilik yapısı ile bağdaştırılırken, saldırganlık ve bencillik erkeklere atfedilmiştir (Çelik, 2008, s. 18). Yine erkekler risk almaya daha yatkın görülürken kadınların daha temkinli davranma eğiliminde oldukları söylenebilir.

Son olarak siyasi temsiliyet oranının da toplumsal cinsiyet eşitliğinde belirleyici bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Türkiye’de yerel yönetimlerde kadın temsiliyetinin düşük olduğu belirtilmektedir. 2023 yılı seçimleri göz önünde bulundurulduğunda kadınların temsil oranı, Belediye Başkanları için %2,9, Köy Muhtarları için %0,3, ve Mahalle Muhtarları için %2,0 seviyesindedir. Dünya Ekonomik Forumu’nun 2023 raporuna göre, siyasette yer alan kadın sayısı bakımından Türkiye, 144 ülke arasında 118. sırada yer almaktadır (UN Women ve IPU, 2023). Sosyal, ekonomik ve siyasi tüm alanlarda kadınların erkeklere kıyasla düşük pozisyonlarda olduğu görülmektedir.

Siyasi, ekonomik ve saygınlık olarak ifade edilebilecek üç temel güç

¹Detaylı bilgi için bkz. [KADININ TOPLUMDAKİ YERİ VE ÖNEMİ - ATSO Vizyon](#)

alanında kadınlar tüm dünyada dezavantajlı konumda yer almaktadır. Değinilen toplumsal cinsiyet rolleri ve kadınların karşılaştığı zorluklar değerlendirildiğinde toplumsal değişimlerin kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Tarih boyunca mevcut sistemler değiştikçe, kadınların toplumsal rolleri de dönüşüme uğramıştır. Günümüzde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık artmaktadır. Kadınların sosyal yaşamda hak ettikleri yere ulaşabilmeleri için mücadeleleri devam edebilir. Bu doğrultuda, bireysel ve kurumsal düzeyde cinsiyet eşitliğini teşvik eden uygulama ve politikaların hayata geçirilmesi faydalı olabilir. Böylelikle toplumsal yapının daha kapsayıcı ve adil hale gelmesi desteklenebilir.

Toplumsal cinsiyet rolleri ile kadınların karşılaştığı zorluklar, kadına yönelik şiddetin de zeminini oluşturmaktadır. Maruz kalınan ayrımcılık ve eşitsizlikler, şiddetin farklı biçimlerde ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Toplumsal bir sorun olarak mevcudiyeti devam eden şiddet olayları, tarihin her döneminde var olmuştur. Bu kapsamda bir sonraki başlıkta kadına yönelik şiddet konusuna yer verilecektir.

1.2.3. Kadına Yönelik Şiddet

Kadına yönelik şiddet olgusu, tarihsel ve toplumsal süreçte erkek egemen toplum yapısının yansıması olarak görülmektedir. Yapılan arkeolojik araştırmalar neticesinde kadına yönelik şiddetin ilk çağlardan itibaren var olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Arkeolojik kazılar, kadın iskeletlerindeki kırık oranının, erkek iskeletlerindeki orana iki kat daha fazla olduğu bilgisini ortaya çıkarmıştır. Şiddet; egemen olan gücün göstermiş olduğu bir tepki olarak ifade edilir. Yaradılış gereği erkek bedeninin kadın bedeninden daha güçlü olması, şiddete maruz kalan kesimin genellikle kadınlar ve çocuklar olmasına yol açmıştır (Yazıcı ve Şahbaz, 2020, s. 133-134). Bu durum kadına yönelik şiddetin bireysel bir sorun olmaktan ziyade toplumsal bir sorun olduğunun göstergesidir.

Kadına yönelik şiddet, tüm toplumlarda ve dönemlerde farklı biçimlerde uygulanmış, yapılan yasal düzenlemelere rağmen durdurulamamıştır. Şiddetin ortaya çıkışı, uygulanması ve yayılması; bireysel, psikolojik ve toplumsal etkilere

bağlıdır. Erkeğin kendi görev alanı olarak addettiği ‘erkekliğini’ korumak adına uyguladığı şiddet bireysel etkiler kapsamına girmektedir. Psikolojik etkiler ise doğuştan sahip olunduğuna inanılan saldırganlık dürtüsü ile ilişkilendirilmektedir. Bireysel ve psikolojik nedenlerin daha çok saldırganlık çerçevesinde değerlendirildiği söylenebilir. Şiddeti tetikleyen toplumsal koşullar ise bir diğer etki alanıdır. Aile yapısı, kültürel faktörler, toplumda yer edinmiş cinsiyet algısı şiddet olaylarında belirleyici olmaktadır. Her toplumda dini inançların da bu noktada belirleyici ve bağlayıcı özellikleri bulunmaktadır.

Kadınlar aile içi şiddette çoğu zaman gerek çocuklarının geleceği ve ihtiyaçları adına gerekse aile ve çevrenin ‘aile içi ilişkilere müdahale’ etmemesi ile yalnız bırakılması neticesinde sessiz kalmaktadır. Sergilenen şiddet eylemleri, namus ve mahremiyet kapsamında değerlendirilerek meşrulaştırılmaktadır. Kadına yönelik şiddet bu bağlamda ataerkil iktidarın mahremiyeti dahilindedir (Yıldırım, 2016, s. 83, 102). Kültür, kendi adına meşru sebepler ile kadını, erkeğin mülkü olarak tanımlamaktadır. Özben (2012, s. 745-746), bu durumu sahiplik algısı ile açıklamaktadır. Erkek; aile ve aile içerisinde özellikle kadın üzerinde hakimiyet kurarak, sahiplik algısı ile hareket etmektedir. Din kurumunun aileyi yönetme yetkisini erkeğe vermesi ile de bu süreç pekiştirilmektedir. Ekonomik geçim, erkek üzerinden sağlanmakta ve erkek egemenliği, kültürel değerler ile taçlandırılmaktadır. Yasaların oluşum temelinde töre kuralları yer aldığı belirtilerek, hukuk alanında da eril bir bakış açısı olduğu ve tüm kurumların iş birliği içerisinde olduğu iddia edilmektedir. İktidarın kaybedilmemesi adına, kadınların sınırları daraltılmakta, şiddet ile de caydırıcılık sağlandığı belirtilmektedir.

Toplumsal değişimler neticesinde ataerkil ilişkilerin dönüşüme bağlı olarak yeniden yapılandırıldığı söylenebilir. Ancak modern toplumlarda dahi erkeğin egemenliğini koruduğu bilinmektedir. Modern hukuk kuralları çerçevesinde kadın ve erkeği eşit bir konumda tanımlamıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin hukuk alanında olduğu gibi sosyal yapıda da karşılık bulması arzu edilen ancak pek sık rastlanılmayan bir durumdur (Yıldırım, 2016, s. 90). Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet eşitliğinin yalnızca yasalarla sınırlı kalmaması, kültürel ve sosyal yapılar

içinde desteklenerek günlük yaşamın doğal bir parçası haline getirilmesi, bireylerin ve kurumların bilinçli çabalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkabilir.

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği, birinci bölümde yer alan şiddet tanımı şöyledir:

Kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranışı, ifade eder.

Kadına yönelik şiddet ise İstanbul Sözleşmesi'nde (2011), “İster kamusal ister özel alanda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar veya ıstırap veren veya verebilecek olan toplumsal cinsiyete dayalı her türlü eylem ve bu eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma” olarak tanımlanmıştır. 6284 sayılı kanunda kadına yönelik şiddet; kadınlara, yalnızca kadın olmaları sebebi ile uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline sebep olan ve bu konuda şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranış olarak tanımlanmıştır (Yıldırım, 2016, s. 83). Gerek özel gerekse kamusal alanda ortaya çıkan şiddet biçimleri temelde dörde ayrılmaktadır. Bunlar; fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik şiddettir.

Fiziksel şiddet, en çok gözlemlenen ve saptanan şiddet türüdür. Fiziksel güç kullanılarak, hırpalama ve dövme eylemleriyle başlayan bu şiddet türü, ölümle sonuçlanabilecek düzeye erişebilmektedir. Fiziksel şiddet kemer, kayış, ütü, sigara ve herhangi bir ev eşyası gibi aletlerle gerçekleştirilebileceği gibi tokat, yumruk, tekme, sarsma gibi aletsiz şekilde de gerçekleştirilmektedir. Burada en büyük problem kadınların kapı çarptı, kaza ile oldu nedenlerinin arkasına sığınarak sessiz kalmalarıdır.

Cinsel şiddet, zorlayıcı ve yıkıcı cinsel davranışlar ile işlenen bir şiddet suçudur. Amaç sadece cinsellikten yararlanmak değil aynı zamanda mağduru kontrol etmek, utandırmak, zarar vermek, zorlamak ve boyun eğdirmektir (Polat,

2023, s. 25- 26). “Şiddet ve Sağlık Konusundaki Dünya Raporu”nda cinsel şiddet tanımı şöyledir:

Cinsel şiddet, cinsel bir eylem gerçekleştirmeye, istenmeyen cinsel sözler söylemeye, cinsel yaklaşım ve tekliflerde bulunmaya ya da bir kişiyi ticari amaçla cinsel olarak kullanmaya yönelik eylemlerin tümünü kapsamakta olup, kurbanla fail arasındaki ilişki her ne olursa olsun, kurbanın evinde ya da iş yerinde sınırlı kalmaksızın her türlü koşulda bir kişinin cinselliğine karşı dolaylı ya da direkt olarak ve zorlamayla yapılan cinsel bir eylemi içermektedir (Krug vd., 2002, s. 149).

Cinsel şiddet, cinsiyet ayrımı olmaksızın her yaş grubunda meydana gelebilmektedir.

Duygusal şiddet, gündelik hayatta sıkça rastlanan şiddet türlerindendir. Temelinde, yaşanan psikolojik hasar bulunmaktadır. Duygusal şiddet türünde, fiziksel veya cinsel şiddet biçimlerinde rastlanan somut bulgulara rastlanılamamaktadır. Tek veya diğer şiddet türleri ile birlikte maruz kalılabilmektedir. Sözel şiddet, duygusal şiddet kapsamında sıkça rastlanılan bir durumdur. Söz veya hakaretler ile korkutma, sindirme, olumsuz ve sık eleştiriler, küçük düşürücü isim takma, alay etme gibi davranışlar sözel şiddet dahilindedir (Polat, 2023, s. 31-32) Burks, psikolojik-duygusal şiddetin kadınlar üzerine etkilerini ele almıştır. Bu etkiler; kadının öz saygısında ve öz yeterlilik değerlerinde azalma, duygusal ilişkilerde yaşanan zorluk, sorumluluk almada ortaya çıkan isteksizlik hali, kişilerarası ilişkilerde sorun yaşama, kişilik gelişimi ile ilgili problemler, kendini yetersiz ve beceriksiz hissetme, değersizlik mesajlarının içselleştirilmesi neticesinde bedenine yönelik olumsuz düşünceler, strese dayalı fiziksel şikayetler, bilinçli olarak kendine zarar verme ve intihar düşüncesi şeklinde özetlenebilir (Akkaş ve Uyanık, 2016, s. 38-39).

Son şiddet türü olarak ekonomik şiddet; kadının ekonomik özgürlüğünün elinden alınması, kaynakların, paranın kadın üzerinde yaptırım, tehdit ve kontrol aracı olarak kullanılmasıdır. Kadının çalışmasına engel olmak, ailenin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamamak, kadının iş yaşamında önüne çıkan fırsatları değerlendirmesine engel olmak, kısıtlı bir harçlık vererek bununla yapılması mümkün olmayan şeyleri istemek ve gerçekleştirilmediğinde olay çıkarmak,

kadının gelirine el koymak gibi davranışlar ekonomik şiddet kapsamında değerlendirilmektedir (Polat, 2023, s. 33). Ekonomik şiddet kadınların yaşam koşullarını zorlaştırmakta, kendi yaşamı üzerinde kontrol sahibi olmasını engellemektedir.

Kadınların sosyal yaşam ve çalışma hayatında karşılaştıkları cinsiyet eşitsizlikleri ve maruz kaldıkları şiddet türleri toplumsal yapının temel problemlerindendir. Kadına yönelik şiddetin, tarihsel süreç içerisinde erkek egemen kültürel sistemin bir sonucu olduğu, bireysel, psikolojik ve toplumsal etkiler ile pekiştiği açıkça görülmektedir. Var olan eşitsizliklerin ortadan kalkması adına, yasal düzenlemelerin yanı sıra kültürel ve sosyal normlar ile gerekli adımlar atılabilmektedir. Bu doğrultuda kadın hareketleri ve feminist mücadeleler, kadınların hakları ve statüleri konusunda önemli ilerlemelere katkıda bulunmuştur.

Bahsi geçen mücadelelerin yanı sıra, toplumsal cinsiyet normlarının geçici olarak esnemesine ve kadınların sosyal konumunun yeniden değerlendirilmesine sebep olan savaş süreçleri de önemli bir rol oynamaktadır. Savaş dönemlerinde, yalnızca ev içi roller ile sınırlı kalmayan kadınlar, cephe gerisinde ve cephede aktif görevler üstlenerek, toplumsal cinsiyet rollerinin değişimine katkıda bulunmuştur. Bu süreçte kadınların; erkeklerin işlerini devralması, toplumsal hayattaki varlıklarını pekiştirmiş ve savaş sonrası hak ve taleplerinin güçlenmesine yol açmıştır. Kadınların savaş dönemlerinde karşılaştıkları zorluklar ve üstlendikleri görevler, toplumsal yapının değişiminde ve toplumsal cinsiyet rollerinin değerlendirilmesinde önemli birer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir sonraki başlıkta, savaş ve kadın etkileşimi ile kadınların savaş ve savaş sonrası yeniden yapılanma sürecindeki rolleri değerlendirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ VE KADIN: DEĞİŞEN ROLLERİ VE KATKILARI

Çatışma ve savaş konularına dair yapılan bilimsel çalışmaların çoğunlukla kadınlardan bahsetmediği görülür. Bu çalışmalar kadınlardan söz ettiğinde ise çaresiz sivil gibi kısıtlı rollere yerleştirilmiş veya lojistik bir sorun olarak kadınlık ele alınmaktadır. Oysa kadınların savaş sürecinde görünmez olması yanlıştır. Savaşların her sahnesinde bir cinsiyet olarak kadınlara rastlamak mümkündür. Bir savaşın doğru addedilmesinde, hazırlık aşamasında, çarpışma esnasında, barış müzakerelerinde ve savaş sonrası yeniden inşa sürecinde kadınlar çeşitli roller oynamaktadır. Masum ve çaresiz kadın algısı; devletlerin ve askerlerin, savaşları haklı gösterme yöntemlerinde önemli bir zemin teşkil etmektedir. Bu bakış açısı ile kadınlar, uğrunda ve korumak adına savaşılan bir değer olarak görülür (Sjoberg, 2014, s. 20, 35). Uğrunda savaşılacak ve korunmaya muhtaç kadın algısı, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının her sahaya taşındığının göstergesidir.

Savaş ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki tarihsel açıdan ele alındığında, kabaca erkek ve kadın arasındaki eşitliğin var olduğu tarih öncesi toplumlardan ziyade kapitalizm ve modern-ulus devletlerin inşa sürecinde eşitsizliklerin derinleştiği dönem göz önünde bulundurulur. Kapitalizm; erkeği, ev geçimi ve kadını koruma yönündeki rol ve sorumluluklar ile kuşatarak, kadını erkeğe bağımlı bir hale getirmiştir. Modern devlet ise erkeği, savaşa ikna ederek ideal bir erkeklik tasarımı sunmuştur.

Bağlamsal olarak ‘koruyan kahraman erkek’ söylemi süreç içerisinde yaygınlık kazanmıştır. Erkeğe atfedilen bu rolün, toplumsal yapıda iktidarını pekiştirdiği söylenebilir. Böylece askerlik görevi hem modern devletin hem de toplumun sahiplendiği bir vatandaşlık görevi halini almıştır. Kadınlar, toplumun savunucuları olmaktan dışlanarak, erkeğin hiyerarşik olarak üstünlüğüne hizmet etmek durumunda kalmışlardır. Kadınların görevleri, savaşa destek sağlayarak yaralı askerlere bakmak, moral yükselterek yeni ve yeterli sayıda savaşçı üretecek

şefkatli eş ve anneler olmaktır (Tütmez, 2021, s. 115-116). Kadınların bahsi geçen sınırlı sayıdaki rollerinin ele alındığı kaynaklara örnek olarak; en eski ve stratejik eserlerden biri olan Peleponnez Savaşları'nın Tarihi, verilebilir.

Tucidides, kaleme aldığı anlatıda kadınlara on beş kez yer vermiştir. Eserde, kadınların savaş sürecinde oynadığı en yaygın rol, savaş ganimeti olmalarıdır. Savaş ganimeti olarak ele geçirilen kadınlar, köle olarak satılmaktadır. Peleponnez Savaşları'nda kadınlar aynı zamanda destekçi rolleri ile de değerlendirilirler. Erkeklerle silah tedariki, evlerden çılgılık atma ve savaşa teşvik amacıyla dans edilmesi gibi roller destek kategorisinde ele alınabilir. Eserde son sahnede kadınlar, cephede savaşçı rolü ile aktarılır. Korintliler adına savaşan kadınlar hakkında erkeklerin, “kendilerine mertçe yardım eden, evlerden kiremitlerle saldıran ve savaşı cinsiyetlerinin ötesinde bir yüreklilikle destekleyen kadınlarla” savaştığı ifadeleri yer alır. Bu ifadede kadın savaşçılar, anormal ve cinsiyetlerini aşmaları ile betimlenmektedirler. Özetle eser, kadınları masum, pasif, destekleyici, üreyici ve korunmaya muhtaç bir hal ile sunmaktadır (Sjoberg, 2014, s. 51-52).

Ancak günümüz savaşları, kadınların yalnızca pasif rollere indirgenmediğini; aksine üst düzey karar alıcılar olarak savaş süreçlerine doğrudan katıldıklarını göstermektedir. Örneğin, İsrail saldırılarının en büyük iki aktörü İsrail ve ABD Dışişleri Bakanları olan kadınlardır. Hem Tzipi Livni hem de Condolezza Rice, Uluslararası Af Örgütü'nün savaş suçu olarak nitelendirdiği askeri operasyonların bir sınırı olmaması gerektiği konusunda ısrarcıdır. Ayrıca, kadınlar savaşın yalnızca politik ve stratejik yönlerinde değil, doğrudan çatışmalarda ve işkence eylemlerinde de yer almaktadır. Afganistan, Irak ve Lübnan'da aktif olarak çatışmalara katılan kadınlar, toplumsal cinsiyet algısının savaş sahasında nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, kadınların özsel olarak erkeklerden daha merhametli olduğu iddiasını sorgularken, savaşın ataerkil doğasının yalnızca erkek figürleriyle sınırlı olmadığını da gözler önüne sermektedir (Mojab, 2006, s. 45). Bu çalışmamızda kadınların savaş sürecindeki rolleri; hazırlık safhasından itibaren ele alınarak, savaş ekonomisindeki yeri, savaşçı rolü ve yeniden yapılanma sürecindeki mevcudiyetleri üzerinden değerlendirilecektir.

2.1. Savaş Hazırlığı Sürecinde Kadınlar

Devletler savaşmak için ordulara, bu orduların ihtiyaç duyduğu destek sistemine ve savaşacakları alana taşınmada gerek duyulan lojistik kabiliyete ihtiyaç duyarlar. Feminist akademisyenler, toplumsal yapıda askerîleşme sürecine ve askeri uygulamaların sivil hayata etkisine odaklanan çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar destek ve iş birliği sağlanması için askerîleşmiş toplumların gerekliliğine yer vermiştir. Kadınlar, süreç içerisinde önemli roller oynamakta, savaş hazırlığı ve desteğinde birtakım görevlerde yer almaktadır.

Kadınların hazırlık aşamasındaki rollerine dair bir örnek anlatı sunan Cynthia Enloe, Kim Gorski'nin hikayesine yer verir. Gorski, eşinin rütbesi düzeyinde algılanan ve liderlik rolünü üstlenen bir asker eşi konumundadır. Görevi ise diğer eşleri kocalarına destek olma ve sadık kalma hususunda organize etmek, korkuya kapılanları rahatlatmak ve kocalarının maaş farkının kapatılması amacıyla yollar aramaktır. Aile ve destekçilerden oluşan gruplar, birlikleri cesaretlendirmek, eğlendirmek, yardım etmek amacıyla gönüllü olmak ve savaşmak için gereken ürün ve hizmeti sağlamak gibi görevler üstlenirler. Kim gibi kadınların aileleri, diğer birçok kadının ise kendisini ve sahip olduğu iş imkanlarını seferber etmesi beklenmektedir.

Joshua Goldstein, çoğu zaman erkeklerin cesaret göstermedikleri noktada, kadınların itici bir güç olduğunu ve tereddüt yaşadıkları zaman ayıplamakla görevlendirildiklerini belirtir. Sudan'da Darfur çatışması esnasında, Cancevit erkekleri kadınlara tecavüz ederken Cancevit kadınları yakınlarda durup coşkuyla şarkı söyleyerek düşmanlarının küçük düşürülmesini kutlamış ve ırksal nefreti körüklemiştir. Bu durum kadınların savaşta oynadığı vahşi motivasyon rollerine örnek olarak gösterilebilir. Ancak kadınlardan istenen tek görev erkekleri motive etmek değildir.

Çoğu zaman kadınların, birliklere cinsel açıdan hizmet etmeleri beklenir. Savaşmaya hazırlanan erkeklere sunulması gereken bu hizmet reddedildiği takdirde

ise şiddet ve tecavüz suçu ile karşı karşıya kalınır. Savaş ve çatışma zamanlarında cinsel şiddet yaşamayan kadınlar bile çeşitli zorluklar ile karşılaşır. Ortaya çıkan lojistik talepler; mevcut gelir, sivil desteği ve benzer kaynaklara el koyarak kadınların daha az kaynak ile ev yönetimini sağlamaları beklenir. Kadınlar, kendileri ve ailelerinin hayatta kalması amacıyla bakıcı, sağlayıcı ve yenilikçi rolleri yerine getirmek zorundadır. Bu süreçte savaş ekonomilerinde erkeklerin bıraktığı işlerin devralınması ve savaş sonrası bu işlerin bırakılması beklentileri mevcuttur (Sjoberg, 2014, s. 58-60).

Kadınların, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin savaş hazırlığı sürecinde nasıl değiştiği üzerine eğildiğimizde, var olan rollerin kapsamının genişlediği ve girift bir hal aldığı söylenebilir. Kadınlar ev içi alandaki rollerinin ötesine geçerek toplumsal düzeyde çeşitli ihtiyaçların karşılanması adına görevler üstlenmişlerdir. Kim Gorski örneğinden hareketle kadınların bu süreçte sosyal ve liderlik yetilerini kullandıkları görülür. Aynı zamanda erkekleri cesaretlendirme ve motive etme noktasında kadınların duygusal ve psikolojik destek rollerinin öneminin arttığı söylenebilir. Cinsel hizmet beklentisi ise kadınların, savaş ve çatışma süreçlerinde toplumsal cinsiyet baskısını daha fazla hissetmesine neden olmaktadır. Kadınların bakıcı, sağlayıcı ve yenilikçi rolleri de yine rol çeşitliliğinin arttığının göstergesidir. Kadınların savaş ekonomilerindeki yeri ve önemi ise bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

2.2. Savaş Ekonomisi ve Kadınlar

Kimi feminist akademisyenler çalışmalarında, savaş döneminde politik ekonomilere ve bu ekonomide yer alan kadınların rollerine odaklanmaktadır. Savaş sürecinde ekonomik yapılanma ve sahip olunan rolleri anlamının yolunun ise barış zamanı ekonomi ve cinsiyet rollerini anlamaktan geçtiğini ifade etmektedirler. Barış süreci ekonomik yapılanma içerisinde kadınlar çoğu zaman üreme, ebeveynlik, ev halkı bakımı ve yaşlı bakımı gibi işlerde ücretsiz hizmet vermektedir. Bu durum kadınların iş gücüne katılım değerini düşürerek ekonomik eşitsizliğe neden olur. Aynı zamanda kadınlar dünyanın çoğu yerinde daha düşük

ücret almakta ve iş güvencesine daha az sahip olabilmektedir.

İş kollarında ise ‘kadın işi’ olarak algılanan, cinsiyete dayalı iş bölümü neticesinde az değer gören işler yapmaları umulur. Kıtık zamanlarında ise haneyi düzenleyen kadınların kendilerine düşen paydan feragat etmeleri beklenir. Neticede kadınlar ekonomik kaynaklara erişim noktasında dezavantajlıdır, denebilir.

Savaş dönemlerinde politik ekonomilerin işleyiş biçimi değişmektedir. Savaş sürecinde aile yapısı; bir veya daha fazla aile üyesinin ordu hizmetine girmesi ya da ölümü, ekonomik veya zorunlu göç gibi nedenler ile parçalanır. Parçalanmış aile yapısında kadınlar, erkekler yerine hane yönetimini üstlenir. Alışlagelmiş iş bölümü bozulduğundan kadınlar, artan iş yükünün etkisi altında kalmaktadır. Bahsi geçen iş yükü barış sürecinde (normal şartlarda) var olan kaynakların yokluğunda haneyi geçindirmeyi içermektedir. Mevcut iş hayatında yer açılrsa dahi savaşın etkisi ile ortaya çıkan ekonomik gerileme kadınların iş hayatını riske sokabilmektedir. Kadınlar böylesi bir durumda çoğu zaman gelenekselin dışında ve bazen yasa dışı yollara yönelebilir.

Kadınların ve ailelerin savaş sürecinde en çok etkilendiği yönlerden biri de yaşam standardıdır. Kaynakların azalması ve savaş bölgelerindeki askerlere öncelik sağlanması nedeniyle sağlık hizmetleri genellikle en son kadınlara ulaşmaktadır. Kendi ve ailelerinin sağlığını korumak; tıbbi kaynakların kıt oluşu, temiz suya erişim gibi sebeplerle oldukça zorlaşır. Kadınlar, savaş zamanında hem kendilerine hem de ailelerine göz kulak olmaya çalışırken geleneksel geçim yolları yok olduğunda yasa dışı ekonomilere yönelirler.

Yasa dışı ekonomiler ise kadınların cinsiyeti doğrultusunda olumsuz tecrübeler edinmelerine sebebiyet verir. Bu ekonomilerde kadınlar seks işçisi ya da köle olarak yer edinirler. Çalışma şartlarına kimi zaman kendi rızaları ile kimi zamanda karşılaştıkları cinsel şiddet, hastalıklar ve oluşabilecek gebelikten habersiz bir şekilde eğilim gösterirler. Kendi rızalarıyla giren birçok kadın süreç içerisinde zorla tutulur, kurtulduklarında ise sosyal yaşamda dışlanma ve kınanma gibi cezalarla karşı karşıya kalırlar (Sjoberg, 2014, s. 61-64). Sonuç olarak

kadınların, ekonomik yük ve sorumluluklarının arttığı ve bu doğrultuda daha fazla mücadele etmeleri gereken bir süreç içerisine girdikleri söylenebilir.

Savaş dönemlerinin koşulları gereği, erkeklerin cepheye gidişi neticesinde açığa çıkan üretim ve hizmet alanındaki boşluk, kadınların bu alanlarda yer alması ve hızla adapte olmasını zorunlu kılmıştır. Tarım, sanayi, hizmet sektörü ve askeri görevler gibi çeşitli sahalarda rol almaları beklenen kadınlar, hükümet ve medya tarafından teşvik edilmiştir (Tütmez, 2021, s. 136).

Teşviklerin, afiş ve posterlere taşındığı ise örnekler ile mevcuttur. 1. Dünya Savaşı afişlerinde kadınlar; konserve yaparken, cephe yakınında araç kullanırken, dikiş dikerken, yemek hazırlarken, hemşirelik yaparken, üniforma ile fabrikada ya da silahlı hizmetlerde gönüllü olarak çalışırken resmedilmişlerdir. Aşağıda yer alan afiş örneğinde kadınlar, geleneksel toplumsal cinsiyet rolü olan çocuk bakımının yanı sıra fabrikada ve tarlada çalışmaktadır.

‘Sivil Cephe’ görselinde yer alan, çocuklarına bakan kadının merkezde yer alışı esas rolünün neslin devamı olduğu vurgusunu taşımaktadır. Diğer iki kadın ise zafer için fabrika ve tarlada çalışırken resmedilmiştir. Kadınlar zayıf ancak hamarat olarak betimlenmiştir (Işık ve Eşitti, 2015, s. 668-669). Kadınların, savaş döneminde endüstriyel alanda aktif rol üstlenmeleri, SSCB’nin propaganda afişlerinde de yer almaktadır. Kadınlar, güçlü, çalışkan ve ulusal kalkınmaya katkıda bulunan figürler olarak tasvir edilmişlerdir.

Görsel 2.1: *Sivil Cephe*

Görsel Kaynak: Işık, M., & Eşitti, Ş. (2015). I. Dünya Savaşı propaganda afişlerinde kadın temsillerinin toplumsal cinsiyet bağlamında göstergebilimsel incelenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(3), 655-682.

‘Fabrika’ konulu ikinci afişte düz anlam itibarıyla bombalar içerisinde bir kadın görülmektedir. Görsel kodlar içerisinde kadın işçi tulumu ve kararlı bir bakış eşliğinde sunulmuştur. Ağır sanayideki işgücü ihtiyacının kadınlar tarafından azaltılması hedeflenmiştir. Savaşta kadınların silah üretiminde yer almasına yönelik propaganda mitinin inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir (Çakı ve Gülada, 2018, s. 170-171).

Görsel 2.2: *Fabrika*

Görsel 2.3: *Fransa'nın Günü*

Görsel Kaynak: Işık, M., & Eşitti, Ş. (2015). I. Dünya Savaşı propaganda afişlerinde kadın temsillerinin toplumsal cinsiyet bağlamında göstergebilimsel incelenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(3), 655-682.

Kadınlar, savaş sürecinde fabrikada ve tarlada çalışmalarının yanı sıra hemşirelik hizmetlerinde de önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında birçok kadın cephelerde ve askeri hastanelerde gönüllü olarak hizmet etmiştir. Ordu için organize hemşirelik sisteminin ilk örneği 1775 yılında Komutan George Washington'un talebi üzerine Tümgeneral Horatio Gates tarafından kurulmuştur. Hastalara bakacak hemşireler ve hemşireleri denetleyecek bir başhemşire tayin etmiştir. (Online Nursing Degrees, n.d.). Tarihsel süreçte kadınlar birçok savaşta görev almışlardır.

Hemşireler ile ilgili 'Fransa'nın Günü' adlı ikinci afişe bakacak olursak; ellerini iki yana açmış bir hemşire ile arka planda kolu bandajlanmış bir asker ayrıca iki sıhhiye eri tarafından sedye ile taşınan bandajlı bir asker ile ona yardım eden bir hemşire ve başka bir askere yardım eden bir hemşire yer almaktadır. Bir diğer propaganda afişinde olduğu gibi kadınlar cinsellikten arınık bir biçimde resmedilmiş ve bu durum onları annelik rolüne yaklaştırmıştır.

Hemşireler yaralı askerler ile bir annenin çocuğu ile ilgilenmesi gibi ilgilenmektedirler. Ön planda yer alan kolları iki yana açık hemşire yardıma ihtiyaç olduğunu ve durumun aciliyetini vurgulamaktadır (Işık ve Eşitti, 2015, s.676-677). Kadınların savaş sürecinde hizmet, üretim ve sağlık sektöründe aktif rol alması durumu, özellikle Birinci Dünya Savaşı esnasında belirgin hale gelmiştir.

1914-18 döneminde kadın işgücüne katılım oranının her zamankinden fazla olduğu görülür. Satış elemanı ve tezgahtar olarak çalışmanın yanı sıra zimba pres operatörü, öğütücü, müfettiş, torna tezgâhı operatörü, perçinleme makinesi operatörü, vinç operatörü, montajcı ve kasa yapımcı olarak da çalışmışlardır. Bu dönemde uçak gibi savaş endüstrilerinde kadın istihdamı %19'a yükselmiştir. Diğer savaş sanayilerinde bu oran %37'e kadar çıkmıştır. Batı Avrupalı devletler, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sürecinde birtakım yasa ve programlar ile kadınların çalışmasını zorunlu kılmıştır.

Büyük Britanya'da kadınlar zorla askere alınırken Nazi Almanya'sında 25 yaş altı bekar kadınlar tarım ve ev hizmetlerinde zorunlu çalışacakları yıllık

programa maruz kalmışlardır. Bu süreçte erkekler ile eşit ücret karşılığında çalışamayan kadınların, savaş sonrası silahlı kuvvetlerin dönüşünün ardından istihdam oranları azaltılmıştır (Jolner ve Welner, 1942, s.4-6). Aktarılan bilgiler göz önünde bulundurulduğunda bazı hükümetlerin çeşitli yasalar ile kadın vatandaşlarını çalışmaya zorladıkları söylenebilir. Ancak işgal edilen bölgelerdeki çalışma koşulları çok daha farklı gelişmektedir.

Savaş dönemlerinde kadınlara yönelik kölelik sistemi kurulmuştur. Son yüzyıl içerisinde düşman tarafın köleleştirilmesi ve zorla çalıştırılmasına dönük çok sayıda olay yaşanmıştır. Hem geçmiş dönemlerde hem de modern çağda karşılaşılan bu durum, özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında Japon ordusunun 'comfort women' (rahatlama kadınları) olarak adlandırdığı on binlerce kadını köleleştirmiştir (Çelik, 2020, s. 516-541). Uganda, Sierra Leone, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve eski Yugoslavya'da meydana gelen iç çatışmalarda da kadın köleliğinin oldukça yaygın olduğu görülür. Bu süreçte kadınların zorla çalıştırılması gizli bir köleleştirme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern köleleştirme olarak da adlandırılabilen bu durum, genellikle kadınları cinsel hizmet sunmaya zorlamaktadır.

Eski Yugoslavya'da savaş suçlularının yargılandığı Foça Davası, tarihte bu konuya ilişkin önemli davalardan biridir. Uluslararası Ceza Mahkemesi, insanlığa karşı suç olarak nitelendirilen köleleştirme ve zorla çalıştırma suçlarından mahkumiyetine karar verilen ilk davaya (eski Yugoslavya-Foça Davası'nda) sahne olmuştur. Foça belediyesince gözaltına alınan Bosnalı Müslüman kadınlar tecavüze uğramış, cinsel şiddet görmüş ve bir kısmı köleleştirilmiştir. Mahkeme; Bosnalı Sırp askeri liderleri sorumlu tuttuğunu ilan etmiştir. Aynı zamanda EYUCM tüzüğü köleleştirmeyi insanlığa karşı suç olarak 5. maddede tanımlamıştır. Dolayısıyla sorumlu tutulan askerler kadınları köleleştirme suçundan yargılanmıştır (Sellers, 2011, s. 115-128). Bu tür davalar, uluslararası hukuk kapsamında kadın haklarının korunmasının oldukça önemli olduğunun vurgusunu taşımaktadır. Savaşlar esnasında kadınların köleleştirilmesi ve zorla çalıştırılması, insanlık dışı uygulamaların en acımasız göstergesidir.

Savaş döneminde kadınların ev dışı işlerde istihdam edilmesi, toplumsal cinsiyet rollerinin esnekleşmesine sebep olmuştur. Kadınların ekonomik yaşama katılım oranının artışı, birçok sektörde önemli roller üstlenmeleri, geleneksel kadın rollerinin değişiminin göstergesidir. Bu süreçte kadınların üstlenmek durumunda kaldığı ekonomik sorumluluklar ve aynı zamanda hane ve aile sorumluluklarının yanı sıra kaynakların azalması neticesinde sağlık hizmetlerine erişim ve temel ihtiyaçların karşılanmasındaki zorluklar, kadınların daha fazla mücadele etmesini gerektirmiştir. Teşvikler ve propagandalar ile kadınlar, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin aksine güçlü, çalışkan ve zafer uğruna ulusal kalkınmaya katkıda bulunan vatandaşlar olarak tasvir edilmiştir. Savaş sürecinde yasa dışı ekonomilere yönelmek zorunda kalarak şiddet, cinsel sömürü ve köleleştirme gibi olumsuz tecrübeler ise kadınların sosyal yaşamdaki toplumsal cinsiyete dayalı dezavantajlı konumunu pekiştirmiştir.

Savaşın zorlu ve değişen koşulları altında, bazı kadınlar cephe gerisinde, ekonomik yaşama katkı sağlamanın yanı sıra ülkesini savunmak adına doğrudan cephede aktif rol almıştır. Cesaret ve direnişleri ile savaşın ön saflarında yer alan kadınlar tarihte unutulmaz izler bırakmışlardır.

2.3. Savaşan Kadınlar

Tarih sahnesinde kadınlar hem savaşçı hem savaşçıların kurbanı ve hem de her ikisi olarak karşımıza çıkmışlardır. Tarih öncesi dönemde yaşadığına dair, arkeolog ve tarihçiler tarafından kanıtlar sunulmaya çalışılan Amazon adı verilen kadın savaşçıların varlığından bahsedilebildiği gibi günümüze değin her dönemde kadın savaşçılardan bahsedilebilmektedir (Yakıt Ak, 2018, s. 934). Savaş dönemlerinde evde, çalışma hayatında veya yasa dışı ekonomilerde yer alan kadınların dışında ordularda, savaş meydanlarında ya da devletle bağlantısı olmayan silahlı gruplarda yer edinen kadınlar da bulunmaktadır. Hatta birçok kadın için, savaş kurbanı olmak ile savaşçı olmak arasında net bir çizgi çizilmesi pek de mümkün değildir. Kadın savaşçıların mağdur olma durumuna örnek olarak; Amerika Birleşik Devletleri'nin sevk ettiği kadın askerlerin yüzde 25'inin yine

Amerikan Ordusu'nda yer alan erkek askerler tarafından cinsel istismara uğraması, verilebilir. Kadın mağdurların savaşçı olma durumuna örnek olarak ise; kendilerine veya aile üyelerine karşı sergilenmiş olan şiddet suçlarına karşılık vererek savaşan kadınlara dair var olan belgeler, gösterilebilir (Sjoberg, 2014, s. 67-68).

Bununla birlikte, kadın savaşçılar tarih boyunca yalnızca mağdur konumunda olmamış, aynı zamanda askeri mücadeleye yön veren ve savaşın seyrini değiştiren liderler olarak da öne çıkmıştır. Geleneksel savaş anlatılarında erkek egemenliği ön planda tutulmasına rağmen, kadınların gösterdiği cesaret ve stratejik zekâ, savaş süreçlerini şekillendiren kritik unsurlardan biri hâline gelmiştir. Türk tarihinden örnek verilecek olursa; Halide Edip Adıvar'ın, sadece edebi kimliği ile değil, doğrudan askeri sahada aktif rol oynayarak Garp Cephesi'nde görev almış olması, yazıları ve konuşmaları ile halkın direniş ruhunu güçlendirmesi vurgulanabilir (Adıvar, 1962, s. 214). O dönemde mücadelede yalnızca destekleyici bir unsur olarak görülmeyen kadınlar, savaşın kritik aktörleri hâline gelmişlerdir.

Benzer şekilde, Osmaniye'de Fransız karargâhına düzenlenen saldırıyı yöneten Tayyar Rahmiye, doğrudan çatışmalara katılmış, savaşın seyrini değiştiren cesur kararlar almıştır (Kurnaz, 1991, s. 124). Kadın savaşçılar, sadece fiziksel güçleriyle değil, liderlik vasıflarıyla da savaş süreçlerini yönlendirmiş, erkek askerlerle eşit konumda yer alabileceklerini kanıtlamışlardır. Kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet normlarına aykırı biçimde savaşçı roller üstlenmesi, onların tarih boyunca pasif figürler olmadığını ve mücadele süreçlerine doğrudan katkı sağladıklarını göstermektedir. Savaş meydanlarında gösterdikleri cesaret ve liderlik, cephelerin yalnızca erkeklere ait olmadığını kanıtlar niteliktedir.

Hem kurban hem de savaşçı olarak bilinen kadınların, erkekler kadar çatışmaların başlatıcısı rolünde ve savaşa yatkın olmaları söz konusu olabilmektedir. Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklar ait olunan sosyopolitik ve ekonomik bağlamları olumsuz yönde etkileyen bir faktör olarak kabul edilmemelidir. Kadınların savaşçı statüsündeki yoğun katılımları cephenin eril bir alan olduğu anlayışını değişime uğratmaktadır (Agashe, 2021, s. 57). Birçok kadının geleneksel asker rolü ile geleneksel savaşlarda yer aldığı belirtilir. Bahsi

geçmiş olan Tukidides'e ait bir eser olan Peloponez Savaşı'nda yer alan bilgilerden, Boudica ve Jeanne d'Arc gibi isimlerin kahramanlık öykülerine dek birçok kadın savaşçının belgeleri tarihsel yazında mevcuttur.

Tarih boyunca kadınların askerî mücadele içerisindeki rolleri farklı biçimlerde değerlendirilmiş olsa da Türkiye'de Millî Mücadele döneminde kadınların cephede fiilen savaştığı bilinmektedir. Anadolu kadınları yalnızca destekleyici rollerde değil, doğrudan cephede savaşarak bağımsızlık mücadelesine yön vermiştir. Örneğin, Kara Fatma (Fatma Seher Hanım), birlikleriyle birlikte cephelerde aktif görev almış, bizzat çatışmalara katılarak önemli bir liderlik sergilemiştir (Kurnaz, 1991, s. 122). Benzer şekilde, Asker Saime, istihbarat faaliyetlerinde kritik görevler üstlenmiş ve Anadolu'daki direnişin organize edilmesinde rol oynamıştır (Tansel, 1991, s. 54). Anadolu kadınlarının verdiği mücadele, savaşın yalnızca erkeklerin alanı olduğu düşüncesini yıkarken, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden değerlendirilmesine de katkı sağlamıştır.

Günümüzde kadınların, gönüllü ya da zorunlu olarak çok sayıda ülkede askerlik görevinde yer aldığı bilinmektedir. İsrail, Çin, İsveç, Kuzey Kore, Norveç, Fas, Cape Verde, Çad ve Eritre ülkelerinde kadınlar zorunlu askerlik yapmaktadırlar (Egezegen, 2025). Gönüllü askerliğin yapılabildiği birçok ülkeye örnek olarak ise Birleşik Krallık, Almanya, Türkiye, İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri verilebilir (24/7 Wall St. 2023). Savaş sürecinde orduda yer alan kadınların rolleri ile alakalı üç temel tartışma bulunmaktadır. Bu tartışmaların ilki orduda yer alan kadın asker sayısındaki artışın olumlu olup olmadığı yönündedir.

İkinci tartışma, kadın askerlerin 'barışçıl' doğalarının aksine hareket edip etmedikleridir. Bu tartışma üzerinden kadınların savaşçı olup olamayacakları çıkarımları yapılır. Ataerkil toplumsal yapıda kadın, toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında hassas ve barışçıl olarak konumlandırılmıştır. Bu konumlandırma ile kadın, savaşan rollerin dışında bırakılmıştır. Savaşçı rolleri ile kadınlar, akıllarda şu soruyu uyandırmıştır; kadınların barışçıl görülmelerinin sebebi, savaşan statüsünde olmayışları mıdır? Üçüncü ve son tartışma ise orduda yer alan kadınlarda, mevcut

ekonomik pastanın küçüklüğünden kaynaklanan rekabet ve kıskançlığın açığa çıkışıdır. Bu durum ise ‘barışçıl kadın’ söyleminin sorgulanmasına neden olmaktadır (Glob Academy, tarihsiz.).

Devlet ordularının yanı sıra kadınlar, bir başka askeri rol olan gerilla rolü ile terörist ve isyancılar arasında da yer almışlardır. Geçmişten günümüze devlet ile bir ilişkisi bulunmayan silahlı örgütlerde yer edinen kadınlar görülebildiği gibi 20. ve 21. yüzyıldan örnekler de mevcuttur. Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, Weather Underground Örgütü (Birleşik Devletler), Rus yönetimine karşı Çeçen Direnişi, Hamas (Filistin), Kızıl Tugaylar (İtalya), FARC (Kolombiya), Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları (Sri Lanka), Baader-Meinhof Çetesi (Almanya), Zapatistalar (Meksika), Aydınlık Yol (Peru), Taliban (Afganistan), Irak isyanı ve El-Kaide (Afganistan, Irak, Büyük Britanya, Suriye, Yemen ve Kenya) gibi çeşitli örgütlerde kadınlar terörizm olarak kategorize edilen eylemlerde bulunmuşlardır.

Savaşçı rolleri geçmişten günümüze artarak devam eden kadınların savaşmaları hala erkeklerinkinden ayrı tutulur. Erkek askerler; devrimci terörist, asker iken kadın askerler; kadın devrimci, kadın terörist ve kadın asker olarak anılmaktadır. Kadınların uygulamış olduğu şiddet davranışları aynı davranışı sergileyen erkeklerden ayırıştırılarak, toplumsal cinsiyete aykırı ve feminenliklerindeki hatalar kapsamında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda yer alan kadınlar; tecavüz kurbanı, cinsel açıdan fazla aktif veya kısır, erkeksi lezbiyen, evladından koparılmış anne ya da ideal feminenliğe nazaran yetersiz olarak değerlendirilir. Bahsi geçen ayırıştırma ve nitelendirmelerin yanında güvenlik stratejisi uzmanları kadınları silahlandırmada belirli avantajlar görmüşlerdir. Böylece çoğu direnişçi ve terörist grup tarafından, teslimat veya intihar saldırısı görevlerinde kadınlar kullanılmıştır. Sebebi ise güvenlik geçişlerinde yer alan kontrollerde kadınların incelenme olasılığının daha düşük oluşudur. Ancak 21. yüzyılda, kadınların savaş sürecindeki rolleri göz önünde bulundurulduğundan dolayı bu durumun eskisi kadar avantajlı olma özelliğini yitirdiği söylenebilir. Yine birçok kadın bilgiye erişim amacıyla randevu veya hayat kadını olarak casusluk rolü üstlenmiştir. Tüm bu roller savaşlarda bir silah gibi kullanılmaktadır.

Hem toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında feminenliğin varsayımsal özelliklerinden yararlanan rollerde hem de geleneksel savaş rollerinde kadınlar, daima savaşçı rolleri ile üstlendikleri görevleri yerine getirmiştir (Sjoberg, 2014, s. 69-71). Kadınların savaşçı rolleri ile geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yeniden yapılandığı söylenebilir. Tarih boyunca savaşçı roller üstlenen kadınların savaş meydanlarında gösterdiği başarılar, cephenin yalnızca erkeklere ait bir alan olmadığını kanıtlar niteliktedir.

Savaşçı statüsünde yoğun katılımları ile yer edinen kadınlar, geleneksel asker rolünün erkeklere özgü olmadığını varlıkları ile beyan etmiştir. Ortaya konan başarılar ile savaş zamanı cepheler dahil olmak üzere her alanda kadınlar, erkeklerle eşit bir düzeyde yer alabileceklerinin kabul edilmesine katkıda bulunmuştur. Kadınlar aynı zamanda erkeklerle yan yana çarpışarak toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine destek olmuşlardır. Bu durum her alanda görünür ve etkin olmaları ve toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden gözden geçirilmesi açısından önem arz etmektedir. Bahsi geçen rollere dair algılar dönüşüme uğrayarak kadınların barışçıl ve hassas oldukları algısı yıkılmış ve onların da güçlü, dayanıklı ve cesur olabilecekleri kabul edilmiştir. Sonuç olarak kadınların savaşçı rolleri, toplum içerisindeki yerleri ve rollerinin yeniden değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

Savaş zamanı bu roller ve katkılar, geçmişten günümüze dek yaşanan cinsiyet temelli şiddet gerçeğini ise göz ardı etmemizi sağlamaz. Cinsiyet temelli şiddet türünde eylem, kurbanın cinsiyeti esas alınarak gerçekleştirilir. Cinsiyet temelli kadına yönelik şiddet savaş sürecinin dışında meydana gelmekle beraber bu zamanlarda şiddetin düzeyi ve oranı bakımından artış gösterir. Kadınların savaş tarihi boyunca tecavüz, aile içi şiddet, cinsel istismar, zoraki seks işçiliği, insan ticareti, kaçırılma, kölelik, zoraki evlilik, zoraki gebelik ve cinsiyetlerinden dolayı maruz kalınan başka tür şiddetlerin varlığına dair bilgiler mevcuttur (Sjoberg, 2014, s. 71).

Savaş döneminde cinsiyet temelli şiddete iki neden gösterilir. Bunlardan ilki devlet kurumlarının etkisizleşerek can ve mal güvenliğinin sağlanamaması iken

ikincisi toplumdaki mevcut cinsiyet eşitsizlikleridir (Özdemir, 2015, s. 311-312). Sistematik bir hal alan şiddet ve istismar vakaları, savaşın cephelerin ötesinde kadınların beden ve hayatlarında da yıkıma yol açtığına göstergesidir. Kadınların savaş sürecindeki travmatik deneyimlerine dair bilgi edinmek yaşanan trajedinin boyutunu daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

2.4. İnsan Hakları İhlali Kapsamında Cinsel Şiddet Suçlarına Maruz Kalan Kadınlar

Devlet ya da devlet destekli örgütler aracılığıyla yaşanan kitlesel katliamlar, tecavüz kampları, sistematik tecavüzler ve daha pek çok vahşet medeniyet olgusunun kâğıt üzerinde kaldığının göstergesidir. Ancak 2000’li yıllara kadar yargılamaların geçici mahkemeler ile sürdürülmesi sonrası günümüzde kalıcı bir mahkeme olan Uluslararası Ceza Mahkemesi ile yürütülmesi umut verici bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Kitlesel felaketler; işkence, öldürme, hapsedme ve tecavüz gibi pek çok farklı suçu işaret etmektedir. Özellikle cinsel şiddet suçları uluslararası mahkemelerde görmezden gelinmiştir. Fakat kadın örgütlerinin çalışmaları neticesinde bu suçlara yönelik bir farkındalık sağlandığı söylenebilir. Geline nokta bugün, birçok farklı cinsel suç tipi cezalandırılmaktadır (Maviş, 2017, s. 14). Savaş ve çatışma dönemlerine yaşanan insan hakları ihlallerinin düzeyi, insanlık adına atılan adımların ve bu adımların işlevselliğinin artırılması gerektiğinin işaretidir.

Savaşlardaki yıkımın etkisini en aza indirmek adına hukuk alanında atılan adımlar pratikte beklenen sonucu verememiş olsa da oldukça önemlidir. İnsan hakları ve bu hakların gelişimine dair yazılı metinler mevcuttur. Bu metinlere örnek olarak; Magna Carta Libertatum (1215), Petition of Rights (1628), Bill of Rights (1689), Virginia Haklar Bildirgesi (1776) ve İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) verilebilir. Yerel ölçekte kalan bu metinlerin evrensel bir düzeye ulaşması 2. Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelmiştir. 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, BM Genel Kurulunca kabul edilen en kritik metindir. 1966’da yapılan

değişiklikler ile bireysel, sosyal ve ekonomik haklara dair sözleşmeler kabul edilmiştir. Bu değişiklikler ile insan haklarının uluslararası antlaşmalara evrildiği görülür. Söz konusu sözleşmeler 1976'da yürürlüğe girmiş ve pek çok ülkede iç hukuka da aktarılmıştır (Yılmaz, 2007, s. 23). Savaş suçları 1907 tarihinde Lahey Konferansında gündeme gelmiştir ancak bu tarihte uluslararası sözleşmelerde yer alamamıştır. Özellikle savaş tecavüzlerinin kesin bir ifade ile yasaklanması 1998'de Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Statüsü ile sağlanmıştır (Bayır Aslan ve Güngör, 2020, s. 585-586).

UCM Roma Statüsünde cinsel şiddete vücut veren eylemleri altı kategoriye ayırmaktadır. Bunlar; tecavüz, cinsel kölelik, fuhşa zorlama, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma ve diğer cinsel şiddet fiilleridir. Ulusal ve uluslararası düzeyde özellikle savaş sürecinde en yaygın suç, tecavüz suçudur. Cinsel içerikli fiziksel saldırıyı içerisinde barındıran bu suç türü için kimi yazarlar cebir unsurunu gerekli görürken kimileri ise mağdur kişinin rızasının bulunmamasını yeterli görmektedir (Maviş, 2017, s. 24). Tarihi yüzyıllar boyunca geriye götürülebilecek olan ve savaşların önemli bir kısmını oluşturan tecavüz vakalarından, 20. yüzyılda meydana gelen savaşlar aracılığıyla tüm dünya haberdar olmuştur. 1937 yılında Çin'i işgal eden Japon askerlerin 20 ila 80 bin kadına tecavüz ettiği bilinmektedir. Yine 2. Dünya Savaşı'nın son iki haftasında Berlin'de 100 binin üzerinde kadın tecavüze uğramıştır. Yugoslavya'da 20 ila 50 bin kadına ve Ruanda'da 500 ila 800 bin kadına tecavüz edildiği tahmin edilmektedir (Tütmez, 2021, s. 124-125). Kadınlara yönelik gerçekleştirilen tecavüzlerin bir savaş silahı olarak kullanılmaya devam edildiği söylenebilir.

Savaş zamanı işlenen cinsel suçlar, insancıl hukuk kapsamında değil de bir 'ikincil hasar' ve 'savaş ganimeti' olarak değerlendirilmiştir. Savaş tecavüzleri, erkek askerlere bir ödül, kişisel cinsel bir eylem ve hatta kaçınılmaz bir yağma olarak görülmüştür. Tecavüz eylemleri savaşların bir parçası olarak görüldüğünden bir silah olarak kullanılabilecek stratejilere yol açabilmektedir (Farwell, 2004, s. 389). Olgu olarak tecavüz, askerleri savaşıma teşvik eden bir faktör olarak görülmüştür. Bu tecavüzlerin büyük bir kısmı etnik temizlik amacıyla sistematik bir biçimde uygulanan kitlesel tecavüzlerdir.

Kayda geçirilmiş ilk kitlesel tecavüz suçları 1938 yılında Nazi yönetiminde yürütülen şiddet eylemleri sırasında Kristal gece (Kristallnacht) olarak bilinen bir gecede gerçekleştirilmiştir. Irak, Sudan, Kolombiya, Kosova ve Ruanda'da yaşananlar kitlesel tecavüzlere örnek olarak verilebilir. Liberya'da 40 binin, Sierra Leone Cumhuriyeti'nde sivil savaşta 60 binin ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde ise 200 binin üzerinde kadına tecavüz edilmiştir (Kelleci, 2017, s. 420). Kitlesel tecavüz vakalarında amaç kültürel ve kolektif kimliği zarara uğratmaktır.

Savaş dönemlerinde yaşanan tecavüzleri anlamak adına iki farklı yaklaşım ortaya konmuştur. Bu yaklaşımların ilki biyoloji temellidir. Bakış açısına göre erkeklerin tümü kadınlar için doğal tehlike arz etmektedir. Erkekler cinsel güçlerini kullanmak amacıyla kadınlara yönelik doğuştan bir güdüye sahip görülürler. Bu yaklaşım erkeğin sergileyeceği eylemi meşrulaştırma riski doğurmaktadır. Aynı zamanda savaş dönemlerinde erkeklere yönelik de cinsel şiddet vakalarına rastlanabildiğinden gerçekleşen tecavüzleri açıklama noktasında eksik bir yaklaşım olduğu söylenebilir. İkinci yaklaşım ise sosyo-kültürel unsurlara dayanan bir bakış açısına sahiptir. Savaşlarda meydana gelen sistematik tecavüzlerin nedenini Diana Milillo üç sosyo-kültürel boyutta izah etmiştir. Bu nedenlerin ilki toplumsal yapı içerisindeki cinsiyet ve cinselliğe yönelik kültürel normlardır. İkinci neden güç ve sosyal hakimiyet olarak belirtilirken üçüncü neden sosyal kimliktir (Seifert 1996; aktaran Kelleci, 2017). Tecavüz suçlarının nedenlerine ilişkin değerlendirmelerin yanı sıra faillerine dair çalışmalar da yapılmıştır. Bu bağlamda Butler'ın 2007 yılında savaş dönemlerindeki tecavüz suçlarının faillerine ilişkin bir çalışması bulunmaktadır. Çalışmanın sonucuna göre tecavüz vakaları genellikle askerler, sivil erkekler, güvenlik güçleri, isyancılar, resmi görevliler ve hatta sivil toplum kuruluşları çalışanları tarafından gerçekleştirilmektedir (Yakıt Ak, 2018, s. 932).

Cinsel şiddetin başka bir şekli cinsel köleliktir. Ad hoc (geçici) mahkemeler tarafından konu edilmiş olsa da insanlığa karşı suçlar çerçevesinde ilk kez Roma Statüsü'nde tanınmıştır. Uzun yıllar boyunca savaş zamanlarında sistematik bir biçimde uygulanmıştır. Statü kölelik ilişkisinden bahsederken failin satın alma,

satma, ödünç ve takas gibi yetkilerle mağdur üzerinde söz hakkı olduğunu bildirir. Aynı zamanda özgürlüğün kısıtlanması da köleliğe işarettir. Köleliğe ek olarak cinsel içerikli hareketlerin bulunması cinsel köleliğin ifadesidir. Terk edilmiş bir evde tutulan bir kadına askerlerin bir müddet her gelişlerinde tecavüz etmeleri cinsel köleliğe örnek olarak verilebilir (Maviş, 2017, s. 27-29). İnsan ticaretinde en fazla etkilenen grubu kadınların oluşturduğu UNOCD'nin 2016 raporunda yer almaktadır. Sierra Leone iç savaşında kadınların kaçırılarak seks kölesi olarak kullanıldıkları, şiddete maruz kaldıkları ve hatta öldürüldükleri bildirilmiştir. Askerler arasında rütbesi yüksek olanlara kurbanlar seçilirken öncelik tanındığı ifade edilmiştir. Bu kurbanların yaşları ise 8'e kadar düşmektedir (UNOCD, 2016, s.66).

Fuhşa zorlamanın cinsel köleliğin bir şekli olduğu hususunda tartışmalar mevcuttur. Her iki durumda da mağdurun özgürlüğü kısıtlanmaktadır ancak fuhşa zorlamada fail ve mağdur arasında bir mülkiyet ilişkisi bulunmamaktadır. Diğer önemli fark ise fuhşa zorlama suç türünde fail mağdur üzerinden kazanç elde etmektedir. Bu suç türü çatışma içermeyen dönemlerde de görülmektedir. Zorla hamile bırakma ise cinsel şiddet türleri içerisinde bir sindirme taktiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yugoslavya'da tecavüzün yaygınlaşarak kürtajın engellenmesi olayları ile zorla hamile bırakma bir suç olarak Roma Statüsü'nde tanınmıştır. Tecavüz suçundan ayrı olarak bir grup insan kasıtlı bir biçimde etnik yapının tahribi amacıyla bu eylemi gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda soykırım suçuna hizmet ettiği söylenebilir.

Bir diğer cinsel şiddet türü olan zorla kısırlaştırmanın da soykırım suçuna neden olacağı söylenebilir. Doğumları engellemek adına zorla kısırlaştırma Nazi Almanyası'nda kitlesel boyutta uygulanmış olmasına rağmen ilk kez Roma Statüsü'nde cinsel bir suç olarak yer almıştır. Son olarak diğer cinsel şiddet fiilleri mağdurun cinsel içerikli hareketlere zorlanması, alıkonması ve zorla evlendirilmesi şeklindeki suçlardır (Maviş, 2017, s. 29-34). Savaş sürecinde bahsi geçen suçların tümü yalnızca bireysel haklara değil insan hakları ve toplumsal değerlere yönelik bir ihlal olarak değerlendirilir. Bu süreç fiziksel yıkımın ötesinde toplumsal ve bireysel düzeyde travmalara yol açmaktadır. Toplumun güven ve adalet duygusu

sarsılırken bireylerin fiziksel ve psikolojik bütünlüğü zedelenir. Toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle bu travmalardan en çok etkilenen kesim, kadınlardır.

Filistinli kadınların işgal altındaki bölgelerde maruz kaldığı sistematik cinsel şiddet, savaşın en ağır insan hakları ihlallerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Amine Hüseyin'in tanıklığı, gözaltında yaşadığı fiziksel ve psikolojik şiddetin sadece bireysel bir deneyim değil, işgalci güçlerin baskı mekanizmasının bir parçası olduğunu göstermektedir. İsrail askerleri tarafından çıplak aramalara zorlanması, kelepçelenmesi, tehdit edilmesi ve insani ihtiyaçlarından mahrum bırakılması, savaş koşullarında cinsiyet temelli şiddetin nasıl bir kontrol ve sindirme aracı olarak kullanıldığını gözler önüne seriyor (Aziz, 2025).

Cinsel şiddet suçları kadın bedenini bir savaş silahı haline getirmekte ve birey üzerinden toplumu vurmayı hedeflemektedir. Bağlamsal olarak kadınlar, aile onuru ve toplumun 'korunması gereken değerleri' olarak görülmektedir. Kadınların korunmaya muhtaç olarak görüldüğü toplumsal yapılarda savaş süreci, savunmasız konumlarını daha da derinleştirir. Cinsel şiddet saldırgan taraf için bir güç gösterisi ve toplumun direnç mekanizmalarını zayıflatma stratejisi olarak işlev görür.

Savaşın ekonomik ve sosyal etkilerinin tümü kadınların rollerini değiştirmekte iken bu değişimin mağdur kadınlar için daha da zorlayıcı bir hal aldığı söylenebilir. Savaş sonrası kadınların yaşadığı en büyük zorluklardan biri maruz kaldıkları cinsel şiddet sebebiyle damgalanma ve dışlanma korkusudur. Bu korku kadınların topluma yeniden entegre olmasına engel olabilmektedir. Mağdur kadınların susturularak görmezden gelinmesi toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin en açık göstergelerindendir. Mağdurların yaşadıklarını paylaşabilecekleri güvenli ortamların eksikliği hem travmalarını içselleştirmelerine hem de adalete erişimde zorluklar yaşamalarına sebep olabilmektedir.

Kadınların toplumsal rollerini yeniden tanımlamaları ve şiddet sonrası iyileşme sürecini desteklemek amacıyla çeşitli araştırmalar yapılabilir. Farkındalık kampanyalarının etkileri üzerine çalışmalar, medya araçlarının bilinç oluşturmadaki rolünü inceleyebilir. Psikolojik destek mekanizmalarının mağdurlar üzerindeki uzun vadeli etkileri araştırılabilir. Kadınlar için güvenli alanların oluşturulmasının

toplumsal ve ekonomik boyutları değerlendirilebilir. Hukuki süreçlerde kadın dostu politikaların etkisi incelenebilir, cinsel şiddet mağdurlarının adalete erişimi üzerine çalışmalar yürütülebilir. Eğitim programlarının cinsiyet eşitliğini teşvik etme süreçleri araştırılabilir. Son olarak, sanat ve medyanın toplumsal farkındalık yaratmadaki rolü incelenebilir. Bu tür araştırmalar, kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal dönüşüm süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

2.5. Barış Sürecinde Kadınlar

Kadınlar savaş süreçlerinde birçok farklı rol üstlenirken, bu rollerden en baskın olanı çatışmaların sona erdirilmesi, barışın sağlanması ve sürdürülebilirliğinin korunmasıdır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1325 sayılı kararı, kadınların barış inşası ve çatışmaların önlenmesi sürecindeki kritik rollerini tanımaktadır. Bu karar, kadınların karar alma mekanizmalarında yer almasını teşvik ederek, barış süreçlerinde eşit temsil ilkesini benimsemektedir. Ayrıca uluslararası barış ve güvenliğin korunması adına üye devletler, kadın-barış-güvenlik konularında daha duyarlı olmaya davet edilmektedir. Kadın Barış İnşacıları Küresel Ağı, 1325 sayılı kararın ve destekleyici kararların uygulanmasını denetleyerek, küresel ölçekte kadınların barış sürecine etkin katılımını sağlamaktadır (Taner ve Gökalp, 2019, s. 21-22).

Bu bağlamda, İsrail-Filistin çatışması özelinde kadınların barış mücadelesi önemli bir yer tutmaktadır. Kadınlar, savaşın yıkıcı etkilerine karşı alternatif mücadele yöntemleri geliştirmiş, barış hareketlerinin öncüsü olmuş ve toplumsal dönüşüm sürecinde kritik görevler üstlenmiştir. Ancak, barış süreçlerinde kadınların katılımı tarih boyunca sistematik olarak sınırlandırılmış ve çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Özellikle Bat Şalom gibi feminist barış hareketleri, iki tarafı ortak bir mücadelede buluşturmuş ve diyalog ortamı yaratmıştır. Ancak zaman içinde siyasi baskılar, ekonomik zorluklar ve toplumsal beklentiler nedeniyle bu grupların çoğu dağılıp etkinliğini yitirmiştir (Cockburn, 2013, s. 32-35).

1325 sayılı kararın uygulanmasıyla birlikte barış anlaşmalarında toplumsal

cinsiyete duyarlı bir dilin kullanımında artış gözlemlenmiştir. Kadınlar, barış süreçlerinde arabulucu, resmi müzakereci ve imzacı olarak aktif görev almaktadırlar. Ayrıca, kadın gruplarının ve toplumsal cinsiyet uzmanlarının katılım oranında dikkate değer bir artış yaşanmıştır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen, kadınların sürece katılımı kimi zaman sembolik kalmakta ya da geçici bir rol üstlenmeleriyle sınırlandırılmaktadır. Kültürel ve sosyal farklılıklar nedeniyle kadınların etkileme kapasiteleri ülkeden ülkeye değişmektedir.

Örneğin, İsrail-Filistin barış müzakerelerinde kadınların dışlanması, bu sürecin eksik ve kırılğan olmasına neden olmuştur. Özellikle Oslo Görüşmeleri'nde kadınların ve Filistinli vatandaşların temsil edilmemesi, feminist aktivistler tarafından büyük bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Kadınların müzakere masasında yer almaması, toplumsal barışın inşasında ciddi sorunlar doğurmuş ve sürecin sürdürülebilirliğini zayıflatmıştır (Cockburn, 2013, s. 32-35).

Kadınlar, barış sürecinde tartışılan konuların kapsamını genişletmekte, müzakerelerde yaşanan problemlerin çözüme ulaşmasını sağlamakta ve dinamiklerin değişmesine katkı sunmaktadırlar. Araştırmalar, kadınların barış sürecine katıldığı durumlarda en az iki yıl süren bir barış anlaşması ihtimalinin %20 arttığını, 15 yıl süren anlaşma ihtimalinin ise %35 oranında yükseldiğini göstermektedir. Bu bağlamda, kadınların yalnızca gözlemci konumunda kalmak yerine, ülkelerin geleceğini şekillendiren müzakere ve karar alma süreçlerinde aktif görev almalarının gerekliliği açıktır (UN Women, 1325). Kadınların barış müzakerelerinde yer almalarının önünde toplumsal ve kültürel engeller bulunmaktadır. Kadınların fiziksel olarak zayıf olduğu ya da annelik içgüdüğü nedeniyle çatışmalardan kaçınma eğilimi gösterdikleri yönünde yerleşmiş yanlış algılar, kadınların süreçten dışlanmasına neden olmaktadır. Kadınların duygusal empati kapasitelerinin yüksek olduğu varsayımına dayanarak barış süreçlerinde uyumlu oldukları düşünülse de bu varsayım kadınların siyasi ve diplomatik karar alma mekanizmalarındaki etkisini sınırlamaktadır.

Kadınların barış yanlısı olarak görülmesi olgusu tarihte birçok kez ortaya çıkmıştır. Örneğin, Jane Addams ve bir grup kadının 20. yüzyıl başlarında ABD'de

Kadınların Barış Partisi'ni kurması, kadınların barış çalışmalarındaki tarihsel rollerine önemli bir örnektir. Ancak kadınların barış sürecine katılımı yalnızca bu örgütlerle sınırlı değildir. Hull House'dan Greenham Common'a, Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadınlar Birliği'nden Siyahlı Kadınlara Özgürlük'e kadar birçok barış hareketi, kadınların barış süreçlerindeki etkisini göstermektedir (Sjoberg, 2014, s. 72-73). Kadınlar yalnızca çatışmaların çözümü ve barış inşası süreçlerinde değil, aynı zamanda eski savaşçıların topluma yeniden entegrasyonu ve silahsızlanma süreçlerinde de büyük katkı sunmaktadırlar. Ancak, kadınların bu kritik alanlarda yeterince temsil edilmediği ve süreç içerisinde yeterince görev almadıkları görülmektedir.

Bu noktada tarihsel olarak kadınların barış süreçlerindeki önemine vurgu yapan liderler de olmuştur. Örneğin, 1935 yılında İstanbul Beylerbeyi Sarayı'nda Mustafa Kemal Atatürk, "Milletlerarası Kadın Kongresi"ni düzenleyerek dünya çapında tanınmış kadınları ve yazarları bir araya getirmiştir. "Türk kadınının Dünya kadınlığına elini vererek dünya barış ve güveni için çalışacağına emin olabilirsiniz" sözleriyle Atatürk, kadınların küresel barışa katkısını vurgulamıştır (Göksel, 1984). Atatürk'ün bu öncü yaklaşımı, kadınların sadece ulusal değil, uluslararası düzeyde de barış süreçlerinde etkin rol üstlenebileceğini göstermektedir.

BM 1325 Sayılı Kararı, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, savaş ve çatışma sonrası karar alma süreçlerinde kadınların daha fazla yer alması gerekliliğini vurgulamaktadır. Kadınların ve genç kızların savaş süreçlerinden orantısız şekilde etkilendiği göz önüne alındığında, devletlerin kadınları koruma ve toplumsal yapı içinde güçlendirme konusunda sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir (UN, 1995). Kadınların karar alma mekanizmalarına tam katılımı sağlanmadıkça, barış süreçlerinin uzun vadeli başarısı garanti edilemez. İsrail-Filistin bağlamında feminist barış hareketleri, kadınların sürece katılımının önemini vurgulamış ancak bu talepler çoğu zaman sembolik kalmıştır (Cockburn, 2013, s. 32-35).

Barış anlaşmalarının ardından kadınlara yönelik şiddetin devam etmesini engellemek amacıyla "Yedi Nokta Eylem Planı" oluşturulmuştur. Bu plan

kapsamında karar alma mekanizmalarına toplumsal cinsiyet uzmanlarının atanması, kadınların ve genç kızların özel ihtiyaçlarının planlanması, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi için ekonomik sermayenin faydalı hale getirilmesi, devlet kurumlarına kadınların erişiminin kolaylaştırılması, kadınların her seviyede devlet yapıları içerisinde yer almasının sağlanması, güvenlik ve adalet arayışında yasaların etkin uygulanması ve eğitim, sağlık, tarım ve doğal kaynak yönetimi gibi alanlarda kadınların meslek edinmesinin kolaylaştırılması gerektiği belirtilmiştir (UNSC, 2010). Kadınların barış süreçlerine etkin katılımı, yalnızca çatışmaların çözülmesine değil, aynı zamanda sürdürülebilir barışın inşasına da önemli katkılar sunmaktadır. Ancak kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almasını engelleyen toplumsal ve kültürel algılar, kadınların barış süreçlerine katılımını sınırlamaktadır.

Kadınların barış süreçlerindeki rolü, toplumsal cinsiyet normlarının dönüşümüyle birlikte yeniden şekillenmektedir. Geleneksel olarak kadınlar, barışın sağlanması ve sürdürülebilirliğinin korunması süreçlerinde destekleyici veya arabulucu olarak görülse de günümüzde bu rollerin ötesine geçerek karar alma mekanizmalarına daha etkin bir şekilde entegre olmaktadır. Kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden yapılandırılması süreci, onların sadece müzakere süreçlerine katılımlarını değil, aynı zamanda siyasi ve diplomatik kararlar üzerindeki etkilerini de güçlendirmektedir.

Toplumsal cinsiyet normlarının dönüşümü, kadınların diplomatik müzakerelerdeki varlığını artırarak, onların müzakere eden, yönlendiren ve karar veren aktörler olarak görülmesini sağlamaktadır. Geleneksel olarak kadınların duygusal empati kapasiteleri ve uzlaşmacı tavırları üzerinden değerlendirilen barış süreçlerine katkıları, artık stratejik düşünme becerileri ve politika belirleme yetkinlikleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Kadınlar, savaş sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde yalnızca sosyal dinamiklerin düzenlenmesine yardımcı olmakla kalmayıp, aynı zamanda güvenlik politikalarının oluşturulmasında da önemli roller üstlenmektedirler.

Kadınların savaş ve barış süreçlerindeki rollerinin dönüşümü üzerine çeşitli

araştırmalar yapılabilir. Kadınların müzakere süreçlerinde liderlik konumlarını güçlendirmeye yönelik uluslararası mekanizmaların katkıları değeriendirilebilir. Diplomatik müzakerelerde kadınların daha etkin roller üstlenmesi, çatışma çözüm süreçlerine etkisi bakımından araştırılabilir. Güvenlik politikalarının belirlenmesinde kadınların rolü ve çatışmaların önlenmesindeki etkileri üzerine çalışmalar yürütülebilir.

Hukuki ve kurumsal düzenlemelerin kadınların diplomatik süreçlere erişimini nasıl kolaylaştırabileceğı analiz edilebilir. Eğitim ve farkındalık çalışmalarının toplumsal cinsiyet normlarının dönüşümüne katkısı incelenebilir, bu süreçlerin kadınların liderlik rollerini pekiştirmedeki etkisi değeriendirilebilir. Kadınların bireysel ve kolektif olarak barış süreçlerine daha güçlü katılımını teşvik eden faktörler üzerine çalışmalar yapılabilir, kapsayıcı ve sürdürülebilir çözümler geliştirme konusunda bilimsel araştırmalar yürütülebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZORUNLU GÖÇ SÜRECİNDE KADINLARIN SOSYAL KONUMU

Savaş ve çatışmalar, sadece coğrafi sınırları değiştiren olaylar değil, aynı zamanda milyonlarca insanın hayatlarını derinden etkileyen travmatik süreçlerdir. Birleşmiş Milletler ve bağlı kuruluşlarının yayımladığı güncel raporlar, küresel düzeyde artan silahlı çatışmalar, zorunlu göç hareketliliği ve insani krizlerin, pek çok bölgeyi istikrarsızlaştırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Ukrayna, Rusya Federasyonu ile süregelen savaş nedeniyle milyonlarca kişinin yerinden edildiği bir kriz alanına dönüşmüştür. Benzer şekilde, Filistin topraklarında özellikle Gazze Şeridi'nde yoğunlaşan çatışmalar ve ağırlaşan yaşam koşulları, bölgenin sürdürülebilir güvenlikten yoksun kaldığını göstermektedir.

Sudan'da ise etnik temelli iç savaşın yol açtığı yerinden edilmeler, Birleşmiş Milletler tarafından “felaket düzeyinde” olarak nitelendirilmekte; bu tanım, krizin boyutunu gözler önüne sermektedir. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde silahlı grupların süregelen varlığı, hem siyasi istikrarsızlığı artırmakta hem de milyonlarca insanın göç etmek zorunda kalmasına neden olmaktadır. Myanmar'da Rohingya Müslümanlarına yönelik sistematik baskılar ve 2021 sonrasında artan askeri yönetim uygulamaları, bölgenin önemli bir zorunlu göç kaynağına dönüşmesine neden olmuştur. Benzer şekilde, Etiyopya'nın Tigray bölgesinde meydana gelen çatışmalar, ülkedeki etnik temelli gerilimin keskinleştiğini ve yerinden edilme vakalarının arttığını göstermektedir. 2024 yılına ait Dünya Göç Raporu'na göre, dünya genelinde savaş, şiddet ve doğal afetler nedeniyle yerinden edilen kişi sayısı 117 milyonu aşmış olup, bu durum tarihsel olarak kaydedilen en yüksek seviyeyi temsil etmektedir (Göç Vakfı, 2024).

Bu süreçlerin en ağır yükünü taşıyanlardan biri de, özellikle toplumsal normların baskısını daha fazla hisseden kadınlardır. Zorunlu göç, savaşın kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkarken, kadınlar için bu sadece fiziksel bir yer değişikliği değil; aynı zamanda kimliklerinin, toplumsal rollerinin ve sosyal

statülerinin yeniden şekillendiği sancılı bir dönüşüm anlamına gelir. Göç sürecinde kadınlar, ekonomik belirsizliklerle mücadele ederken kültürel uyum ve toplumsal kabul arayışı içinde yeni bir kimlik inşa etmek zorunda kalırlar.

Savaş sonrası göç, kadınları hem geleneksel normlarla yüzleşmeye hem de hayatta kalma mücadelesinin yeni ve bilinmez yollarını keşfetmeye zorlayan bir geçiş dönemidir. Yeni bir toplumda var olma çabası içinde, kadınlar farklı stratejiler geliştirerek kendilerine yeni bir yer edinme gereksinimi duyarlar. Savaşın ve zorunlu göçün iç içe geçtiği bu süreç, kadınların hayatlarında derin ve kalıcı izler bırakır.

3.1. Göç Hareketliliği: Göçmenler, Mülteciler ve Zorla Yerinden Edilmenin Tanımları Üzerine

Göç, bireylerin veya toplulukların farklı nedenlerle yer değiştirmesiyle ortaya çıkan sosyo-ekonomik ve kültürel bir süreçtir. Bu hareketlilik, uluslararası sınırların aşılması veya bir devletin kendi coğrafi sınırları içinde gerçekleşmesi bakımından çeşitlilik gösterebilir. Süresi, amacı ve koşulları farklılık gösterse de göç; savaş, zorunlu yerinden edilme, ekonomik fırsatlar arayışı ya da aile birleşimi gibi nedenlerle bireylerin yaşamlarını yeniden şekillendirdiği dinamik bir dönüşümü ifade eder. Özellikle mülteciler, yerinden edilmiş kişiler ve ekonomik göçmenler gibi farklı gruplar, göç sürecinde farklı zorluklarla karşılaşırken, aynı zamanda yeni bir toplum içinde kimliklerini ve sosyal konumlarını yeniden inşa etmek zorunda kalırlar. Göç sadece fiziksel bir hareketlilik değil, aynı zamanda bireylerin kültürel entegrasyonu, ekonomik uyumu ve toplumsal kabul süreçleriyle iç içe geçmiş kapsamlı bir deneyimdir.

Zorla göç ise, bireylerin veya toplulukların doğal afetler, çevresel krizler, savaşlar, ekonomik zorluklar veya kalkınma projeleri gibi nedenlerle yaşadıkları yerleri istemleri dışında terk etmeye zorlanmalarındır. Bu süreç, fiziksel bir yer değiştirme olmanın ötesinde, bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarını derinden etkileyen bir dönüşüm anlamına gelir. Mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler gibi gruplar, zorla göç sürecinin en belirgin örneklerindendir ve bu

hareketlilik hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Zorla yerinden edilme ise silahlı çatışmalar, devlet politikaları, etnik ya da siyasi nedenlerle bireylerin veya toplulukların düzenli ikamet ettikleri bölgelerden uzaklaştırılmasıdır.

Uluslararası hukuk çerçevesinde, zorla yerinden edilme birçok durumda insan hakları ihlali olarak kabul edilmekte olup, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve ilgili protokoller uyarınca savaş suçu teşkil edebilmektedir. Silahlı çatışmalar, baskıcı hükümet politikaları ya da ciddi toplumsal huzursuzluklar nedeniyle gerçekleşen bu süreç, bireylerin güvenlik arayışı içinde bilinmezliğe sürüklenmesine yol açmaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2013, s. 35-36, 103-104).

Uluslararası düzeyde göçmen kavramına ilişkin evrensel bir tanım bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler, göçmen kavramını geniş bir çerçevede ele alır ve bireyin göç etme motivasyonu, gönüllü olup olmaması, göç yolları ve düzenli ya da düzensiz olması gibi faktörlerden bağımsız olarak, yabancı bir ülkede bir yıldan fazla süreyle yaşayan bireyleri göçmen olarak tanımlar. Bu anlayış, göç sürecinin çok boyutlu yapısını ve bireylerin farklı nedenlerle gerçekleştirdikleri yer değişikliklerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmeye olanak tanır.

Bu doğrultuda mülteci ve sığınmacı kavramlarına da bakacak olursak, mülteci; BMMYK tarafından belirlenen kriterlere uygun olan ve uluslararası hukuka göre koruma hakkı tanınan kişidir. 1951 Mülteci Sözleşmesi ve 1967 Protokolü doğrultusunda, mülteci statüsü kişinin bulunduğu ülkeye bağlı olmaksızın, ırkı, dini, milliyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşleri nedeniyle zulüm korkusuyla ülkesini terk etmek zorunda kalan bireylere verilir. Mülteci tanımı, farklı uluslararası sözleşmelerde genişletilmiştir. 1969 Afrika Birliği Örgütü (OAU) Sözleşmesi, dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği veya kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalan kişileri mülteci olarak kabul eder. Benzer şekilde, 1984 Cartagena Bildirisi de yaygın şiddet, iç çatışmalar, ağır insan hakları ihlalleri ve güvenlik tehditleri nedeniyle ülkesinden kaçan bireyleri bu kapsama dahil eder.

Sığınmacı olarak adlandırılan, mülteci statüsü almak için başvuruda bulunan

bireyler, zulüm veya ciddi zarar tehdidinden kaçmak amacıyla kendi ülkelerinden ayrılarak güvenli bir ülkeye sığınan kişilerdir. Bu süreçte, ilgili ulusal veya uluslararası hukuk çerçevesinde başvurularının değerlendirilmesini beklerler. Ancak, mültecilik talepleri olumsuz sonuçlandığında, ülkeden ayrılmaları gerekebilir. Eğer insani veya diğer hukuki gerekçeler temelinde kalma izni verilmezse, bu kişiler düzensiz göçmen statüsüne düşebilir ve sınır dışı edilme riskiyle karşı karşıya kalabilirler (Uluslararası Göç Örgütü, 2013, s. 37, 65, 74).

3.2. Zorunlu Göç Sürecinde Kadın

Zorla yerinden edilme olgusu, küresel çapta giderek artmakta olan bir insan hakları ve insani yardım krizine dönüşmektedir. BMMYK'nın 'Zorla Yerinden Edilmede Küresel Eğilim 2024' raporuna göre, dünyada zorla yerinden edilen kişi sayısı 120 milyona ulaştığı ve bu sayının son 12 yıldır kesintisiz olarak arttığı söylenebilmektedir (İktibas Dergisi, 2024). Önceki araştırmalar, bu grubun yaklaşık %50'sinin kadın ve kız çocuklarından oluştuğunu göstermektedir. Yerinden edilme sürecinde kadınlar, toplumsal cinsiyet temelli zorluklarla karşı karşıya kalmakta ve bu durum göç deneyimini erkeklere kıyasla farklılaştırmaktadır.

Bu bağlamda kadınların göç sürecindeki rolü, tarih boyunca değişim göstermiştir. Ravenstein'in göç yasaları, kısa mesafede kadınların erkeklere kıyasla daha fazla göç ettiğini ve uluslararası göçte erkeklerin çoğunlukta olduğunu ortaya koyarak, kadınları göç çalışmalarına dahil eden ilk teorik çalışmalardır (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2020, s. 19). Bununla birlikte, 19. yüzyıla kadar kadınlar, göç eden erkeklerin yanında, pasif ve edilgen bireyler olarak değerlendirilmiş ve genellikle evin reisi olan erkeklerin göç eden kişiler olduğu kabul edilmiştir.

1970'lere kadar göç yazınında kadınların rolü büyük ölçüde ihmal edilmiş, edilgen ve geride kalan bireyler olarak değerlendirilmiştir. Kadını merkeze alan göç çalışmaları, ilk defa 1975 ve 1980 yıllarında düzenlenen Birleşmiş Milletler Kadınlar Üzerine Dünya Konferansı ve Kadınların On Yılı Üzerine Dünya

Konferansında gündeme gelmiştir. 1980 sonrası ise göç eden kadınların iş yaşamı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi konular göç araştırmalarının merkezine yerleşmiştir. Erken dönem feminist göç çalışmaları, sürecin kurbanı veya mağduru olarak, göç ettikleri ülke ekonomisine katkıları ve maruz kaldıkları cinsel şiddet bağlamlarında kadınları ele almıştır (Şeker ve Uçan, 2016, s. 205). Son yıllarda kadınların göç sürecindeki aktif rolleri vurgulanmış ve göçün feminizasyonu gündeme gelmiştir.

Kadınların göç sürecinde görünürlüğünün artması, küresel çapta ekonomik eşitsizlikler, neoliberal politikalar, yoksulluk ve çatışmalar gibi faktörlerin etkisi ile göç eden kadın sayısındaki yükseliş doğrudan bağlantılıdır (Şeker ve Uçan, 2016, s. 206). Kadınların göç deneyimleri, toplumsal cinsiyet normları ve güç ilişkileri çerçevesinde şekillenmekte olup, onları erkeklerden farklı göç etme motivasyonları ve sonuçları ile karşı karşıya bırakmaktadır. Göç eden kadınların toplumsal ve ekonomik engellerle yüzleşmeleri, göç politikalarının kadınların özgül ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak düzenlenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (Erdoğan, 2022, s. 609).

Kadınlar, ekonomik zorunlulukların yanı sıra savaş, çatışma, kıtlık, insan hakları ihlalleri gibi nedenlerle göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Bunun yanında, toplumsal baskı, geleneksel kadın rollerinin dayatılması ve şiddet gibi sosyal faktörler de kadınların göç sürecine dahil olmasına neden olmaktadır (Anker, 2002, s. 6). Son kırk yılda göçün kadınlaştığına dair artan kanıtlar, kadın göçmenlerin hem ekonomik gerekliliklere yanıt veren hem de kültürel uyum sürecinde dışlanma ile mücadele eden bireyler olarak daha derinlemesine incelenmesi gerektiğini doğrulamaktadır. Göç eden kadınlar, sıklıkla sosyal yaşamdan izole edilmiş, ekonomik bağımsızlıktan yoksun ve erkeklere bağımlı bir yaşam sürmektedirler. Göçle birlikte sosyal destek mekanizmalarını kaybetmeleri, yeni bir ülkede şiddet ve baskılara karşı savunmasız kalmalarına neden olabilmektedir. Kadınların göç sürecinde yaşadığı mağduriyetler, toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği dezavantajlarla birleşerek daha da derinleşmektedir (MAZLUMDER, 2014, s. 22, 31-36). Dolayısıyla kadınlar, zorunlu göç sürecinde yalnızca yerinden edilmenin doğurduğu olumsuzluklarla değil, aynı zamanda cinsiyet temelli şiddet ve

ayrımcılıkla da mücadele etmektedir.

Savaş ve çatışma ortamları, insanların fiziksel ve ruhsal sağlıklarını ciddi şekilde etkileyen süreçlerdir. Bu tür krizlerde şiddete uğrama, aile bireylerini kaybetme, fiziksel zarar görme ve işkence gibi travmatik deneyimler yaygın olarak görülmektedir. Yapılan araştırmalara göre, kadınların %35'i savaş nedeniyle en az bir yakını kaybetmiş, %28'i ise iç çatışmalarda bir yakınının yaralandığını belirtmiştir. Kadınların, savaş ve politik nedenlerle göç ettiklerinde, erkeklere kıyasla daha farklı ve ağır cinsel travmalara maruz kaldıkları bilinmektedir. Bosna Hersek Savaşı sırasında Avrupa'da 20.000 Müslüman kadının tecavüze uğradığı raporlanmıştır (UNHCR, 2003).

Göç sürecindeki kadınların maruz kaldığı şiddet ve ayrımcılık, küresel ölçekte derinleşen bir sorun olup, göçün her aşamasında farklı boyutlar kazanmaktadır. Mülteci kadınlar ve kız çocukları, savaşlar, çatışmalar, zorunlu göçler ve sığınma süreçlerinde kendilerine özgü ve ağır koruma sorunlarıyla karşı karşıya kalırlar. Toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, şiddet ve istismar, mültecilik döngüsünün her aşamasında onların hayatını tehdit edebilir. Fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet, insan kaçakçılığı, zorla çalıştırılma ve fuhşa sürüklenme, temel haklara erişim kısıtlılıkları gibi sayısız zorluk, mülteci kadınların yaşam mücadelesini daha da ağırlaştırır.

Mülteci kadınlar, kaçış öncesinde ve sırasında taciz, cinsel saldırı ve işkenceye maruz kalabilirler. Sığınma ülkelerinde ise benzer riskler devam eder; otorite sahiplerinin istismarı, aile içi şiddet, kamplardaki güvensiz ortamlar ve temel hizmetlere erişimde yaşanan eşitsizlikler hayatlarını zorlaştırır. Geri dönüş süreçlerinde, eski toplumsal baskılar ve zararlı geleneksel uygulamalar yeniden ortaya çıkabilir; mülteci kadınlar cinsel zorbalıkla karşılaşabilir, kaynaklara erişimden dışlanabilir ve topluma entegrasyonlarında engellerle mücadele etmek zorunda kalabilirler.

Özellikle yalnız kadınlar, refakatsiz kız çocukları, travma geçirmiş veya ruh sağlığı bozuk mülteci kadınlar, cinsel şiddet mağdurları, LGBTİ+ bireyler ve gözetimdeki kadınlar bu risklere daha açık hale gelirler. Mülteci kamplarında ise,

yetersiz barınma koşulları, güvenli olmayan tuvaletler, eksik ışıklandırma gibi temel sorunlar kadınlar için büyük tehlikeler yaratır. Kadın mültecilerin topluluk içerisinde yeterince temsil edilmemesi, karar alma mekanizmalarından dışlanmaları ve temel haklara erişim konusunda yaşanan ayrımcılıklar, onların güçsüzleştirilmesine ve istismar edilmelerine yol açabilir.

Mülteci kadınların korunması, sadece fiziksel güvenliklerini sağlamakla sınırlı değildir; onların ekonomik, sosyal ve hukuki haklarına erişimlerini garanti altına almak ve özgürlüklerini korumak da hayati önemdedir. Kampların kadınların ihtiyaçlarına duyarlı şekilde tasarlanması, sağlık hizmetlerine erişimin artırılması, eğitim ve meslek edindirme programlarının güçlendirilmesi gibi adımlar, mülteci kadınların maruz kaldıkları riskleri azaltabilir. Aynı zamanda, toplumsal farkındalığın artırılması ve mülteci kadınları güçlendirecek politikaların hayata geçirilmesi, bu mücadelede önemli bir rol oynar. Kadın mültecilerin yaşadığı sorunlar, sadece insani bir kriz değil, aynı zamanda toplumsal adalet ve eşitlik meselesidir. Koruma önlemleri ne kadar güçlendirilirse, kadınların hayatta kalma ve kendilerini yeniden inşa etme süreçleri de o kadar sağlıklı ve güçlü olur (UNHCR, 2017).

Türkiye’de gerçekleştirilen bir araştırmada Suriyeli göçmen kadınların yoğun şekilde duygusal ve fiziksel şiddete maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Bu kadınların büyük bir bölümü hakaret, tehdit, aşağılama gibi duygusal şiddete uğrarken, azımsanamayacak bir kısmı fiziksel şiddete de maruz kalmaktadır. Ancak, bu kadınların çok küçük bir bölümü yaşadıkları şiddeti yasal mercilere bildirebilmekte, çoğu yalnızca yakın çevresiyle paylaşmakla yetinmektedir. Dil bariyerleri ve sosyal dışlanma, kadınların kendilerini ifade etmesini zorlaştırarak yardım taleplerini engellemektedir (Özvarış vd., 2019, s. 36-37).

Göç süreci, bireylerin ruh sağlığını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Son 20 yılda küresel ölçekte artan savaşlar ve çatışmalar, birçok insanı zorla yerinden etmiş ya da mülteci olarak yaşamaya mecbur bırakmıştır. Yapılan araştırmalar, yerinden edilmiş veya mülteci olan bireylerde depresyon, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), psikoz ve diğer anksiyete bozukluklarının

yaygınlaştığını göstermektedir (Başterzi, 2017, s. 385). Göçmen kadınlar, yalnızca savaş sırasında değil, yerleştikleri ülkelerde de çeşitli risklere maruz kalmaktadır. Avustralya’da Iraklı, Sudanlı, Etiyopyalı, Bosnalı, Sırp ve Hırvat mülteci kadın ve erkeklerle yapılan odak görüşmeleri, göç sürecinin kadınlara yönelik şiddeti artırdığını ortaya koymuştur. Özellikle aile içi şiddet, göç sonrası daha belirgin hale gelmektedir. Şiddet uygulayan erkeklerin çoğu, çatışma ve savaş ortamlarında bulunmuş, şiddeti meşrulaştıran bir kültürel yapının içinde yetişmiş bireylerdir. Bu durum, onların fiziksel zarar verme eğilimlerini artırarak, kadına yönelik şiddetin yoğunlaşmasına sebep olmuştur (Rees ve Pease, 2007).

Yürütülen etnik temizlik ve soykırım politikalarında kadınların sistematik olarak hedef alınmaları, savaşların toplumsal cinsiyet boyutunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bosna’da kadınların kamplarda cinsel saldırıya uğramaları ve Ruanda’da kadınların kasten HIV/AIDS virüsüyle enfekte edilmeleri, savaş dönemlerinde kadınların maruz kaldığı şiddetin somut örnekleridir (Rehn ve Sirleaf, 2002).

Göç eden kadınlar, sadece şiddet değil aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliği kaynaklı hak ihlalleriyle mücadele etmekte ve göç sonrası uyum sürecinde ciddi zorluklarla yüzleşmektedirler. Somali ve İran’dan göç eden kadınların deneyimleri bu durumun somut örneklerini ortaya koymaktadır. Buz (2007, s. 44-45), yaptığı çalışmada Somali’deki şiddetin sıradanlaşması, kadın sünneti, tecavüz gibi ciddi insan hakları ihlallerinin kadınları kaçışa mecbur bırakırken, göç sürecinde de sosyal dışlanma ve ekonomik belirsizliklerin yaşandığını elde ettiği veriler ile ortaya koymuştur. Benzer biçimde İran’dan gelen kadınların, eğitilmiş ve meslek sahibi olmalarına rağmen göç sonrası düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kaldıkları, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıkla mücadele ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Genel olarak incelendiğinde, kadınların göç süreçlerinde karşılaştıkları şiddet ve ayrımcılığın çok boyutlu olduğu görülmektedir. Bu durum hem uluslararası insan hakları bağlamında hem de toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden ele alınarak değerlendirilebilecek bir meseledir.

Göçmen kadınlar, geleneksel rollerinin dışına çıkarak yeni yaşam alanlarında geçimlerini sağlamak için istihdam sürecine katılmak zorunda kalabilmektedir. Göç ettikleri ülkelerde toplumsal cinsiyet normları doğrultusunda kadınlara yönelik mesleklerde çalışmaları daha yaygın görülmektedir. Örneğin, nitelikli iş gücü olarak tanımlanabilecek mesleklerde deneyimli olsalar bile, göç ettikleri ülkelerde sıklıkla ev içi hizmetlerde, çocuk ve yaşlı bakımında iş bulmaktadırlar (Etiler ve Lordoğlu, 2015, s. 92). Sadece ev ve bakım hizmetlerinde değil, turizm, eğlence ve fuhuş sektörlerinde de çalışmak zorunda kalabilmektedirler. Özellikle düşük gelir düzeyine sahip kadınlar, göç öncesinde çalışmamış olsalar bile ekonomik zorluklar nedeniyle kayıt dışı ve düşük statülü işlerde uzun saatler çalışmak durumunda kalmaktadır. Gaziantep'te yaşayan Suriyeli kadınlar üzerine yapılan araştırmalarda, ataerkil aile yapısından gelen kadınların, kendi ülkelerinde çalışmanın yaygın olmadığını ancak geçim sıkıntısı nedeniyle işgücüne katılmak zorunda olduklarını belirttikleri görülmektedir (Uçar, 2020, s. 45-47).

Yoksulluk nedeniyle gıdaya erişemeyen kadınların zaman zaman cinsel şiddete göz yummak zorunda kaldıkları ve insani yardım dağıtımlarında ayrımcılığa uğradıkları görülmektedir (Jansen, 2006, s. 139). Tüm bu gerçekler, savaş ve yerinden edilme süreçlerinin cinsiyete dayalı etkilerini gözler önüne sermekte ve çatışma sonrası yeniden yapılanma sürecinde kadınların yaşadığı eşitsizlikleri yansıtmaktadır.

Göç eden kadınların iş hayatında karşılaştıkları en büyük sorunlar arasında dil bariyeri, mesleki yetersizlikler ve kültürel uyum süreçlerindeki zorluklar yer almaktadır. Göç edilen ülkede yerel dili yeterince bilmemek, sosyal adaptasyon sürecini zorlaştırmakta aynı zamanda istihdam, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde ciddi sıkıntılar yaratmaktadır (İnsan Hakları ve Sığınmacılar için Dayanışma Derneği, 2014).

Dil yetersizliği ve mesleki eksiklikler nedeniyle göçmen kadınlar genellikle kayıt dışı sektörlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum, onların ekonomiye katkı sağlamalarına sebep olsa da aynı zamanda sömürüye açık bir hale

getirmektedir. Kayıt dışı çalışmanın, düşük ücret, ağır çalışma şartları ve işveren suistimalleri gibi riskleri bulunmaktadır. Ev içi hizmetlerde çalışan kadınlar için en büyük risklerden biri, işverenlerin pasaportlarına el koyması ve özgürlüklerini kısıtlayıcı uygulamalara maruz kalmalarıdır. Yasal düzenlemeler, göçmenlerin çalışma ve oturma izni alma süreçlerini işverenlerine bağımlı kılmakta, bu durum da onların güvencesiz bir şekilde çalışmalarına neden olmaktadır (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2020, s. 27-28). Göçmen kadınlar hem aile içinde hem de kamusal alanda toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele etmektedirler. Yasal güvencelerinin yetersizliği nedeniyle, ülkenin yerli vatandaşları kadar kendilerini ifade edememekte ve çalışma hayatında daha düşük statülü işlere yönlendirilmek zorunda kalmaktadırlar.

Sosyal uyum süreci, göçmenlerin yerel toplumla kurdukları ilişkilere bağlı olarak şekillenmektedir. Kültürel farklılıklar, göçmen kadınların toplumla bütünleşmesini zorlaştırırken, karşılıklı anlayış ve saygının eksik olduğu durumlarda sosyal dışlanmaya yol açabilmektedir. Göç edilen ülkenin yerel halkı ile göçmenler arasında sağlıklı iletişim kurulması, entegrasyon sürecini hızlandırmak açısından büyük önem taşımaktadır (Perşembe, 2009; 256).

Dil bariyeri nedeniyle yaşanan iletişim eksikliği zamanla ön yargıya dönüşebilmekte ve bu da göçmen kadınların topluma katılımını daha da zorlaştırabilmektedir (Nasirova, 2014; 105). Bununla birlikte, annelik rolü gereği hem kendi etnik kültürlerini hem de göç edilen ülkenin kültürel normlarını çocuklarına aktarma sorumluluğunu üstlenmektedirler. Sosyal destek eksikliği nedeniyle göçmen kadınlar, çoğu zaman topluma tam olarak entegre olamadan izole bir hayat sürmektedirler (Ataca ve Berry, 2002). Zorunlu göç sürecinde kadınların karşılaştığı zorluklardan biri, annelik rolünün getirdiği ek sorumluluklardır.

Dünya genelinde 2021 yılı itibarıyla 1 milyona yakın çocuk mülteci olarak dünyaya gelmiştir. 2018-2020 yılları arasında mülteci olarak doğan çocukların sayısı yıllık ortalama 290,000 ile 340,000 arasında değişmektedir (Başkan, 2022, s. 120). Kadınlar, çocuk bakımına harcadıkları zaman nedeniyle çalışma hayatına ve

sosyalleşmeye erkek mültecilere kıyasla daha az vakit ayırabilmektedir.

Göçmen kadınların yaşadığı zorlukların üstesinden gelmek için dil eğitimi, istihdam fırsatlarının artırılması ve sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi gibi çeşitli politikaların uygulanması ve kadınların karşılaştıkları cinsiyet temelli sorunların çözümü için daha eşitlikçi ve kapsayıcı politikalar benimsenmesi, yerel halk ile göçmenler arasındaki sosyal uyum süreçlerini desteklemeye yardımcı olabilir.

Göç süreci analiz edildiğinde, kadın göçmenlerin insan ticareti riskine karşı savunmasız hale geldiği görülmektedir. Tarih boyunca farklı biçimlerde varlığını devam ettiren insan ticareti olgusu, günümüzde modern kölelik olarak tanımlanan küresel bir suç halini almıştır. İnsan ticareti, bireylerin zorla veya aldatma yoluyla kendi iradeleri dışında istismara maruz kalmalarını içeren ciddi bir suçtur. Bu süreç, fiziksel baskı, tehdit, kandırma, hile veya kişinin savunmasız durumundan faydalanma gibi yöntemlerle gerçekleşebilir. Ayrıca, bir kişinin üzerinde yetkisi olan bireylerin çıkar sağlama amacıyla rızasını temin etmesi de bu suça zemin hazırlayabilir. Mağdurlar genellikle zorla çalıştırılır, yasa dışı faaliyetlere yönlendirilir ya da farklı şekillerde sömürülür. İnsan ticareti, insanların bir yerden başka bir yere taşınmasını, alıkonulmasını veya başka kişilere devredilmesini kapsayarak küresel çapta insan haklarını ihlal eden büyük bir sorun olarak kabul edilir. Bu suçun önlenmesi ve mağdurların korunması için uluslararası iş birliği ve bilinçlendirme çalışmaları büyük önem taşımaktadır (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2022, s. 11).

Özellikle kadın göçmenler, göç süreçlerinde insan tacirlerinin hedefi haline gelerek çeşitli mağduriyetler yaşamaktadır. Bu mağduriyetler; insan kaçakçılığı, aldatma, zorlama, kandırma, cinsel sömürü gibi suçları içermektedir. Katı göç politikaları nedeniyle bireysel hareket özgürlüğü kısıtlanan kadınlar, aracılara başvurmak zorunda kalmakta ve bu durum onların suç ağlarının içine çekilmesine yol açmaktadır (Şeker ve Uçan, 2016, s. 209).

BM raporlarına göre, dünya genelinde insan kaçakçılığı mağdurlarının %71'i kadın ve kız çocukları olup, bu durum göç sürecinde kadınların yüksek risk

altında bulunduğunu ortaya koymaktadır (UNODC, 2018; 54). Göçmen kadınların hedef alınmasının temel nedenleri arasında, dil eksikliği ve hukuki bilgiye erişim konusundaki yetersizlikler yer almakta, bu durum kendilerini savunmalarını zorlaştırmaktadır (Çoşkun, 2014, s. 196-197).

Özellikle eğlence sektörünün genişlemesi ve seks işçiliğinin ekonomik bir alan olarak görünürlüğünün artması, kadınların bu sektörlerde sömürüye açık hale gelmesine neden olmaktadır. İnsan ticaretine maruz kalan bireyler genellikle kendilerini ülkeye getiren kişi veya organizasyonlara borçlandırılarak çalışma zorunluluğu altına alınmakta ya da seks ticaretinin bir parçası haline getirilmektedir (Tepecik, 2013, s. 916). Bunun yanı sıra zorla dilendirme, zorla evlendirme ve organ ticareti gibi farklı sömürü biçimleri de göçmen kadınların karşı karşıya kaldığı tehditler arasında yer almaktadır (Kurt, 2011, s. 22).

Kadın göçmenlerin insan ticareti mağduriyetine açık hale gelmeleri, sadece bireysel suçlarla değil, aynı zamanda devletlerin göç politikalarıyla da doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, göçmen kadınların korunmasına yönelik kapsayıcı politikalar geliştirilmesi ve bu suç ağlarının önlenmesine yönelik ulusal ve uluslararası iş birliklerinin güçlendirilmesi mağduriyetlerin azalmasına sebep olabilir. Göç süreçlerinin kadınlar için daha güvenli hale getirilmesi, insan ticareti ile mücadelede temel adımlardan biri olarak görülebilir.

Kadınların göç sürecinde yaşadığı zorluklardan biri de barınmadır. Mülteci kadınların önemli bir bölümü geçici barınaklarda, tamamlanmamış binalarda veya çadırlarda yaşamaktadır. Kadınların büyük çoğunluğunun ev hanımı olduğu göz önüne alındığında, barınma koşullarının iyileştirilmesi onların sosyal hayata katılımını etkileyen kritik bir faktördür (AFAD, 2014b, s. 28, 42). Bununla birlikte, barınma biçiminin toplumdan dışlanmaya neden olabileceği ve kadınların ekonomik hayata katılımını sınırlayabileceği söz konusudur.

Yine savaş ve çatışma bölgelerinde ve göç eden ailelerde çocuk yaşta evlilik oranları sosyal, ekonomik ve güvenlik kaygıları sebebiyle artmaktadır. Örnek olarak, Türkiye’de Suriyeli mülteci kadınların maruz kaldıkları toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın en belirgin biçimlerinden birinin erken yaşta ve zorla evlilikler

olduğu görülür. Çocuk yaşta evlilikler, savaşın yarattığı güvensizlik ortamı nedeniyle aileler tarafından bir korunma ve ekonomik güvence aracı olarak görülmektedir. Aileler, kız çocuklarını evlendirerek yeni aile bağları kurmayı ve ekonomik sorunlarına çözüm bulmayı amaçlamaktadır (Çakır ve Karabacak, 2018, s. 22). Göç eden aileler, kıt kaynaklarını paylaşmak yerine kız çocuklarını evlendirme eğiliminde olup, bu durum hem ekonomik kazanç hem de sosyal güvence sağlama amacı taşımaktadır.

Çatışma ortamında yaşanan göç ve güvenlik kaygısı, erken yaşta evliliklerin daha da yaygınlaşmasına neden olmuştur. Göçmen kadınların karşılaştığı en büyük sorunlardan biri zorla evlilik ve çok eşliliğidir. Evlilikler genellikle komisyoncular aracılığıyla gerçekleşmekte, küçük yaşta kızlar ticari meta gibi kullanılmakta ve genellikle kısa süreli olmaktadır (Mazlumder, 2014, s. 46). Resmi kayıtlarda yer almayan bu tür evlilikler, kadınların ve çocukların mağduriyetini artırmakta, boşanma oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Türkiye’de yapılan araştırmalarda, Kilis’teki boşanmaların %20’sinin bu tür resmi olmayan evliliklerden kaynaklandığı belirtilmiştir (Oytun ve Gündoğar, 2015, s. 16). Göçmen nüfusun sosyal entegrasyonunun güçlendirilmesi ve çocukların eğitim süreçlerine kesintisiz erişimlerinin sağlanması, çocuk yaşta evliliklerin azaltılmasında önemli bir rol oynayabilir.

3.3. Mülteci Kadınların Söylemlerdeki Temsili

Zorunlu göç, bireylerin yaşamlarını derinden etkileyen bir olgu olarak özellikle kadınlar açısından çok katmanlı bir süreçtir. Kadın mülteciler hem göç olgusunun genel zorluklarıyla hem de cinsiyete dayalı eşitsizliklerin getirdiği ek engellerle mücadele etmek zorundadır. Göç eden kadınların içinde bulunduğu yeni toplum tarafından nasıl algılandıkları ve toplumsal söylemde nasıl konumlandırıldıkları, onların sosyal, ekonomik ve kültürel katılım süreçlerini doğrudan şekillendiren unsurlardan biridir. Fairclough (2001, s. 17), dilin toplumsal farklılaşmanın bir ürünü olduğunu ve toplumun yapısına göre şekillendiğini ifade etmektedir. Dil, yalnızca iletişim aracı değil, aynı zamanda güç ilişkilerini yansıtan

ve toplumsal gerçekliği şekillendiren bir mekanizmadır. Mülteci kadınlara yönelik oluşturulan söylemler, onların toplum içindeki hareket alanlarını ve kimliklerini doğrudan belirlemektedir.

R  thzel (1997, s. 59), söylemin sosyal gerçekliği inşa eden bir toplumsal pratik olduğunu vurgulayarak, mülteci kadınlarla ilgili söylemlerin hem derin yerleşik toplumsal kanaatlerin bir yansıması hem de toplum içinde kadınlığın inşasını şekillendiren bir araç olduğunu ifade eder. R  thzel, ırkçılık ve cinsiyetçiliğin bireysel fikirlerden ibaret olmadığını, baskının toplumsal yapıya dönüşmüş h  li olduğunu öne sürmektedir. Toplumsal yapılar, bireylerin gündelik yaşamlarındaki sürekli üretim ve yeniden üretim olmaksızın varlığını sürdüremez. Bu bağlamda mülteci kadınların imgesi, hem toplumun geçmişten gelen derin yapısal kodlarının bir yansımasıdır hem de bu kodların sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Mülteci kadınlar, toplumsal söylemin edilgen nesneleri olarak konumlandırılmaktadır.

Zorunlu g    c sürecinde mülteci kadınların karşılaştığı en büyük engellerden biri, kolektif hafızaya erişimlerinin sınırlandırılmasıdır. Bir bireyin geçmişiyle kurduğu bağ, kimlik inşası açısından büyük bir önem taşır. Mülteciler, geçmişi birlikte inşa ettikleri topluluklardan koparken, aynı zamanda hafızalarına ait unsurları da geride bırakmaktadırlar. Bu durum, kaçınılmaz olarak kimlik inşasında bir belirsizlik yaratır. Mülteci kadınlar için bu süreç, dil bariyerleri, kültürel engeller ve sosyal dışlanma gibi faktörlerle daha karmaşık bir h  le gelir. (Başkan, 2022, s. 126- 127).

Gramsci (1971, s. 9), her insanın profesyonel faaliyetler dışında belirli düzeyde entelektüel faaliyetlerde de bulunduğunu belirterek entelektüel faaliyetlerin bireyin dünya g  r    n  u şekillendirdiğini ve toplumla kurduğu ilişkiyi belirlediğini savunmaktadır. Ancak bu entelektüel potansiyelin hayata geçirilebilmesi için bireyin toplumsal ilişkilere katılımı ve kamusal alanda var olması gerekmektedir. Mülteci kadınların dil yetersizliği nedeniyle kamusal alandan dışlanması, onların kendi hakikatlerini inşa eden kurucu özneler olmalarını zorlaştırmakta, dışarıdan oluşturulan söylemlerin edilgen nesneleri haline

gelmelerine neden olmaktadır.

Göç ettikleri ülkede çalışma fırsatları genellikle erkek mültecilere kıyasla daha sınırlı olan kadınlar, özellikle ailevi sorumluluklar ve toplumsal cinsiyet normları nedeniyle iş gücü piyasasına erişimde dezavantajlı konumda yer almaktadırlar. Yerleşik toplumlar içinde mülteci kadınların ekonomik olarak bağımsızlık kazanmaları, onların toplumsal görünürlüklerini artırabilecek önemli bir faktör olmasına rağmen, bu süreçte dil bariyeri, hukuki sınırlamalar ve ayrımcı politikalar gibi engellerle karşılaşmaktadırlar.

Zorunlu göçle birlikte mülteci kadınların kamusal alandaki konumları, toplumsal söylemler tarafından şekillendirilmektedir. Özellikle sosyal medyada yayılan nefret söylemleri, mülteciler hakkında olumsuz algılar yaratarak bu bireylerin toplumsal ilişkilerden dışlanmasına sebep olmaktadır (Kuş, 2016, s. 105).

Kadın ve erkek mültecilerin ev sahibi toplumun gözündeki konumları arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Erkek mülteciler, daha bağımsız ve özne olarak görülürken, kadınlar toplumun söylemleri içinde pasif ve bağımlı bir nesne olarak konumlandırılmaktadır. Özellikle aile birleşimi maksadıyla yapılan göçlerde kadınlar, kocasının veya ailesinin peşinden gelen bağımlı ve ikincil öge olarak görülmektedir (Şeker ve Uçan, 2016, s. 207). Mülteci kadınlar, toplumun derin yerleşik kanaatlerini yansıtan söylemler tarafından edilgen bir biçimde konumlandırılmakta ve bu konumun sürdürülmesini sağlayan mekanizmalara maruz kalmaktadırlar.

Mülteci kadınlara yönelik cinsel saldırılar çoğu zaman sözde meşrulaştırıcı söylemsel temeller üzerine oturtulmaktadır. Bu bağlamda değerlendirilebilecek söylemlerden biri, mülteci kadınların fuhuş ve ahlaki çöküşle ilişkilendirilmesidir (Ünal ve Doğan, 2020, s. 3316-3317). Böylece cinsel saldırının mağdurları, "saldırıyı hak eden – hak etmeyen" ayrımına tabi tutularak suçlanmakta, failler ise bu sınıflandırmayı göz önünde bulundurarak eylemlerinin meşru olduğu yanılgısına kapılmaktadırlar. Aynı zamanda mülteci kadınların geçici statüsünü vurgulayan ve onların toplum içindeki konumlarını belirgin bir şekilde ikincilleştiren alaycı dil de bu sürecin önemli bir parçasıdır. Yerli toplum tarafından dile getirilen "Sanki ev

sahibiymiş gibi bağıyor" ve "Sanki onlar bizim değil biz onların ülkesindeymişiz gibi davranıyor" gibi ifadeler (Saygın, 2020, s. 106-107), mülteci kadınların toplumsal ilişkiler kurmalarını ve toplum içinde kalıcı bir yer edinmelerini zorlaştırmaktadır. Bu söylemler, mülteci kadınların sürekli olarak ötekileştirilmelerine ve topluma dahil olmalarının engellenmesine yol açmaktadır.

Mültecilerle ilgili toplum içindeki söylemler üzerinde tehdit algısı ve korkunun belirleyici bir rolü olduğu söylenebilir. Tehdit algısı, yaklaşan bir risk veya zarar beklentisi olarak tanımlanır. Bu algı, bireysel güvenlik endişelerinden çalışma olanaklarına, kamu hizmetlerine ve gündelik yaşama kadar geniş bir yelpazede hissedilebilir.

Ev sahibi ülkenin vatandaşları, mültecilerin kendilerine has ihtiyaçlarını ve yaşam koşullarını daha yakından gözlemledikçe, kaynakların azalacağı ve toplumsal bütünlüğün zayıflayacağı yönünde kaygılar geliştirebilir. Bunun yanı sıra, geleneksel değerlerini koruma konusunda bir tür kontrol kaybı yaşadıklarını düşünebilirler (Cohen, 1979, Mandel, 1997; aktaran Başkan, 2022, s. 129). Bu durumun temelinde ise mültecilerin topluma uyum süreci ile birlikte mevcut düzenin bozulabileceğine dair korkular yatmaktadır.

Zorunlu göç, mülteci kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamlarını derinden şekillendiren bir süreçtir. Toplumsal söylemler, onların topluma katılımını belirleyen en önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dil bariyerleri, ekonomik bağımsızlık önündeki engeller ve toplumsal algılar, mülteci kadınların kimliklerini inşa etmelerini zorlaştırırken, onları edilgen bir konumda tutan yapıları pekiştirmektedir. Bu bağlamda, mülteci kadınların karşılaştığı ayrımcılığın bireysel önyargılarla sınırlı olmadığı, toplumsal yapılar tarafından desteklenen söylemlerle sürdürüldüğü açıktır. Sosyal dışlanma ve tehdit algısı gibi faktörler, mülteci kadınların toplumla kurdukları ilişkileri belirgin şekilde sınırlandırmaktadır. Bu nedenle, onların kamusal alanda varlık gösterebilmesi ve kendi hakikatlerini inşa edebilmeleri için toplumsal söylemlerin dönüştürülmesi büyük bir önem taşımaktadır.

3.4. Savaş, Şiddet ve Zorunlu Göçün Kadın Sağlığı Üzerindeki Etkileri

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre kadın sağlığı, yalnızca fiziksel iyilik hali değil; aynı zamanda ruhen ve sosyal açıdan tam bir iyilik durumu olarak tanımlanmaktadır. Savaş ve çatışma dönemlerinde yaşanan zorunlu göçlerin kadın sağlığı üzerinde ciddi olumsuz etkiler bıraktığı bilinmektedir. Savaş ve çatışma ortamları, kadınların ve kız çocuklarının sağlık hizmetlerine erişimini ciddi şekilde kısıtlamakta, onları fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan derinden etkileyen zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Özellikle, ailede erkek bireylerin yokluğu nedeniyle kadınlar, üzerlerine düşen ek sorumluluklarla başa çıkmak zorunda kalmaktadır. Bunun yanı sıra, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kadınlar, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamamakta ve aile içinde çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu olumsuzluklar arasında, travmatik göç süreçleri, uzun süren yasal statü belirsizliği, kültürel ve dil bariyerleri, beslenme ve diğer temel sosyal hizmetlere erişimde yaşanan sorunlar yer almaktadır (Tütmez, 2021, s. 133).

Araştırmalar, silahlı çatışmaların doğrudan ve dolaylı etkilerinin erkeklere kıyasla daha fazla kadının hayatını kaybetmesine neden olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, savaşın dolaylı etkilerinin, doğrudan etkilerden daha yıkıcı olduğu belirlenmiştir. Kadın sağlığı üzerindeki en büyük risk faktörleri arasında; gıda ve suya erişimin kısıtlanması, sağlık ve hijyen koşullarının kötüleşmesi, zorla yerinden edilme oranlarının yükselmesi, aile içi baskı ve bölünme ile artan şiddet yer almaktadır. Kaynakların kıt olduğu durumlarda erkeklere öncelik tanınması sıkça rastlanan bir durumdur. Gıda, kaynak ve hizmetlere erişimde yaşanan cinsiyet temelli ayrımcılık, kadınların sağlık ve güvenlik risklerini artırarak ölümcül sonuçlara yol açabilmektedir (Mazurana ve Proctor, s. 17).

Zorunlu göç süreçleri, özellikle kadınları ve çocukları daha büyük sağlık riskleriyle karşı karşıya bırakmaktadır. Kadınlar, savaşın ve zorunlu göç sürecinin getirdiği travmalar nedeniyle psikolojik desteğe büyük ölçüde ihtiyaç duymaktadır.

Sınır geçişlerinde silahlı glerin müdahaleleri, çatışma ortamında kalma ve zorlu doğa koşullarında hareket etme gibi durumlar, kadınlar üzerinde ağır travmatik etkiler bırakmıştır (Cankurtaran ve Albayrak, 2019, s. 98). Çatışma sonrası yerinden edilen nüfuslar, genellikle sağlıksız ve güvensiz barınma koşullarına mahkm olmaktadır. Sağlık altyapısının yetersizliği, dil bariyerleri, düşük sosyoekonomik düzey ve sağlık hizmetlerine erişim engelleri nedeniyle göçmen kadınlar, doğurganlık süreçleri açısından daha fazla zorluk yaşamaktadır (MAZLUMDER, 2013). Anne adaylarının temel sağlık hizmetlerine ulaşamaması hem anne hem de bebek sağlığını ciddi ölçüde tehdit etmektedir.

Göçmen kadınların üreme sağlığı, yaşadıkları koşullar nedeniyle pek çok risk faktörünü barındırmaktadır. Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, istismar, ocuk yaşta zorla evlilik, adölesan gebelik, doğum öncesi ve sonrası bakım eksiklikleri, doğum komplikasyonları, düşük doğum ağırlıklı bebekler ve erken doğum gibi sorunlar sıkça görülmektedir. Aile planlaması hizmetlerinden yeterince faydalanamayan göçmen kadınlar, istenmeyen gebelikler ve gebelik kontrollerinin yetersizliği gibi durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu süreçte maternal ve perinatal mortalite riskinin yüksek olduğu ve doğurganlık hızlarının görece daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Dikmen ve ark., 2019).

Bu bağlamda, özellikle cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine ulaşımın engellenmesinin, sağlık sorunlarını daha da artırdığı söylenebilir. Kontrasepsiyon ve güvenli kürtaj hizmetlerinin sağlanamaması, cinsel yolla bulaşan hastalıkların hızla yayılmasına neden olmakta ve kadınları sağlıksız koşullarda yaşamaya zorlamaktadır (Urdal ve Che, 2013, s. 496).

şahiner ve Akyüz'n (2010) yaptığı araştırma, kadınların eğitim seviyelerinin düşük olmasının üreme sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koymaktadır. Kadınların eğitim düzeyi arttıkça doğum öncesi bakım alma oranları yükselmekte ve sağlık hizmetlerine erişimleri kolaylaşmaktadır. Aynı zamanda aile içi kararlarda eş uyumunun yüksek olduğu durumlarda, kadınların gebeliklerini daha planlı bir şekilde gerçekleştirdikleri belirlenmiştir (aktaran Atalay, 2019, s.32). Lübnan'daki Suriyeli mülteci kadınlar üzerinde yapılan bir araştırmada,

kadınların %37,8'inin adet düzensizliği, pelvik ağrı ve üreme yolu enfeksiyonları gibi sağlık sorunlarını bir arada yaşadığı belirtilmektedir. Ayrıca, bu kadınların büyük bir kısmının ekonomik bağımsızlıktan yoksun olduğu ve gelir kaynağı olarak eşlerini gördükleri tespit edilmiştir. Şiddete maruz kalan kadınların büyük bir kısmı sağlık hizmetlerinden faydalanamamış ve yalnızca küçük bir yüzdesi tıbbi yardım alabilmiştir (Masterson ve ark., 2014, s.3).

Oktay ve Es'in (2015) Türkiye'deki sığınmacı kadınlar üzerine yaptığı çalışmada da benzer şekilde, kadınların düşük eğitim seviyesine sahip olmaları ve ekonomik bağımsızlıklarının olmaması nedeniyle sağlık hizmetlerine erişimde büyük zorluklar yaşadıkları vurgulanmıştır. Kadınların sağlık sorunları sadece fiziksel değil, aynı zamanda sosyoekonomik faktörlerle de bağlantılıdır. Göçmen kadınların istihdama katılımı sınırlı olup, çoğu zaman ekonomik bağımsızlığa sahip olmadıkları görülmektedir. Eğitim seviyelerinin düşük olması ve iş bulma fırsatlarının azlığı, kadınların sağlık hizmetlerine erişimini de doğrudan etkilemektedir. Sağlık ve istihdam arasındaki bu ilişki, göçmen kadınların yaşam kalitesini belirleyen en önemli unsurlardan biri haline gelmektedir.

Sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan engeller, gebelik sürecini olumsuz etkileyerek, düşük doğum ağırlıklı bebekler, erken doğumlar ve doğum komplikasyonları gibi riskleri artırmaktadır. Türkiye'de yapılan bir araştırmaya göre, 2015-2018 yılları arasında Suriyeli göçmen gebelerin hastaneye hiç gitmeme oranı %22 iken, bu oran Türk vatandaşlarında yalnızca %3 olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde, doğum öncesi bakım hizmetlerinden faydalanmama oranı Suriyeli kadınlarda (%41) Türk kadınlarına (%7) göre oldukça yüksektir (Karbancıoğlu Cantürk, Dağlı ve Cantürk, 2019, s. 9). Avrupa'da yapılan araştırmalar da göçmen kadınların sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamadığını ortaya koymaktadır (Redshaw, 2015).

Dil bariyerleri ve kültürel farklılıklar hem sağlık çalışanları hem de göçmen hastalar açısından önemli iletişim problemleri doğurmaktadır. Türkiye'de birinci basamak sağlık hizmetlerinde görev yapan aile hekimleri, hastalarıyla yeterli iletişim kuramadıklarını ve tercüman desteğinin yetersiz olabileceğini

belirtmişlerdir (Cenkei ve Nazik, 2018, s. 295). İrlanda’da gerçekleştirilen bir araştırmada ise ebelerin göçmen kadınlara hizmet verirken dil ve kültürel farklılıklar nedeniyle zorlandıkları ifade edilmiştir (Tobin ve Murphy-Lawless, 2014, s. 162-164). Göç ettikleri ülkenin dilini konuşamayan ve işleri olmayan kadınların sağlık sisteminden faydalanma olasılıklarının düşük olduğu ifade edilirken öte yandan düşük gelirli ülkelere yüksek gelirli ülkelere göç etmiş olup ülkenin dilini konuşabilen kadınların kendi ülkelerinde mevcut olmayan imkanlardan yararlandıklarını da belirtmek gerekir.

Göçmen kadınların yaşadığı en büyük sağlık sorunlarından bir diğeri cinsel istismar ve şiddetle karşı karşıya kalmalarıdır. Hem fiziksel hem de psikolojik şiddet göçmen kadınların sağlığını olumsuz etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır (Adanu ve Johnson, 2009, s.180). Tarih boyunca savaş ve çatışma ortamlarında cinsel şiddet bir silah olarak kullanılmıştır. Cinsiyet temelli şiddet ve tecavüze uğrayan kadınlar, HIV/AIDS ve diğer cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, beslenme yetersizlikleri, istenmeyen ve yüksek riskli gebelikler, depresyon ve anksiyete gibi sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar (Kurtuldu ve Şahin, 2018).

Göçün psikolojik etkileri de göz ardı edilmemelidir. Göç süreciyle birlikte başlayan stres, kültürel farklılıkların fazla olduğu durumlarda daha da şiddetlenmektedir. Göç edilen ülkedeki yaşam koşullarına uyum sağlamaya çalışırken, bireyler önceki yaşamlarına duydukları özlem nedeniyle psikolojik sorunlar yaşayabilmektedir (Eğimli, 2011). Uzun süreli stres hem ruhsal hem de fiziksel sağlığı ciddi şekilde etkileyerek bireyleri hastalıklara daha yatkın hale getirmektedir.

Bulaşıcı hastalıklar da göçmen kadınların karşı karşıya olduğu önemli sağlık sorunlarından biridir. Yetersiz sağlık hizmetleri ve kötü yaşam koşulları göçmenleri; tüberküloz, solunum yolu enfeksiyonları, kızamık ve ishalli hastalıklara karşı daha savunmasız hale getirmektedir. Göçmenlerin aynı zamanda beslenme alışkanlıklarının genellikle yağ ve karbonhidrat ağırlıklı olduğu ve bu durumun özellikle kadınlarda yüksek beden kitle indeksine yol açtığı bilinmektedir

(Gümüş ve Bilgili, 2015, s. 64).

Göç ve savaş ortamında kadınların karşılaştığı beslenme sorunları, sağlıklarını doğrudan etkileyen kritik faktörlerden biridir. Beslenme eksiklikleri, özellikle çocuk sahibi kadınlar için ciddi sonuçlar doğurabilir. Sürekli hareket halinde olmak, yeterli ve dengeli beslenmeyi zorlaştırırken, gıda erişiminin sınırlı olması temel vitamin ve mineral eksikliklerine yol açmaktadır. Savaş ve göç nedeniyle yetersiz beslenme, kadınlar arasında demir eksikliği anemisi, iyot eksikliği, düşük doğum ağırlıklı bebekler ve büyüme geriliği gibi sağlık sorunlarına neden olmaktadır (Akın ve Özpınar, 2023; aktaran Tulumtaş ve Şimşek, 2024).

Göçmenlerin büyük bir kısmı, maddi olanaksızlıklar nedeniyle düşük kaliteli ve karbonhidrat ağırlıklı besinleri tüketmektedir. Protein, sağlıklı yağlar ve vitamin açısından eksik kalan bu diyet, bağışıklık sisteminin zayıflamasına ve hastalıklara karşı direncin düşmesine sebep olmaktadır. Yetersiz beslenen kadınlar anemi ve osteoporoz gibi hastalıklara daha yatkın hale gelirken, aşırı karbonhidrat tüketimi diyabet riskini artırmaktadır. Göçmen kadınların vücut kitle indeksleri incelendiğinde hem aşırı zayıflık hem de obezitenin yaygın olduğu görülmektedir. (Gümüş ve Bilgili, 2015, s. 65).

Göçmen kadınların karşılaştığı sağlık ve beslenme sorunları, onların hem fiziksel hem de psikolojik sağlıklarını ciddi şekilde etkilemektedir. Yapılan araştırmalar, göçmenlerin ve sığınmacıların yalnızca enfeksiyon hastalıkları açısından değil, aynı zamanda psikiyatrik hastalıklar açısından da yüksek risk taşıdığını ortaya koymaktadır. Göçmenlerin savaş ve şiddet ortamına maruz kalmaları, göç ettikleri ülkedeki belirsizlikler gibi faktörler travma sonrası stres bozukluğu riskini yaklaşık 10 kat artırmakta ve bunun sonucunda depresyon, kronik ağrı ve somatik şikayetler daha yaygın hale gelmektedir (Lindert ve ark., 2009 aktaran Tulumtaş ve Şimşek, 2024). Özellikle mülteci ve sığınmacı kadınlarda anksiyete, depresyon ve TSSB gibi psikiyatrik hastalıkların görülme sıklığı yüksek olup, bu durum göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişimini daha da zorlaştırmaktadır (Başterzi, 2017, s. 385).

Zorunlu göç süreci, kadınların sağlık durumunu çok yönlü şekilde

etkileyerek hem fiziksel hem de psikolojik sorunları beraberinde getirmektedir. Ekim 2023'ten bu yana Gazze'de yaşanan kriz, kadınların ve çocukların sağlık hizmetlerine erişimini ciddi şekilde kısıtlamıştır. Bombalamalar sonucu altyapının yok olması, su ve sağlık hizmetlerine erişimi neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Su kaynaklarının ciddi şekilde azalmasıyla kişi başına düşen günlük su miktarı 83 litreden yalnızca 2-9 litreye gerilemiştir. Sağlık altyapısı büyük zarar görmüş, 498 saldırıda 32 hastane hasar almış ve 110 sağlık tesisi etkilenmiştir. Bu süreçte 5500 hamile kadın doğum yapmış ancak yetersiz sağlık koşulları nedeniyle 1000 diyaliz hastası ve 130 prematüre bebeğin hayatı risk altına girmiştir. Kasım 2023 itibarıyla 2326 kadın ve 3760 çocuk hayatını kaybetmiş, toplam kayıpların %70'ini kadınlar ve çocuklar oluşturmuştur (Uçuk, 2025, s. 296). Bu insani kriz, göç eden ve savaş ortamında hayatta kalmaya çalışan kadınların karşılaştığı sağlık sorunlarının büyüklüğünü gözler önüne sermektedir.

Beslenme yetersizlikleri, bulaşıcı hastalıklar ve üreme sağlığına ilişkin engeller, göçmen kadınların genel sağlık durumunu olumsuz yönde şekillendirirken, psikolojik travmalar da bu sürecin ayrılmaz bir parçası hâline gelmektedir. Kadınların sağlık durumunu belirleyen en önemli faktörlerden biri, eğitim ve ekonomik bağımsızlık düzeyidir. Bu unsurlar, doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetlerinden faydalanma oranlarını doğrudan etkileyerek sağlıklı yaşam koşullarına erişimi kolaylaştırmaktadır. Ancak göçmen kadınlar, dil bariyerleri, toplumsal cinsiyet normları ve ayrımcı uygulamalar nedeniyle sağlık sistemine dahil olmakta büyük zorluklar yaşamaktadır.

SONUÇ

Savaş kavramı, tarih boyunca farklı biçimlerde ortaya çıkmış ve toplumları derinden etkilemiştir. Savaş süreçleri ise toplumsal cinsiyet rolleri açısından özellikle kadın yaşamında köklü değişimler yaratmıştır. Bu çalışma, savaş ve zorunlu göç süreçlerinin kadınlar üzerindeki etkilerini toplumsal cinsiyet perspektifinden detaylı bir şekilde ele alarak, kadınların hem mağduriyetlerini hem de bu süreçlerde oynadıkları aktif rolleri ortaya koymayı hedeflemiştir. Araştırmanın temel problemi, savaşın yalnızca askeri ve siyasi bir olgu olmadığı, aynı zamanda psikolojik, sosyolojik ve ekonomik yönleriyle bireylerin yaşamlarını köklü bir biçimde değiştirdiğidir. Kadınların bu süreçlerdeki konumlarını ve tarih boyunca değişen rollerini anlamanın, savaş sonrası toplumsal iyileşme ve barış sürecinin sürdürülebilir olması açısından büyük önem taşıdığı düşünülmüştür. Kadınlar, savaş ve zorunlu göç süreçlerinde yalnızca etkilenmekle kalmamış, aynı zamanda direniş gösteren, mücadele eden, toplumu dönüştüren ve savaş sonrası barış inşasında kilit aktörler olarak rol almışlardır. Tarihsel olarak kadınlar savaş ekonomisinde, savaş hazırlık süreçlerinde, cephede ve savaş sonrası toplumların yeniden inşasında kritik roller üstlenmiştir.

Çalışma boyunca savaşın nedenleri, savaş süreçlerinde değişen toplumsal roller ve savaşın kadınlar üzerindeki farklı yönlerden etkileri ele alınmış, kadınların savaş ve zorunlu göç süreçlerindeki rollerinin nasıl evrildiği ortaya konulmuştur. Bunun yanında, savaş sonrası göç süreçlerinde kadınların yaşadığı zorluklar, mülteci kimliğinin kadınlar üzerindeki söylemsel etkileri, kadınların savaş sonrası toplumsal uyum sürecindeki etkinliği ve sağlık üzerindeki kalıcı etkileri de incelenmiştir. Savaşın kadınlar üzerindeki etkileri çok yönlü olup, onların toplumsal konumlarını, ekonomik bağımsızlıklarını, fiziksel ve psikolojik sağlıklarını derinden sarsmaktadır. Savaş sürecinde kadınların üstlendiği yeni roller, geleneksel toplumsal cinsiyet normlarını sorgulamaya açmakta ve kadınların toplumsal hayata daha aktif katılımını teşvik etmektedir. Kadınlar, savaşın getirdiği şiddet, zorunlu göç ve toplumsal belirsizlikler karşısında, geleneksel cinsiyet

rollerinin dışına çıkmaya zorlanırken aynı zamanda bu roller içinde sıkışmış bir konumda kalmaktadır. Bulgular, savaşın kadınları geleneksel rollerinden uzaklaştıran ancak aynı zamanda belirli sınırlamalar içinde yeni roller üstlenmelerine imkân tanıyan çift yönlü bir süreç sunduğunu ortaya koymaktadır.

Kadınlar tarih boyunca savaş süreçlerinde pek çok farklı rol üstlenmiştir. Geleneksel savaş anlayışında erkeklerin savaşan taraf olduğu ve kadınların evde destekleyici figürler olarak konumlandırıldığı görülse de tarihsel kayıtlar kadınların yalnızca pasif bir biçimde savaşın etkilerine maruz kalmadığını, bilakis bu süreçlerde cephede savaşan, direniş gösteren, istihbarat sağlayan ve savaş ekonomisini şekillendiren bireyler olarak aktif roller üstlendiğini ortaya koymaktadır. Kadınların savaş süreçlerindeki aktif rolleri şu alanlarda gözlemlenmektedir: Savaş ekonomisi içerisinde, kadınlar özellikle üretim süreçlerinde, iş gücüne daha fazla katılım sağlayarak savaş sırasında ekonomik istikrarın sağlanmasına yardımcı olmuşlardır.

Sanayi üretimi, tarımsal faaliyetler ve temel hizmet sektörlerinde kadınların varlığı savaş döneminde büyük ölçüde artmıştır. Cephe gerisinde istihbarat sağlayan, lojistik destek sunan ve sağlık hizmetleri veren kadınlar, savaş sürecinin başarılı yönetilmesi açısından kritik roller üstlenmiştir. Cephede savaşan kadınlar, özellikle gerilla savaşları ve direniş hareketlerinde etkin rol oynamış, geleneksel savaş anlayışını değiştiren figürler olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Kadınların savaş süreçlerindeki bu çok yönlü rolleri, toplumsal cinsiyet normlarını dönüştürerek, kadınların yalnızca savaş mağduru olmadığını, aynı zamanda savaşın aktif bileşenleri olduklarını göstermektedir.

Araştırma bulguları göstermektedir ki savaş, kadınlar için hem yıkıcı hem de dönüşüm sağlayan bir süreçtir. Savaş koşullarında kadınlar geleneksel bakım ve destek rollerini sürdürmeye zorlanırken, aynı zamanda ekonomik ve sosyal yaşamda daha görünür hale gelmektedirler. Ancak bu görünürlük her zaman kadınların güçlenmesi anlamına gelmemekte, aksine birçok durumda daha fazla kırılganlıkla sonuçlanmaktadır. Savaşın yıkıcı etkileri arasında en fazla dikkat çeken noktalardan biri kadınlara yönelik cinsel şiddet suçları ve insan hakları

ihlalleridir. Cinsel şiddet, savaşlarda bir silah olarak kullanılmış ve kadınların sistematik biçimde hedef alınmasına yol açmıştır. Cinsel şiddetin kadınlar üzerindeki fiziksel, psikolojik ve sosyolojik etkileri uzun yıllar boyunca devam etmektedir. Bu durum savaş sonrası rehabilitasyon süreçlerinde kadınların özel destek alması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kadınların savaş süreci ve sonrası yaşadığı travmalar, onların topluma yeniden adapte olmalarını zorlaştırmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurularak sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi atılacak önemli adımlar arasında görülmektedir.

Kadınların savaş süreçlerinde maruz kaldıkları tecavüz ve istismar suçları, yalnızca bireysel travmalar yaratmakla kalmamış, aynı zamanda kadınların toplumdaki konumlarını uzun vadeli olarak değiştiren ve toplumsal normları sorgulatan bir etki yaratmıştır. Bu bağlamda, savaşın kadınlar üzerindeki etkisi sadece fiziksel ve psikolojik değil, aynı zamanda sosyo-politik bir dönüşüm sürecini de beraberinde getirmektedir. Bu tür travmatik deneyimler, zorunlu göç sürecinde kadınların toplumsal kimliklerini ve rollerini yeniden tanımlamalarına yol açarken, onların hem bireysel hem de kolektif mücadele mekanizmaları geliştirmelerine neden olabilmektedir.

Savaşın kaçınılmaz sonuçlarından biri olan zorunlu göç, kadınların yaşamlarını çok yönlü biçimde etkilemektedir. Kadın mülteciler, savaş ve zorunlu göç süreçlerinde en kırılgan gruplardan biri olarak görülmektedir. Göç süreçlerinde kadınlar, fiziksel yer değiştirme sürecinin ötesinde, ekonomik bağımsızlık kaybı, toplumsal dışlanma, sağlık hizmetlerine erişim zorlukları ve mülteci statüsünün kadın kimliği üzerindeki etkileri gibi konularla yüzleşmek zorunda kalmakta ancak aynı zamanda bu durum mücadele mekanizmalarını geliştirmelerine de zemin hazırlamaktadır. Kadın mültecilerin savaş sonrası yaşadığı zorluklar şu şekilde özetlenebilir: Kadın mülteciler, savaş sonrası topluma yeniden adapte olma sürecinde ciddi sosyo-ekonomik engellerle karşılaşmaktadırlar. Mülteci statüsünün kadın kimliği üzerindeki söylemsel etkileri, onların toplumsal dışlanmaya maruz kalmasına neden olabilmektedir. Kadın mültecilerin ekonomik bağımsızlıklarını yeniden kazanmalarına yönelik sosyal destek politikalarının geliştirilmesinin sürece

katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kadınların göç süreçlerinde yaşadığı sorunlar, yalnızca bireysel travmalarla sınırlı değildir, aynı zamanda bu sorunlar kadın sağlığı üzerinde kalıcı etkiler bırakmaktadır. Savaş, şiddet ve zorunlu göçün kadın sağlığı üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulduğunda, bu süreçlerde kadınlara yönelik özel sosyal politikaların geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Kadınların mülteci olarak savaş sonrası topluma uyum sağlaması, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal barış açısından da kritik bir noktada yer almaktadır. Kadınların savaş ve göç sonrası süreçlerde nasıl yeniden yapılandıklarını anlamak, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle daha kapsayıcı politikalar geliştirmek açısından kritik bir önem taşımaktadır. Gelecekteki araştırmalar, savaş sonrası toplumlarda kadınların konumu, göç eden kadınların entegrasyon süreçleri ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik uzun vadeli etkiler üzerine daha derinlemesine analizler sunabilir.

Savaşın sona ermesi ile başlayan barış süreci, kadınların toplumsal yapı içerisinde üstlendikleri rollerin yeniden şekillenmesini gerektirmektedir. Kadınların savaş sonrası barış süreçlerinde aktif olarak rol alması, toplumsal barışın sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Kadınların barış müzakerelerine katılımı, savaş sonrası sosyal uyum sürecinin sağlıklı bir biçimde ilerleyebilmesi açısından kritik bir noktada yer almaktadır. Yalnızca savaşın mağdurları olarak değil, aynı zamanda toplumu yeniden inşa eden bireyler olarak bu süreçlerde etkin rol almalıdırlar. Kadınların barış sürecine katılımı sadece toplumsal iyileşme açısından değil, aynı zamanda ekonomik kalkınma, sosyal rehabilitasyon ve politik karar alma mekanizmalarına katılım süreçlerinde de büyük bir önem taşımaktadır. Kadınların bu alanlarda daha fazla yer almasının barış sürecinin uzun vadeli ve sürdürülebilir olmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalar, kadınların savaş sonrası toplumlarda nasıl konumlandığını, toplumsal normların nasıl yeniden üretildiğini ve bu süreçlerin uzun vadeli etkilerini daha derinlemesine inceleyebilir.

Sonuç olarak, savaş ve zorunlu göç süreçleri kadınların yaşamlarını derinden etkilemekte ve onları çok yönlü dönüşümlere zorlamaktadır. Kadınlar bu

süreçlerde yalnızca mağdur değil, direnen, mücadele eden ve toplumu dönüştüren bireyler olarak ön plana çıkmaktadır. Kadınların savaş sonrası toplumsal yapılanma süreçlerine etkin bir şekilde dahil edilmeleri, toplumsal barışın kalıcı olması adına gereklilik olarak görülmektedir. Kadınların savaş sonrası ekonomik kalkınma süreçlerinde yer almalarının toplumsal adalet mekanizmalarının güçlendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma, savaş ve zorunlu göç süreçlerinde kadınların deneyimlerini ele almakta ve bu süreçlerin toplumsal cinsiyet çerçevesinde nasıl şekillendiğini incelemektedir. Elde edilen bulgular, kadınların yaşadığı dönüşümlerin farklı boyutlarını ortaya koyarken, çeşitli konuların daha derinlemesine incelenmesi gerektiğine de işaret etmektedir. Çalışma, kapsamının genişliği, bulguların yorumlanması ve güncel veriler ile ilgili akademik literatüre katkı sağlamayı amaçlamakta ve belirli başlıkların daha detaylı araştırılmasının faydalı olabileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Adanu, R. M. K., & Johnson, T. R. B. (2009). Migration and women's health. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, 106(2), 179–181. <https://doi.org/10.1016/j.ijgo.2009.03.036>

Adivar, H. E. (1962). *Türk'ün ateşle imtihanı*. Can Yayınları.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2014b). *Türkiye'deki Suriyeli kadınlar*. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/17934/xfiles/turkiye_deki_suriyeli-kadinlar_-2014_2_.pdf

Agashe, A. (2021). Women in conflict. *International Journal of Humanities ve Social Science Studies*, 7(4), 55-61. DOI: 10.29032/ijhsss.v7.i4.2021.43-54.

Akademik Sunum. (2020). *Feminizm kuramları*. Akademiksunum. <https://akademiksunum.com/index.jsp?modul=document&folder=180a6aec2cb2303621bae81ec72b88e8e8508458>

Akça, G., & Vurucu, İ. (2016). *Savaş ve toplum*. Eğitim Yayınevi.

Aktaş, İ., & Uyanık, Z. (2016). Malatya Örneği: Kadın ve Erkek Kimliği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 6(1), 32-42.

Anker, D. E. (2002). Refugee law, gender, and the human rights paradigm. *Harvard Human Rights Journal*, 15, 133-154.

Ataca, B., & Berry, J. W. (2002). Psychological, sociocultural and marital adaptation of Turkish immigrant couples in Canada. *International Journal of Psychology*, 37(1), 13-26.

Atalay, E. (2019). *Savaş ve toplumsal cinsiyet: Suriyeli mülteci kadınların toplumsal cinsiyete dayalı kadın sağlığı sorunlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Aziz, A. (2025). *40 günü aşkın süren çile: Filistinli kadına istismar ve dayak*. [40 günü aşkın süren çile: Filistinli kadına istismar ve dayak](#)

Başkan, B. (2022). Zorunlu göç, toplumsal cinsiyet ve mülteci kadınlar. In B. Başkan & M. E. Kula (Eds.), *Uluslararası göç ve mültecilik* (ss. 115-134). Siyasal Kitabevi.

Başterzi, A. D. (2017). Mülteci, sığınmacı ve göçmen kadınların ruh sağlığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 9(4), 379-387. <https://doi.org/10.18863/pgy.280392>

Bayır-Aslan, Ş., & Güngör, F. (2020). Uluslararası sosyal çalışma bağlamında kadına yönelen savaş tecavüzleri ve kolektif etmenleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 578-603.

Bhasin, K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet Bize Yüklenen Roller* (A. Coşkun. Çev.). Kadav Yayınları.

Bilgin, Y., & Doğan, C. (2020). Çokkültürlülük bağlamında toplumsal cinsiyet açısından kadının yeri. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 112-120.

Buz, S. (2007). Göçte kadınlar: Feminist yaklaşım çerçevesinde bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 85-102.

Cankurtaran, Ö., & Albayrak, H. (2019). Suriye'den Türkiye'ye kadın olmak. In Ş. Özvarış, B., & Erdost, T. (Eds.), *Suriye'den Türkiye'ye kadın olmak*. Merdiven Yayın. [Merdiven Yayın](#).

Cenkci, Z., & Nazik, E. (2018). Sığınmacı ve mülteci kadınların yaşadığı sorunlar ve sunulan sağlık hizmetleri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(4), 293–299. [DergiPark](#)

Clausewitz, C. V. (2003). *Savaş üzerine* (Ş. Yalçın, Çev.). Eriş Yayınları.

Cockburn, C. (2013). Barış, ne zaman? Üç ülkede kadınların barış anlaşmaları sonrası deneyimleri: Kuzey İrlanda'da, Bosna Hersek'te ve İsrail-Filistin'de kadınların barış umutlarına ne oldu? (E. Sarıtaş, Çev.). *Fe Dergi*, 5(2), 26-37. http://cins.ankara.edu.tr/10_5.html

Çakır, E. H., & Karabacak, H. (2018). Mülteci kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık ve şiddetle mücadele. *Kadın Dayanışma Vakfı*.

Çakı, C., & Gülada, M. O. (2018). 2. Dünya Savaşı'nda kullanılan Sovyet propaganda posterlerinde coşku çekiciliği bağlamında kadınların temsili. *KTC Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(2), 157-176. <http://dergipark.gov.tr/ktc>

Çelik, H. (2020). Rahatlama birlikleri: Feminizm çerçevesinde bir analiz. *Alternatif Politika*, 12(3), 516-541.

Çelik, Ö. (2008). *Ataerkil sistem bağlamında toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin benimsenmesi* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.

Çimen, A. (2020). Gayrinizami harp nedir?.
<http://www.sessiztarih.net/2020/06/gayrinizami-harp-nedir.html>

Çoşkun, E. (2014). Türkiye'de göçmen kadınlar ve seks ticareti. *Çalışma ve Toplum Ekonomi Hukuk Dergisi*, 42(3), 185-206.

Dedeoğlu, S., & Ekiz Gökmen, Ç. (2020). Göç teorileri, göçmen emeği ve entegrasyon: Kadınların yeri. In K. Biehl & D. Danış (Eds.), *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları* (ss. 18-37). SU Gender ve GAR.

Dikmen, H. A., Cankaya, S., & Dereli Yılmaz, S. (2019). The attitudes of refugee women in Turkey towards family planning. *Public Health Nursing*, 36(1), 45-52.
<https://doi.org/10.1111/phn.12553>

Dökmen, Z. Y. (2009). *Toplumsal Cinsiyet*. Remzi Kitabevi.

Egezegen. (2025). Askerliğin zorunlu olduğu ülkeler. [Egezegen](#).

Eğimli, A. T. (2011). Kültürlerarası yeterliliğin kazanılmasında kültürel farklılık eğitimlerinin önemi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(35), 207-213. [DergiPark](#).

Eker, S. (2015). Savaş olgusunun dönüşümü: Yeni savaşlar ve Suriye krizi örneği. *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, 2(1), 31-66.

Erdoğan, H. (2022). Zorunlu göç bağlamında Suriyeli kadınların sorunları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 609-623. <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/68190/1015949>

Ersoy, E. (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.

Eslen, N. (2003). *Tarih boyu savaş ve strateji* (2. baskı). Truva Yayınevi.

Eslen, N. (2005). *Tarih boyu savaş ve strateji* (3. baskı). Truva Yayınevi.

Etiler, N., & Lordoğlu, K. (2015). Göçün öteki yüzü: Kadın ve sağlık. *DİSKAR Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Enstitüsü Bülteni*, 4, 92-103.

Eyüboğlu, İ. Z. (1995). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. Sosyal Yayınlar.

Fairclough, N. (2001). *Language and power* (2. baskı). Routledge.

Farwell, N. (2004). War rape: New conceptualizations and responses. *AFFILIA*, 19(4), 389.

Glob Academy. (n.d.). Ders 4: Savaşın kurbanları ve katılımcıları olarak kadınlar. [Glob Academy](#).

Göç Vakfı. (2024). Birleşmiş Milletler 2024 Dünya Göç Raporunu yayımladı. <https://gocvakfi.org/birlesmis-milletler-2024-dunya-goc-raporunu-yayimladi/>

Göksel, B. (1984). Atatürk ve kadın hakları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 9(27), 15-32.

Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci* (Q. Hoare & G. N. Smith, Ed. ve Çev.). Lawrence and Wishart.

Gurcan, M. (n.d.). Savaşın evrimi ve teorik yaklaşımlar. [Academia.edu'da erişilebilir](#).

Gümüş, Y., & Bilgili, N. (2015). Göçün sağlık üzerine etkileri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 18(1), 63–67. <https://doi.org/10.17049/ahsbd.24722>
[DergiPark](#)

Güngör, E. (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*. Ötüken Yayınları.

Güney, E. (2021, Mart). Malthus'un nüfus artış teorisi ve tartışmalar. *Coğrafya Eğitimi Derneği*, 9. <https://www.geoced.org/malthusun-nufus-artis-teorisi-ve-tartismalar/>

Güven, Ö. (2018). Savaş felsefeye ne sağlar. In M. E. Kardeş & Ö. Güven (Eds.), *Felsefe açısından savaş ve toplum* (ss. 63-79). Hiper.

Hançerlioğlu, O. (1986). *Toplumbilim sözlüğü*. Remzi Kitabevi.

Hobbes, T. (1651). *Leviathan or the matter, forme, vepower of a common-wealth ecclesiasticall and civill*.

Hoffman, F. (2007). 21. yüzyılda çatışma: Hibrit savaşların yükselişi. *Potomac Institute for Policy Studies*.

Işık, M., & Eşitti, Ş. (2015). I. Dünya Savaşı propaganda afişlerinde kadın temsillerinin toplumsal cinsiyet bağlamında göstergebilimsel incelenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(3), 655-682.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2022). *Türkiye'nin insan ticaretiyle mücadele yıllık raporu*.

İktibas Dergisi. (2024). *Zorla yerinden edilmede küresel eğilim 2024 raporu*. <https://iktibasdergisi.com/2024/06/13/zorla-yerinden-edilmede-kuresel-egilim-2024-raporu/>

İnsan Hakları ve Sığınmacılar İçin Dayanışma Derneği (Mazlumder). (2014). *Kamp dışında yaşayan Suriyeli kadın sığınmacılar raporu*. <https://istanbul.mazlumder.org/tr/main/yayinlar/yurt-ici-raporlar/3/mazlumder-kampdisinda-yasayan-suriyeli-kadin/1116>

İren, Ü. Y. (2022). *Clausewitz ve Schmitt'te politika-savaş ilişkisine dair bir analiz* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Jansen, G. G. (2006). Gender and war: The effects of armed conflict on women's health and mental health. *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 21(2), 139-156.

Jolner, M. A., & Welner, C. M. (1942). Employment of women in war production. *Social Security Bulletin*, 5(7), 4-15.

Karbancıoğlu Cantürk, F., Dağlı, S. S., & Cantürk, M. (2019). Kırşehir ilindeki Suriyeli mültecilerin perinatal sonuçlarının değerlendirilmesi. *Ahi Evran Medical Journal*, 1(3), 6-11.

Kelleci, T. (2017). Cinsiyetçi milliyetçilik ve savaşlarda cinsel şiddetin kullanımı: Bosna örneği. *Alternatif Politika*, 9(3), 409-441.

Keskin, F. (1998). *Uluslararası hukukta kuvvet kullanma: Savaş, karışma ve Birleşmiş Milletler*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Kösemihal, N. Ş. (1968). *Sosyoloji tarihi*. Remzi Kitabevi.

Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A. B., & Lozano, R. (Eds.). (2002). *World report on violence and health*. World Health Organization.

Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını (1839-1923)*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

Kurtuldu, K., & Şahin, E. (2018). Göçün kadın yaşamı ve sağlığı üzerine etkileri. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 37-45.

Kurt, A. (2011). Göçmen kadınlar ve sömürü: Zorla dilendirme, zorla evlendirme ve organ ticareti üzerine bir inceleme. *Göç ve Toplum Dergisi*, 5(2), 22.

Kuş, O. (2016). Dijital nefret söylemini anlamak: Suriyeli mülteci krizi örnek olayı bağlamında BBC World Service Facebook sayfasına gelen yorumların metin madenciliği tekniği ile analizi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 51, 97-121.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akınhay, & D. Kömürcü. Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.

Masterson, A. R., Usta, J., Gupta, J., & Ettinger, A. S. (2014). Assessment of reproductive health and violence against women among displaced Syrians in Lebanon. *BMC Women's Health*, 14(25). [Biomed Central](#).

Maviş, V. (2017). İnsanlığa karşı suçlar ve soykırım suçu kapsamındaki cinsel şiddet fiilleri. *TBB Dergisi*, (130), 14-17.

MAZLUMDER Kadın Çalışmaları Grubu. (2014). *Kamp dışında yaşayan Suriyeli kadın sığınmacılar raporu*. MAZLUMDER.

Mazlumder. (2013). Türkiye’de Suriyeli mülteciler İstanbul örneği – Tespitler, ihtiyaçlar ve öneriler. www.mazlumder.org.

Mazurana, D., & Proctor, K. (n.d.). Toplumsal cinsiyet, çatışma ve barış 1. DEMOS Araştırma Merkezi. (Çev. E. Gülsen), 1-22.

Mojab, S. (2006). Ortadoğu’nun savaş kuşağındaki kadınlar: Bölünmüş dayanışmalar ve dağılmış direnişler (A. Sönmez, Çev.). *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 1(Ekim), 43-60.

Myers, D. (2005). War before history: A critical survey. <https://fsu.digital.flvc.org/islandora/object/fsu:180388/datastream/PDF/view>

Nasirova, A. (2014). *Şartlı mültecilerin yerel halka yönelik görüşleri: Afyonkarahisar örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Oktay, E. Y., & Es, M. (2015). Türkiye’ye sığınan kadınların problemleri: Isparta örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3, 383–402. [DergiPark](http://dergiPark.com).

Online Nursing Degrees. (n.d.). Women nurses throughout war history. [Online Nursing Degrees](http://www.onlinenursingdegrees.com).

Oytun, O., & Gündoğar, S. S. (2015). *Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye etkileri*. Orsam Yayınları.

Özben, M. (2012). Sahip(lik) algısı ve kadına (çocuğa) şiddet. İçinde D. Şenol, S. Yıldız, T. Kıymaz & H. Kala (Ed.), *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı* (Cilt II, ss. 744-748). Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.

Özdemir, Ö. (2015). Savaş ve çatışmalarda şiddetin kurbanları kadınlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39).

Özer, Y. (2018). Savaşın değişen karakteri: Teori ve uygulamada hibrit savaş. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 29-56. <https://doi.org/10.28956/gbd.422724>

Özvarış, Ş. B., Yüksel-Kaptanoğlu, İ., Konşuk-Ünlü, H., & Erdost, T. (2019). Kadın sağlığı danışma merkezlerine başvuran Suriyeli kadınların üreme sağlığı ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet hizmetlerine ilişkin ihtiyaçlarının belirlenmesi: Araştırma raporu. Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi. [Buradan ulaşabilirsiniz.](#)

Pekel, E. (2019). Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadının Çalışma Hayatındaki Konumu. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1).

Perşembe, E. (2009). Almanya’da çok kültürlü yapının ayrıştırılan unsuru olarak Müslümanlar ve entegrasyon deneyimleri. *Milel ve Nihal*, 6(2), 233-263. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milel/issue/10458/128041>

Polat, O. (2023). Şiddet (Violence). *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF-HAD)*, 22(1), 15-34.

Räthzel, N. (1997). Gegenbilder: Nationale Identität durch Konstruktion des Anderen. *VS Verlag für Sozialwissenschaften*. <https://www.academia.edu/117584729/Gegenbilder>

Redshaw, M. (2015). Dutch midwives perceive a mixture of rewards and difficulties when caring for non-western women. *Evidence-Based Nursing*, 18(1), 24. <https://doi.org/10.1136/eb-2014-101736>

Rees, S., & Pease, B. (2007). Refugee settlement, men and violence: Changing societal norms? *Journal of International Migration and Integration*, 8(2), 147-157.

Rehn, E., & Johnson Sirleaf, E. (2002). *Women, war and peace: The independent experts' assessment on the impact of armed conflict on women and women's role in peace-building*. United Nations Development Fund for Women.

Sadowski, D., & Becker, J. (2010). Hibrit tehdit ötesinde: Savaşın özündeki birliği vurgulamak. *Journal Article*, 7(1), 13.

Sağlam, M. A. (2020). Feminist kuram'da kadının politik ekonomisi ve dönüşümü. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 46, 394-412. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kdeniz/issue/54824/717116>

Saygın, H. (2020). Dilbilimsel etnografik açıdan Anadolu'da kadınlığın müzakeresi ve inşası. In K. Biehl & D. Danış (Eds.), *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları* (ss. 101-121). Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi.

Saraç, S. (2013). Toplumsal cinsiyet. In L. Gültekin, G. Güneş, C. Ertung ve A. Şimşek (Eds.), *Toplumsal cinsiyet ve yansımaları* (ss. 27-34). Atılım Üniversitesi Yayınları.

Selçuk, Ü., & Tuzlukaya, E. (2013). Çalışma yaşamı ve kadın. İçinde L. Gültekin, G. Güneş, C. Ertung & A. Şimşek (Ed.), *Toplumsal cinsiyet ve yansımaları* (ss. 4-16). Atılım Üniversitesi Yayınları.

Sellers, P. V. (2011). Wartime female slavery: Enslavement? *Cornell International Law Journal*, 44, 115-116. [Cornell Üniversitesi'nde erişilebilir.](#)

Sıddıkov, Z. (2007). Vuruş kavramlı Türkçe akraba kelimeler: Ses olayları ve etimoloji. *Belleten*, 55(2007-II), 151-173.

Sjoberg, L. (2014). *Toplumsal cinsiyet, savaş ve çatışma* (O. Aydın, Çev.). Altın Bilek Yayınları.

Sokullu, E. (2019, Ekim). Savaş türleri. *Güvenlik Yazıları Serisi*, (22). https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/SavasTurleri_EbruCananSokullu_v.1.pdf

Şeker, D., & Uçan, G. (2016). Göç sürecinde kadın. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 200-214. <https://doi.org/10.18026/cbusos.36200>

Taner, B., & Gökalp, Z. (2019). Kadın ve savaş: Sosyal boyutta bir analiz. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2019(I), 13-30.

Tansel, F. A. (1991). *İstiklal Harbi'nde mücahit kadınlarımız*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Tepecik, F. (2013). İnsan ticaretinin ekonomik ve hukuki boyutları. *International Conference on Eurasian Economies*. <https://doi.org/10.36880/C04.00780>

Tilly, C. (2001). *Zor, sermaye ve Avrupa devletlerinin oluşumu* (K. Emiroğlu, Çev.). İmge Yayıncılık.

Tobin, C. L., & Murphy-Lawless, J. (2014). Irish midwives' experiences of providing maternity care to non-Irish women seeking asylum. *International Journal of Women's Health*, 6(159–169). <https://doi.org/10.2147/IJWH.S45579>

Tulumtaş, Ö. S., & Şimşek, E. (2024). Göç ve savaş bağlamında kadın sağlığı. *Afet ve Risk Dergisi*, 7(2), 341–353. <https://doi.org/10.35341/afet.1306568> DergiPark

Tütmez, E. D. (2021). *Post-kolonyal feminizm açısından savaşta kadın: Bosna örneği* (Yüksek lisans tezi). T.C. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uçar, C. (2020). Gaziantep parça başı emek piyasasının Suriyeli kadınları: Emek, zorunlu göç ve şiddet. In K. Biehl & D. Danış (Eds.), *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları* (ss. 38-55). Su Gender ve GAR.

Uçuk, C. (2025). Filistin halkının zor sınavı: geçmişten bugüne gıdaya erişim zorlukları. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 291-307.

Uluslararası Göç Örgütü. (2013). *Göç terimleri sözlüğü*. R. Perruchoud & J. Redpath-Cross (Eds.).

UNHCR. (2003). *Sexual and gender-based violence against refugees, returnees and internally displaced persons: Guidelines for prevention and response*. Geneva.

UNHCR. (2017). *Tüm mültecilerin yaşadığı korunma sorunları kadınlar tarafından da paylaşılır*. <https://www.unhcr.org/tr/11160-tum-multecilerinyasadigi-korumasorunlari-kadinlar-tarafindan-da-paylasilir.html>

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2016). *Global report on trafficking in persons 2016*. United Nations Office on Drugs and Crime. https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2016_Global_Report_on_Trafficking_in_Persons.pdf

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2018). *Annual report*.
https://www.unodc.org/documents/AnnualReport/Annual-Report_2018.pdf

United Nations Security Council (UNSC). (2010). *Security Council resolution 1325 on women, peace and security (S/RES/1325)*. United Nations.
<https://digitallibrary.un.org/record/426075>

United Nations (UN). (1995). *Beijing Declaration and Platform for Action*.
<https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>

United Nations Women. (2023). *Siyasette Kadın 2023 haritası: Kadınların siyasete katılımı eşitlikten hala çok uzakta*. Türkiye'de Birleşmiş Milletler.
<https://turkiye.un.org>

UN Women. (n.d.). *A global study on the implementation of United Nations Security Council resolution 1325—Chapter 3: Women's participation*. UN Women.
<https://wps.unwomen.org/>

UN Women. (n.d.). *Kadınların katılımı ve politik olanın daha iyi anlaşılması: BM Güvenlik Konseyi'nin 1325 sayılı kararının uygulanmasına ilişkin küresel çalışma*. UN Women. <https://wps.unwomen.org/participation/>

Urdal, H., & Che, C. (2013). War and gender inequalities in health: The impact of armed conflict on fertility and maternal mortality. *International Interactions*, 39(489–510). <https://doi.org/10.1080/03050629.2013.805133>

Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji sözlüğü*. Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları.

Ünal, S., & Doğan, F. (2020). Yerli halkın bakışından Suriyeli kadın sığınmacılar: Mardin’de yabancının ötekileştirilmesi ve ahlaki dışlama. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(25), 3284-3327. <https://doi.org/10.26466/opus.619452>

Varlık, A. B. (2013). Savaşı tanımlamak: Terminolojik bir yaklaşım. *Avrasya Terim Dergisi*, 1(2), 114-129.

Yakıt Ak, E. (2018). Savaş ve kadın. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(58), 1-15. DOI: [10.17719/jisr.2018.2607](https://doi.org/10.17719/jisr.2018.2607).

Yalçın, H. B. (2020). *Asimetrik savaş: Fırat kalkını, zeytin dalı, barış pınarı*. Seta Kitapları.

Yalçinkaya, H., & Türkeş, K. T. (2008). Yirmi birinci yüzyılda çatışma alanlarında görülen yeni unsurlar. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(7), 55-89. <https://doi.org/10.17752/gsd.41655>

Yalçinkaya, H. (2004). *Devletlerin dış politika aracı olarak kullandığı savaşın Soğuk Savaş sonrası değişimi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi.

Yalçinkaya, H. (2010). Savaşın değişimi ve savaş çalışmalarında farklı disiplinler. In H. Yalçinkaya (Ed.), *Savaş, farklı disiplinlerde yeni yaklaşımlar* (s. 19). Siyasal Kitapevi.

Yazıcı, F., & Şahbaz, Y. D. (2020). Toplumsal cinsiyet bağlamında kadına yönelik şiddet ve Türkiye’de yazılı basına yansımaları. *Intermedia International e-Journal*, 7(12), 129-149. doi:10.21645/intermedia.2020.71

Yıldırım, M. (2020). *Feminist kuram*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/bilge.abukan/141037/feminist%20kuram.pdf>

Yıldırım, Ö. (2024). Savaş felsefesi. *Savaş Felsefesi » Felsefe hakkında her şey...*

Yıldırım, S. (2016). *Kadına yönelik şiddet ve ataerkillik* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi.

Yılmaz, M. E. (2010). *Savaş ve uluslararası sistem*. Nobel Yayın Dağıtım.

Yılmaz, M. E. (2007). Westphalia'dan günümüze savaş. *Uluslararası İlişkiler*, 4(14), 17-38.

Wright, Q. (1942). *A study of war*. The University of Chicago Press.

24/7 Wall St. (2023). 26 countries where women play a huge role in the military. *24/7 Wall St.* <https://247wallst.com/special-report/2023/10/22/26-countries-where-women-play-a-huge-role-in-the-military/?form=MG0AV3>